

Petru Ganenco

Scrieri istorice

II

VASILE
MÎRSARIU

Biblioteca Națională
Chișinău ♦ 2001

Petru Ganenco

**Scrieri
istorice**

în 2 volume

VOLUMUL II

**Biblioteca Națională
a Republicii Moldova**

Petru Ganenco

**Istoria bibliotecilor din
Basarabia și Transnistria
de la începuturi pînă la 1918**

**Redactor responsabil Ion Madan,
doctor în istorie, conferențiar universitar**

Chișinău ♦ 2001

Idee, coordonare: Alexe Rău

Ediție îngrijită de Elena Turuta

Copertă și tehnoredactare computerizată: Vlad Perțu

Culegere computerizată: Iurie Zavațchi

© Biblioteca Națională, 2001

© Petru Ganenco

ISBN 9975-9991-1-5

ISBN 9975-9991-3-1 Vol. II

CZU 027(478)(091)

G 18

INTRODUCERE

Existența și activitatea bibliotecilor se află într-o perpetuă legătură cu dezvoltarea social-economică și culturală a societății. De aceea este importantă studierea istoriei lor, de a cunoaște rolul pe care îl ocupă în viața de toate zilele.

Studierea istoriei bibliotecilor ne dă posibilitatea de a descoperi procesul apariției lor, de a determina căile, etapele și caracterul firesc al dezvoltării acestora. Urmărind evoluția bibliotecilor în strînsă legătură cu condițiile istorice ale unei epoci concrete, avem toate șansele de a cunoaște mai pe larg și mai amănunțit perioada istorică dată. Dînd o apreciere rolului pe care l-au avut bibliotecile în viața culturală a societății, putem judeca despre nivelul de dezvoltare culturală a acestei societăți, care erau cerințele spirituale ale omului, nivelul lui de iluminare, în ce măsură societatea tindea spre instruire și însușire a cunoștințelor acumulate în cărți.

Biblioteca este mai întîi de toate un mediator între carte și om, o legătură neîntreruptă între generațiile omenesti, asigură o continuitate de-a lungul timpului a realizărilor culturale și științifice. De cele mai multe ori activitatea sau, mai bine zis, misiunea unei biblioteci este cea de colecționar și depozitar al operelor tipărite. De nivelul organizării bibliotecii, la o anumită etapă istorică, depinde în mare măsură și gradul de folosire a cărții de către societate.

Pînă în prezent nu avem un studiu amplu în ceea ce privește istoria bibliotecilor din Moldova medievală, precum nu avem nici o lucrare care s-ar referi la istoria bibliotecilor basarabene din sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.

Din aceste motive ne-am pus scopul de a studia problema în ansamblu, urmînd ca după o scurtă referire la tradițiile bibliotecare ale Moldovei vechi, tradiții care s-au răsfrînt în continuare și asupra bibliotecilor basarabene, să revenim la tema noastră, adică la istoria bibliotecilor din Moldova dintre

Prut și Nistru și din Transnistria în perioada la care ne-am referit mai sus.

Monografia ce conține o istorie a Bibliotecii Publice din Chișinău, tipărită în anul 1966, are unele lacune și anume — ea nu include în întregime materialul existent la această temă. Spre exemplu: au fost trecute cu vederea o bună parte dintre publicațiile presei periodice din trecut, apărute pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, în paginile cărora găsim nenumărate rînduri dedicate bibliotecii în cauză.

În această ordine de idei putem menționa meritul deosebit al istoricilor biblioteconomiei din România, care au publicat un șir de lucrări, multe dintre ele conținînd materiale referitoare la istoria bibliotecilor din Moldova medievală. În ceea ce ne privește un interes aparte îl prezintă monografia profesorului Șt. Bărsănescu, care demonstrează existența unei biblioteci publice în Moldova acelor timpuri. Dar nici lucrările colegilor de peste Prut, în opinia noastră, nu sunt scutite de unele lipsuri: atît condițiile social-economice cît și cele culturale, care au dus la apariția bibliotecilor, interacțiunea acestor instituții cu condițiile socio-culturale, ca să nu mai vorbim despre modul lor de funcționare, au fost tratate lapidar sau trecute cu vederea. Abordînd unele probleme ale istoriei culturii din trecut, literatura menționată mai sus aminteste doar în treacăt existența unor biblioteci, ele fiind prezentate ca niște fenomene izolate, rupte din contextul proceselor istorice. Informații de acest fel, privind Biblioteca Publică din Chișinău, le găsim și în lucrările unor autori ca A. Zașciuk,¹ A. Nakko² și I. Halippa.³ Mai amplu despre această bibliotecă aflăm din lucrarea lui N. Lașkov, dar și acest autor vorbește despre ea ca despre un caz singular, care ar fi luat naștere și putea fi schimbat după bunul plac al guvernatorilor și funcționarilor. Același caracter îl au și scrierile lui A. Iațimirski și P. Krusevan⁴ care se referă la bibliotecile mănăstirești.

Pe la finele sec. al XIX-lea istoricul român Z. Arbure⁵ scria următoarele rînduri: «Moldovenii din Basarabia, împilați de către Imperiul moscovit, lipsiți de drepturi politice, nu au avut parte de o sursă culturală de la care ar fi putut să se

alimenteze. O cultură rusă propriu-zisă nu există, dar chiar dacă și au așa ceva, ea este încă atât de tinără și nematurizată, încât la etapa actuală, pe drept cuvânt, ea poate fi complet ignorată». Istoricul român considera că moldovenii trebuie să se orienteze spre cultura europeană. Și totuși, Z. Arbure recunoaște existența Bibliotecii Publice din Chișinău, aceasta fiind mai mult un izvor de cultură rusească și care avea scopul «de a răspîndi printre păturile intelectualității orășenești cultura, limba și literatura rusă». El mai subliniază popularitatea acestei biblioteci, rolul pe care-l avea aceasta în dezvoltarea culturală a provinciei, totodată menționînd că în Rusia sunt puține orașe care ar avea o bibliotecă similară. Un alt istoric român, P. Cazacu,⁶ considera că în Rusia de la sfîrșitul sec. al XIX-lea — începutul sec. al XX-lea, în special în metropolă, «înfloreau artele, științele și cultura. În provincie, cu toate piedicile pe care le puneau satrapii țariști, conduși din metropolă, literatura, artele, cultura și civilizația aveau și ele o anumită răspîndire, dar mult mai modestă în contrast cu splendoarea centrului». Același autor afirmă că toată cultura și civilizația pe care o avea Rusia a fost împrumutată de la Apus. Aceste vederi le împărtășește și Șt. Ciobanu, în monografia sa închinată culturii moldovenesti din timpul ocupației Basarabiei de către Imperiul Rus. El scrie: «Istoricii ruși și rusificați într-un glas arată că aceasta răpire a fost binefacere pentru poporul românesc din Basarabia salvîndu-l de sub robie asiatică a turcilor și aducîndu-i «cultură»⁷. Ultimul cuvînt este luat între ghilimele și vădește respingerea de către autor a oricărei influențe pe care ar fi avut-o cultura rusească. Într-o altă lucrare a sa Ș. Ciobanu recunoaște înființarea la Chișinău, în anul 1832, a Bibliotecii Publice ca urmare a inițiativelor culturale ale autorităților rusești din Basarabia și nu ascunde faptul că «biblioteca s-a dezvoltat simțitor și că se bucura de o mare popularitate».

Referințe despre diverse biblioteci existente în Moldova din sec. al XIX-lea le găsim în lucrările lui P. Haneș, E. Dvoicenco, E. Rădulescu-Pogoneanu, E. Lovinescu, N. Popovschi, N. Dăscălescu și ale altor cercetători români.

Cu mult mai săracă în date este istoriografia românească referitoare la bibliotecile din Moldova medievală. Trebuie să recunoaștem că în acea perioadă nu existau biblioteci publice de mari dimensiuni. Războaiele neîtrerupte, incursiunile cu scopuri de pradă ale dușmanilor de cele mai multe ori duceau și la distrugerea bibliotecilor. Cu toate acestea cultura cărții în Moldova își urma dezvoltarea. Mărturie vie este circulația neconținută a cărților, destul de mare pentru acele vremuri, cărți care se acumula la mănăstirile moldovenesti, la curțile domnilor și boierilor, sau în bibliotecile autorităților bisericești. Informații care vin să confirme acest lucru le găsim în lucrările autorilor G. Cardaș, A. Boldur, O. Ghibu, I. Nistor, N. Iorga, I. Ursu, S. Reli, S. Dragomir, I. Minea, S. Pușcariu, N. Georgescu-Tistu ș. a.

O listă sumară a bibliotecilor mănăstirești, domnești, boierești, ale oamenilor de cultură, existente din cele mai vechi timpuri și terminând cu sec. al XIX-lea ne-o dă I. Crăciun, în lucrarea sa «Bibliotecile românești din trecut și prezent», lucrare apărută în limba franceză. Ca și ceilalți autori, acesta prezintă materialul doar în linii generale, fără a face vreo legătură cu evenimentele istorice petrecute în Moldova de-a lungul secolelor.

Într-o altă categorie de surse referitoare la istoria biblioteconomiei Moldovei se încadrează presa periodică rusească din trecut. În sec. al XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea pe teritoriul Basarabiei au apărut sau au avut continuitate 254 de denumiri, care conțin un vast material privind istoria vieții sociale și culturale a regiunii. Presa liberală se mulțumea să oglindească în principiu viața economică și culturală a ținutului, critica politica pogromist-șovinistă a sutelor negre și se ridica în apărarea intereselor politice, economice și culturale ale populației. Ținând cont de aceste particularități, având în vedere caracterul și tendințele presei periodice de atunci, am selectat cu precădere articole, știri și corespondențe de la fața locului care vorbesc despre situația bibliotecilor, care erau cerințele și lipsurile lor, materiale ce conțin informații despre activitatea bibliotecilor, dorința cititorilor de diferite categorii

sociale de a fi deschise altele noi, precum și atitudinea acestora față de cele existente etc.

O sursă principală și deosebit de prețioasă pentru istoria bibliotecilor din Moldova dintre Prut și Nistru, aflată sub ocupația țaristă, îl constituie materialul documentar de arhivă. Nu s-au păstrat fonduri speciale de documente bibliotecare, precum nu s-au păstrat nici bibliotecile propriu-zise. Diverse date despre bibliotecile din Moldova din sec. XIX—XX se află dispersate în mapele fondurilor de arhivă din Republica Moldova, Ucraina, Moscova și Sankt-Petersburg. Personal am cercetat 35 de fonduri de arhivă, scoțind la lumină materialele necesare aspectelor de bază ale biblioteconomiei. Plus la toate acestea un prețios material factologic îl conțin raporturile tipărite ale zemstvelor guberniale și județene din Basarabia, precum și colecția personală care conține peste 70 de rapoarte tipărite, cataloage, regulamente și statute ale bibliotecilor din Basarabia.

Studierea în ansamblu a tuturor izvoarelor, analiza critică și concentrarea materialelor dispersate, permite să obținem o imagine aproape completă a procesului de dezvoltare și funcționare al bibliotecilor basarabene de pînă la Marea Unire din 1918 și să determinăm locul și rolul pe care l-au avut în viața socială și culturală a Moldovei.

Unul din factorii de bază ai dezvoltării culturii și spiritualității unui popor este scrisul și cultura scrisă. Scrisul pe teritoriul vechii Dacii are o tradiție de milenii. În diferite regiuni ale spațiului geto-dacic de peste Nistru și pînă la riul Tisa a început să pătrundă pe diverse căi scrisul grecesc, mai ales din coloniile grecești — orașele-state Tiras, Tomis, Histria și altele. Aproape concomitent, în spațiul carpato-danubian-nistrean a început să pătrundă și scrisul latin din provinciile romane învecinate cu Dacia. Iar din sec. al II-lea d. Hr., după cucerirea Daciei de către romani, răspîndirea alfabetului latin și a scrisului în limba latină devine aici covîrșitoare.

Din sec. al X-lea limba slavonă era folosită nu numai ca limbă liturgică, ci și ca limbă a literaturii pentru lectură, a

textelor juridice, a cancelariilor statelor medievale românești. În această perioadă a fost scrisă o bogată și variată literatură româno-slavă religioasă și laică.

Trebuie de menționat, că în evul mediu poporul român a folosit, într-o măsură mai mică, în cultura scrisă în afară de limba slavonă și cele două limbi clasice — cea greacă și cea latină. În secolele XIV-XVII limba și scrierea greacă au jucat un rol important în cultura românească din această epocă. Pe parcursul sec. XIV-XVI scrierea și limba latină a continuat să fie utilizată în Moldova și Țara Românească.

Cu mult mai devreme, în cronica rusească a călugărului Nestor se spune că volohi (cum erau numiți românii de către slavi) în sec. al IX-lea se întindeau de la vărsarea Dunării și pînă dincolo de apele Nistrului. Cronicarul rus Ipatiev îi întâlnește la 1147 în armata cneazului Sveatoslav, luptînd împotriva viaticilor, iar la 1216 Cronica din Novgorod menționează participarea lor la lupta dintre principii Mstislav și Iaroslav, conducătorii cnezatelor Novgorod și Suzdal, volohii luptînd de partea lui Iaroslav. În anul 1223, în perioada luptelor dintre ruși și tătari, volohii participă sub conducerea lui Ploscânea, dînd un substanțial ajutor acestora din urmă.

După crearea Principatului Moldovei dominația voievozilor ei se extindea asupra ambelor maluri ale Nistrului, pînă în adîncul stepei, unde locuitorii acestor meleaguri, numindu-se de acuma moldoveni, își afirmă astfel continuitatea cu românii din Țara Moldovei.

Prezența moldovenilor de dincolo de Nistru constituie de la bun început o realitate. În cele mai îndepătrate timpuri, ei ca și românii purtau același nume de daco-geți. Prima înștiințare o cunoaștem din spusele istoricului și geografului Hecateu din Milet, născut la mijlocul sec. al VI î.Chr. Găsim două consemnate triburi-crobuzii și trizii, care locuiau prin sudul Dobrogei de astăzi. Aceste izvoare le aflăm și mai tîrziu, aceștea făcînd parte din neamul geților.

Herodot ne mărturisește că geții sunt "cei mai viteji și mai dreپți dintre traci", și devin o ramură a tracilor. Au

izbutit și arheologii să mărturisească, că în veacul al VI-lea a.Chr. era o cultură materială hallstattian (specifice tolosirii fierului). Însă pe la 1700 a.Chr., începuturile epocii bronzului, prin ținuturile Carpato-Dunărene și Carpato-Nistrene se ivesc geto-dacii. Geograful antic Strabo ne spune răspicat că tracii și geții vorbeau aceeași limbă⁸. Numele de geți s-a răspindit asupra triburilor extracarpătice: ale Munteniei, Moldovei și Dobrogei, iar cel de daci — asupra triburilor din partea apuseană: Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, parțial Oltenia. Primii care i-au întâlnit pe geți au fost grecii, iar mai apoi dacii.

Pe lângă vechii crobuzi și trizi, amintiți de Hecateu, locuia în ținuturile Apulum (Alba Iulia de astăzi) tribul apulilor, iar de la gurile Oltului erau sucii. Prin zona deluroasă a Munteniei și Olteniei locuiau burii. Vestul Daciei erau populat de biephii. Nordul Crișanei și al Maramureșului era al tribului dacii mari; costobocii se găseau în Carpații nord-estici; în regiunile Moldovei de astăzi se aflau triburile carpilor.

E greu de precizat, când s-au acutizat contradicțiile interne ale societății daco-getice în așa măsură încît să facă necesară apariția statului. Statul dac există în prima jumătate a sec I a.Chr., dar avem motive să credem că nașterea lui, a fost grăbită de un factor extern: pericolul roman.

În cîțiva ani, de la 48, Burebista făurise un mare stat ce se întindea către apus și nord-vest pînă la Dunărea de mijloc și Morava, spre nord pînă la Carpații păduroși, care se învecina la răsărit cu turageții de dincolo de Nistru, cuprindea Dobrogea în întregime și ajungea, spre miazăzi pînă la Haemus (Balcani). Nu e de mirare ca de mai multă vreme ajunsesse "temuți de romani deoarece treceau Istrul fără teamă și jefuiau Traiana pînă în Macedonia și Iliria". Oastea lui Burebista era apreciată de Strabo la 200 de mii de oameni în caz de mobilizare generală. Se vorbea despre conducătorul dac, ca despre "cel dintîi și cel mai mare rege din Tracia."

Ajuns în culmea puterii sale, el se năpustește pe la anul 55 a.Chr. asupra orașelor pontice. Prima cetate atacată e Olbia, așezată la gurile Bugului. Tiras suferă aceeași soartă.

Histria a fost asediată și zidurile i-au fost distruse. Despre Tomis se știe că a suferit un greu asediu, la Gallatis să fi fost necesară refacerea unor edificii. Așadar, de la Olbia pînă la Apulia, litoralul pontic se află în mîinile lui Burebista.

Viața economică și religioasă a moldovenilor din Transnistria se dezvoltă permanent în comunitate cu viața Țării Moldovei. În anul 1390 întîlnim pe voievodul Roman instalînd străji moldovenesti în principalele iarmaroace de peste Nistru. Unul din urmașii lui Ioan Vodă cel Cumplit la 1574 menționa că "Țara noastră Moldova, trece mult dincolo de Nistru"⁹. Istoria ne-a lăsat mărturie că domnul Moldovei Duca Vodă, numit de turci în 1679 hatman al Ucrainei, și-a făcut curți domnești la Peștera lîngă Bug, iar altele la Țigănauca în dreptul Sorocii. El organizează la Nemirova o gospodărie bogată. Moldovenii dominau și viața duhovnicească. Transnistria era sub jurisdicția mitropoliei Proilaviei (Brăila). Mitropoliții se intitulau «Mitropolitul Proilavei, al Tomarovei (Reni), al Hotinului, al tuturor marginilor Dunării și ale Nistrului și a întregii Ucraine a Hanului».

În timpul domniei Ecaterinei a II-a rușii ajung la Bug (1774), iar în 1792 pînă la Nistru. Noua regiune ocupată de ruși avea un atît de accentuat aspect moldovenesc, încît Ecaterina a numit-o Moldova nouă. Așadar, pămîntul moldovenesc devine proprietate a Rusiei țariste.

La fel s-a petrecut și cu altă parte a Moldovei. Pînă la 1812 istoria Basarabiei este parte componentă a Moldovei istorice. Ea se află încă pe vastul Imperiul Dac al lui Burebista, apoi din provincia romană, sudul fiind inclus în Moesia Inferioară, iar restul a fost stăpînit de dacii liberi. În curînd pe acest teritoriu s-au stabilit temporar populații migratoare, dintre care o parte s-au asimilat cu locuitorii băștinași, iar altă parte a plecat mai departe spre locuri libere. Marele savant Dimitrie Cantemir în lucrarea sa «Descrierea Moldovei», scrisă la începutul sec. al XVIII-lea, ne convinge că Basarabia din punct de vedere administrativ nu era singuratică, ci se afla strîns unită cu restul teritoriului moldovenesc. Partea de sud a Moldovei, denumită mai apoi Basarabia avea patru ținuturi:

Bugeac, Cetatea Albă, Chilia și Ismailul. Deci, numai acest teritoriu se numea Basarabia, care fusese la începutul sec. al XIV-lea sub stăpânirea Țării Românești a lui Basarab I, întemeietor de țară și dinastie. Însă diplomații ruși, mituindu-i pe cei otomani în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, au început să numească provincia ocupată de ei în întregime «Basarabia», care pînă atunci se numea numai sudul ei. Așadar, teritoriul dintre Prut și Nistru, a fost botezat cu un nume vechi după proveniență.

Studiind istoria Basarabiei și Transnistriei sau tratînd unele probleme politice, social-economice și culturale ale acestor provincii, un cercetător obiectiv este obligat să descrie evenimentele care au avut loc în istoria veche a Moldovei de pînă la anexarea în 1812 de către Rusia a teritoriului dintre Prut și Nistru. Vorbind despre bibliotecile societății basarabene din sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, nu putem să nu prezentăm, măcar pe scurt, etapele și tradițiile istorice care au precedat apariția acestor instituții pe întreg teritoriul Moldovei, începînd cu cele mai vechi timpuri.

Bibliotecile iau naștere în cele mai îndepărtate vremuri, odată cu apariția scrisului și a cărții. Pe parcursul mai multor secole de progres omenesc ele ocupă un loc deosebit în viața culturală și spirituală a societății. Fiind un produs al fenomenelor sociale și culturale ale societății, bibliotecile rămîn permanente ajutoare în depistarea, păstrarea și răspîndirea ideilor, creației și experienței ca produse ale gîndirii umane, acestea fiind concentrate în monumente scrise sau tipărite. Existînd ca o parte organică a culturii unei societăți, bibliotecile acordă o largă asistență în dezvoltarea culturii general-umane cum ar fi învățămîntul, scrisul, limba și literatura, științele și arta. În mare măsură activitatea lor depinde de condițiile social-economice ale societății date. Dar, oricît de mic sau mare ar fi fost rolul bibliotecilor, în toate timpurile ele au fost izvorul spiritual ce a alimentat diferite sfere ale societății, punînd la dispoziția oricui acest puternic instrument de instruire cum este cartea.

Note

1. Защук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Бессарабская область. — Sankt-Petersburg, 1862. — P. 429-431.
2. Накко А. Бессарабская область со времени присоединения её к России по Бухарестскому миру 1812 года в историческом, экономическом и статистическом отношениях. — Chişinău, 1879. (În manuscris).
3. Халиппа И. Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX века. — «Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии». — Chişinău, 1902, V. II. — P. 47.
4. Крушеван Р. Бессарабия (Географический, исторический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник). — Chişinău, 1903. — 340 p.
5. Arbure Z. Basarabia în secolul XIX. — Bucureşti, 1898. — P. 530.
6. Cazacu P. Moldova dintre Prut şi Nistru (1812—1918). — Chişinău, 1992. — P. 31.
7. Ciobanu Şt. Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă. — Chişinău, 1992, — P. 8.
8. Страбо. География. VII. 3. — P. 13.
9. Netea Vasile. Transnistria. — Bucureşti, 1941. — P. 4.

I. Din istoria bibliotecilor din Moldova pînă la începutul secolului al XIX-lea

1. Cultura scrisă

 riginile apariției și răspîndirii scrierii pe teritoriul Țărilor Române iau naștere în vremuri foarte îndepărtate. Avînd în vedere specificul lucrării noastre ne vom opri doar asupra procesului de răspîndire a scrierii, aceasta fiind una dintre premisele care au dus la apariția și dezvoltarea producției de carte și a biblioteconomiei.

Moldova se află situată pe un teritoriu care a dat naștere unei civilizații milenare. Încă cu mult timp înainte de constituirea statului independent pe aceste pămînturi s-au perindat numeroase triburi și popoare, aflate la diferite niveluri de dezvoltare a culturii materiale. Desele schimbări, cît și interferența acestor culturi materiale au dus la o îmbogățire reciprocă și au influențat viața populației autohtone, contribuind la dezvoltarea vieții materiale și culturii spirituale.

Procesul de apariție a scrierii pe pămînturile locuite de români a început, după părerea noastră, încă în mieniu III a.Chr. Ca și la multe dintre popoarele lumii primele forme de scriere folosite pe teritoriul Moldovei au fost scrierea cu ajutorul desenelor sau științific vorbind, pictografia. Cu timpul această formă de scriere evoluează, diferite desene începînd să desemneze un cuvînt, apar semne care redau noțiuni abstracte. Într-un cuvînt, are loc trecerea la scrierea ideografică. Acest proces se încheie cu scrierea fonetică, cînd o singură pictogramă începe să redea un sunet, iar mai multe pictograme alcătuiau un cuvînt.

Cu toate acestea, pe teritoriul României, în localitatea Tărtăria de pe valea Mureșului (jud. Alba)¹, au fost descoperite trei tăblițe de lut ars (unicele în Europa), ale căror vechime datează de prin anii 2900—2700 a.Chr. Una dintre aceste

tăblițe conține o scriere pictografică și relatează, cu ajutorul desenelor, o vânătoare izbutită. Celelalte două tăblițe fac parte din categoria scrierii ideografice, unde rîndurile de semne generalizau deja o idee.

Despre existența unei forme de scriere veche la popoarele ce locuiau între Dunăre și Nistru ne relatează istoricul grec Herodot, care povestește că în timpul campaniei din anii 514-513 a.Chr., întreprinsă de către Darius (522-486 a.Chr.) la Dunărea de Jos, regele persan a primit un ultimatum al cărui mesaj era alcătuit din pictograme, care reprezentau o pasăre, un șoarece, o broască și cinci săgeți. Herodot explică astfel mesajul incifrat: «Dacă voi, persii, nu vă veți preface în păsări ca să puteți zbura, în șoareci ca să vă ascundeți sub pămînt sau în broaște ca să vă ascundeți în apă, veți pieri cu toții de săgețile noastre»².

Dacă a existat și o a treia formă de scriere, așa-zisa scriere fonetică, nu știm nici pînă în ziua de azi. Putem presupune că geto-dacii au avut un alfabet, dar care nu ne este cunoscut. Din fragmentele de inscripții și stampilele găsite pe cioburi de vase putem deduce că acest alfabet se compunea din semne dacice, litere grecești și latine. Dar este cert că au folosit alfabetul grecesc ca urmare a legăturilor comerciale și culturale cu coloniile grecești, cum ar fi Tiras de pe Nistru, Histria din apropierea Dunării, Tomis și alte așezări de pe țărmul Mării Negre.

În același timp are loc o răspîndire tot mai mare a alfabetului latin, stăpînirile Imperiului roman mărginindu-se cu frontierele Statului dac. După cucerirea romană, începînd cu secolul al II-lea d.Chr., limba și scrierea latină se răspîndește în toată Dacia.

Grafia greacă și cea latină ocupă un loc dominant încă din timpul formării statului geto-dac de către regele Burebista, care unește în jurul său triburile dacice și getice, incluzînd pe sarmați și alte popoare care locuiau pe un teritoriu ce se întindea de la poalele Munților Carpați la Marea Neagră și pînă în stepele nistrene. Statalitatea geto-dacă, ajunsă la apogeul ei pe timpul lui Decebal, nu putea să ignoreze

importanța scrierii, care devenise deja un important instrument de comunicare, mai ales în ceea ce privește relațiile dintre state. Doi dintre istoricii antichității, Dio Cassius³ și Jordanes, menționează o scrisoare a lui Decebal către împăratul Domițian (anul 87 d.Chr.) și un mesaj trimis de daci lui Traian (anul 102 d.Chr.) scris cu litere latine în limba dacă, îndemnându-l să facă pace.

După cucerirea de către romani a Daciei (sec. II d.Chr.) scrierea latină cunoaște o răspândire și o înflorire mult mai mare, întreg sistemul de administrare a noii provincii facilitând o romanizare rapidă a populației autohtone. Acest proces nu a conținut nici după plecarea legiunilor romane din Dacia (anul 271 d.Chr.). Drept mărturie ne stau inscripțiile latine, care se întâlnesc pe tot teritoriul cuprins între Dunăre, Carpați și Nistru. Pe teritoriul României au fost găsite peste 3000 de astfel de inscripții, cea mai veche datînd din anul 110 d.Chr., iar cea mai recentă datînd din sec. IV d.Chr. Toate aceste dovedesc încă o dată că influența culturii romane a fost permanentă pe aceste meleaguri, chiar și în antichitatea tîrzie.

În sec. II-IV d.Chr. populația de pe teritoriul nostru a fost implicată în relații comerciale de proporții cu provinciile Imperiului roman și cu orașele grecești de pe țărmul de nord-vest ale Mării Negre. Această activitate este confirmată de numărul mare de monede romane, găsite pe teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru. Orașul Tiras de la gurile Nistrului deținea monopolul comercial asupra unui teritoriu destul de vast din această parte. Un rol important îl aveau căile comerciale pe Nistru și Prut.

Nr 1. După părăsirea Daciei de către stăpînirea romană, cu toate condițiile neprielnice vieții culturale ca urmare a pustiirilor aduse de popoarele migratoare scrisul va continua să fie folosit de populația daco-romană. Dovadă a continuității scrisului o avem în păstrarea în limba română a cuvintelor de origine latină *a scrie* și *carte* cu sensul de text scris, scrisoare și pătrunderea lor în creația populară a românilor⁴.

Nr 2. Î.P.S. Nestor Vornicescu în rezultatul unor cercetări îndelungate pe care le-a întreprins pentru studiere istorico-

critică a scrierilor patristice care au circulat încă din primele secole în spațiul creștin românesc, fie că unele dintre ele au fost preluate din patristica universală, fie că unele dintre ele au fost elaborate aici, în teritoriul pontico-dunăreano-carpatic în epoca patristică, multe fiind traduse în limba română⁵.

Nr 3. Mai mult chiar, Mitropolitul Nestor Vornicescu, pe baza arhivelor europene a scris un studiu despre filosoful străromân de la Histria — Aethicus Histricus de origine geto-daco-romană, autorul unei "Cosmografii" și al unui alfabet "original" este recunoscut ca autor și al altor scrieri, ale căror texte nu s-au păstrat. Prin limba latină în care a fost scrisă opera lui Aethicus Histricus face parte din patrimoniul culturii noastre.

Nr 4. La sfârșitul sec. VII — încep. sec. VIII poporul roman era format ca etnie prin limba, tradițiile și obiceiurile sale proprii. Slavii apar în Dacia în sec. VI și sunt complet asimilați de români în sec. al XIII-lea. Aceste împrejurări explică adoptarea în Dacia nord-dunăreană a limbii de cultură slovană în biserică și în limba oficială a statelor feudale în formație.

Treptat, scrierea în limba slavonă, care mai întâi a prins rădăcini la slavii de sud, s-a răspândit, fiind preluată de către slavii de est, care intrau în componența Rusiei Kievene. Către sec. al X-lea românii s-au pomenit înconjurați de state și popoare care vorbeau și scriau în limba slavonă. Unele legături cu popoarele slave din țările învecinate, uniunea geografică și politică temporară cu slavii din unele teritorii populate de români, au dus la o izolare parțială de lumea romană, fapt care s-a răsfrânt asupra culturii și scrierii. În aceste condiții politice, culturale și religioase scrierea chirilică în limba slavonă a putut să se răspîndească nestingherit în mediul românesc. Calea cea mai sigură de pătrundere a culturii slavone în societatea românească a constituit-o biserica ortodoxă, organizată după modelul bizantin și aflată sub oblăduirea directă a Patriarhiei din Constantinopol. În afară de aceasta un rol decisiv l-au avut legăturile economice, politice și culturale cu popoarele slave din vecinătate.

Pentru a-și impune credința biserica ortodoxă a folosit atît scrierea chirilică cît și cărțile religioase scrise sau tipărite cu acest alfabet. Încă pînă la apariția statalității slujitorii clerului au organizat în acest scop școli mănăstirești, au pregătit predicatori-misionari și au înființat ateliere de caligrafie unde se transcriau cărțile religioase.

Cea mai veche inscripție slavonă, găsită în urma săpăturilor arheologice la Dunărea de Jos, datează din anul 943. Există și alte mărturii care dovedesc răspîndirea în sec. al X-lea pe teritoriile viitoarelor state românești, Moldova și Țara Românească, a scrierii slavone.

Din sec. al XIV-lea s-au păstrat 15 documente emise de cancelaria domnească, care atestă folosirea alfabetului chirilic. În biblioteca mănăstirii Neamț a fost descoperit un «Octoih» și fragmentele unui «Mineu», datînd din sec. XIII-XIV. Un «Apostol», scris în sec. al XIII-lea și un «Octoih» din sec. al XIV-lea au fost găsite la Caransebeș. Unii istorici consideră că cele mai vechi monumente de scriere slavonă, «Savina Kniga» și «Codex Suprasliensis», ar fi fost scrise pe teritoriul Moldovei.

Deși se consideră că scrierea slavonă ar fi avut un rol dominant în viața culturală și politică a românilor din viitoarele state de sine stătătoare, în Moldova continuă să se răspîndească atît alfabetul grecesc, ca rezultat al multiplelor relații cu Imperiul bizantin, care cunoaște o perioadă de măreție cu începere din sec. al XI-lea, cît și cel latin. Pe teritoriul Moldovei vechi au existat Episcopia cumană, apoi cea de la Milcov, care sunt amintite în diplomele de la 1234-1235 de către papa de la Roma, cît și episcopiile catolice înființate mai tîrziu în orașele moldovenesti Siret, Suceava și Baia, care foloseau limba și scrierea latină pentru slujbele religioase.

Asupra dezvoltării culturii scrise moldovenesti au influențat în mare măsură și cărturarii din Transilvania vecină. Aici exista, pe la 1229, o importantă bibliotecă la mănăstirea Igrîș, avînd și o filială la Cîrța. De rînd cu cărțile religioase aici se găsea și literatură cu caracter laic. Putem enumera operele lui Seneca: «De beneficia» («Despre binefacere»), «Declementia»

(«Despre iertare»), «De media fartumantarum» («Despre mijloacele de câștig»); ale lui Cicero: «De finibus bonorum» («Despre scopuri bune și rele»); ale lui Quintilian: «De causis corruptae sermonis» («Despre cauzele unei exprimări greșite»); ale lui Setonius: «De vita Caesarum duodecem» («Despre viața a doisprezece cezari»). Această listă selectivă de denumiri demonstrează faptul că clericii alegeau din literatura greacă și romană acele opere care nu contraveneau moralei creștine.

Printre cei 30 de elevi de la școala latină, înființată în anul 1020 pe lângă mănăstirea din Cenad (Transilvania), se găseau și români de pe loc, care învățau cititul cărților și cântul de rînd cu teutonii, boemii, polonezii și halicienii. O primă etapă de însușire a științei de carte în Moldova, încă cu mult timp pînă la înființarea statului independent, consta în pregătirea «anagnostilor», adică a lectorilor. Prin urmare, avînd în vedere că slujitorii bisericii aveau știința lecturii, putem presupune că aceștia au apărut odată cu răspîndirea religiei creștine pe aceste pămînturi. Inițial, instruirea lectorilor se rezuma doar la citirea textelor. Artă de a scrie, caligrafia, care necesita o anumită măiestrie, era însușită de un grup restrîns de persoane, care constituiau o categorie aparte, cea a copiştilor și a caligrafilor.

Note

1. Vlassa N. Chronology of the neolithic in Transylvania, in the light of the Tartaria settlement's stratigraphy // "Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne". (București): 1963. — Nr. 7. — P. 485-494.
2. Herodot. Istoria. Vol. I. — București, 1961. — P. 359.
3. Cassius Dio. Istoria romană de la Nerone pînă la Alexandru Sever (Cartea LXI-LXXX). — București, 1878. — P. 88, 101; (Cărțile LXVII. — P. 7; LXVIII. — P. 8).
4. Tomescu M. Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1818. — București, 1968. — P. 11.
5. Vornicescu, Nestor. Primele scrieri patristice în literatura română sec. IV-XVI. — Craiova, 1992. — P. 9, 359.

2. Primele biblioteci mănăstirești

tît începuturile producției de carte, cît și însușirea științei de carte, nu puteau constitui de la bun început o bază solidă pentru înființarea bibliotecilor. Acestea încep să apară doar în a doua jumătate a sec. al XIV-lea și în sec. al XV-lea, după apariția și consolidarea statului moldovenesc de sine stătător. În această perioadă Moldova cunoaște o puternică înflorire economică, apar noi orașe (în jumătatea a doua a sec. XVI erau 20 orașe)¹, care devin importante centre de activitate comercială, atît internă cît și externă, pe teritoriul țării trecea vestitul drum comercial din Asia spre Europa. Toate acestea au favorizat răspîndirea în continuare a scrierii, au stimulat învățămîntul și au dus la perfecționarea producției de carte.

Domnitorii Moldovei, pentru a-și putea exercita autoritatea centrală pe tot cuprinsul țării, aveau nevoie de slujitori cunoscători de carte.

La sfîrșitul sec. al XIV-lea în Moldova sunt fondate, aproape concomitent, două mănăstiri. În una dintre acestea, la mănăstirea franciscană din împrejurimile orașului Siret, mama domnului Petru I, Margareta Mușata, pune bazele uneia dintre primele biblioteci de la noi, care a ființat pînă în 1578, cînd mănăstirea a fost distrusă din temelii de către Ioan Vodă cel Viteaz.

Cea de-a doua bibliotecă a luat ființă la mănăstirea Neamț în anul 1392, această mănăstire devenind în curînd una dintre cele mai importante centre de cultură medievală din Moldova. La începutul sec. al XV-lea apar noi biblioteci la mănăstirile Voroneț, Putna și Bistrița. Aici, pe lîngă cărțile de cult, se păstrau colecții de cronici și o vastă literatură hagiografică. În 1407, printr-o diplomă a sa, Alexandru cel Bun îi acordă părintelui Domițian dreptul de a se folosi de bibliotecile de la mănăstirile Neamț și Putna și îi încredințează toate cărțile aflate acolo.²

Clericii, principalii exponenți ai culturii feudale, sprijineau puterea centralizată, fiind scutiți de dări și acordîndu-li-se

nenumărate privilegii și posesiuni bisericești, situație ce a permis construirea unui mare număr de biserici și mănăstiri (în sec. al XV-lea numărul lor era de aproape 70).³ Mănăstirile moldovenesti acumulează cu timpul nenumărate bogății materiale și devin importante centre de cultură medievală. Aici se deschideau școli, erau achiziționate manuscrise scumpe, trăiau și munceau călugări a căror îndeletnicire unică era copiatul cărților. De exemplu, în «Pomelnicul de la Bistrița» de la începutul sec. al XV-lea, în afară de lista cu numele călugărilor, găsim date care arată ocupațiile lor: «Aurică și fiul lui monahul Gavriil copistul; ierodiaconul Fedor copistul — Neamț; ierodiaconul Palasi... — Putna»⁴.

În perioada de consolidare a monarhiei feudale, care s-a concretizat în timpul domniilor lui Alexandru cel Bun (1400-1432) și Ștefan cel Mare (1457-1504), are loc cristalizarea aparatului de stat și ale organelor sale administrative, îmbunătățirea situației economice, lărgirea relațiilor politice, comerciale și culturale cu toate țările vecine, întărirea autorității bisericii ortodoxe, înfloarește comerțul intern și se dezvoltă meșteșugurile, toate acestea ducând la o creștere simțitoare a științei de carte, și stimulează producția de carte manuscrisă, cultura ajungând pe o nouă treaptă de dezvoltare.

Școli cu predare în limba slavonă veche au fost înființate la începutul sec. al XV-lea la mănăstirile Neamț, Bistrița, Putna și Mîrăuți, iar la Suceava ia ființă o mică școală laică pe lângă cancelăria domnească în care se învăța nu numai citirea dar și măiestria de a compune scrisori de afaceri și diplome, știința de a încheia contracte în scris, precum și meseria de copist. Putem spune că aceste școli pregăteau de fapt un cerc îngust de cititori ai primelor biblioteci, aceștia provenind din rîndurile boierilor și clericilor.

Documentele ne arată că în Moldova din prima jumătate a sec. al XV-lea existau deja oameni învățați care aveau titlul sau profesia de «spisatel» sau «ispisatel»⁵, «grămătic»⁶, «magistru»⁷, «bacalavr»⁸, «filozof», iar pe lângă cancelăria lui Ștefan cel Mare apare o instituție cum este aceea a diecilor, care se ocupau în exclusivitate cu copierea cărților pentru

curtea domnească.⁹ Mănăstirile, în mare parte, întrețineau școli pentru a învăța cititul și scrisul, se ocupau cu copierea, confecționarea și răspîndirea cărților cu conținut religios, moral-creștin și juridic. Pentru această activitate erau înființate ateliere speciale, «scriptoriile», unde se copiau cărțile și munceau mai mulți călugări. Numai la mănăstirea Neamț în sec. al XV-lea au activat mai mult de 25 de copişti, numele cărora îl cunoaştem.

Prin urmare, sursa principală din care se constituia o colecție de cărți sau o bibliotecă (departe de structura organizatorică în accepție modernă) erau atelierele locale care se ocupau cu producția de carte manuscrisă. În istoriografia moldovenească termenul de «bibliotecă» a fost introdus mult mai târziu. Primul care l-a folosit, pe la sfîrșitul sec. al XVII-lea, a fost cronicarul Nicolae Costin.¹⁰

O altă sursă de îmbogățire a colecțiilor de cărți erau donațiile făcute de unii slujitori ai bisericii, de către boieri sau domni.

De exemplu Ștefan cel Mare a făcut donații de carte aproape pentru toate mănăstirile pe care le-a ctitorit.¹¹ Darurile ce constau din cărți și alte ofrande devine pentru acele timpuri ceva tradițional. Capătă amploare și importul de cărți aduse din străinătate, care veneau să completeze bibliotecile.

După căderea Constantinopolului, iar mai apoi după cucerirea Serbiei și Bulgariei de către turci, Moldova devine centrul de producție de carte din Europa de Sud-Est. Aici își găsesc adăpost un număr mare de clerici învățați, pictori iconari, scribi și alți oameni de cultură. A. Iațimirski constată că mulți călugări, salvîndu-se de cîmpitorii turci, «au luat cu ei cărțile și manuscrisele și trecînd Dunărea, s-au refugiat în țările române».¹² Găsind condiții favorabile activității lor, aici s-au așezat oameni de cultură și copişti din mai multe țări.

În 1401, cu o misiune de la patriarhul Constantinopolului, vine în Moldova Grigore Țamblac, care aduce mai multe cărți slavonești. Numit egumen al mănăstirii Neamț și, probabil, învățător la școala de grămătică de acolo, el capătă în scurt timp faima de propăvăduitor talentat și cărturar fecund. În

anii 1406-1408 G. Țamblac, din motive de ordin religios, vizitează pe rînd Kievul, Moscova, Lituania, Serbia, Bulgaria și Bizanțul și se reîntoarce în Moldova cu o colecție bogată de cărți. În 1432 cărturarul mai face o ultimă călătorie la Ohrida, din porunca lui Alexandru cel Bun, de unde revine la fel cu multă literatură. Activitatea de cărturar susținută de G. Țamblac i-a adus o binemeritată și îndelungată slavă. În anii 30 ai sec. al XVI-lea, păstorul mănăstirii Neamț, egumenul Feodosie, recomandîndu-l pe călugărul Ioilea la postul de păstor al mănăstirii Voroneț, îl compară pe acesta cu Țamblac. Acesta scria: «Precum cîndva Gavriil Țamblac, egumen la mănăstirea noastră Neamț, cărți minunate a scris, cu dulci cuvinte i-a învățat pe toți creștinii și muncă».¹³ O asemenea apreciere, făcută după aproape 80 de ani de la trecerea lui G. Țamblac în neființă, este mai mult decît o recunoaștere a meritelor sale.

În epoca lui Ștefan cel Mare, cînd arta cărții cunoaște o înflorire deosebită, cartea manuscrisă moldovenească începe deja să fie exportată în alte țări. De exemplu, Ivan Peresvetov, care fusese în Moldova, îi aduce lui Ivan IV două cărți cu aprecierile date de unii monarhi străini activității țarului rus, aceste cărți fiind dăruite de către domnul moldovean Petru Rareș¹⁴.

Pe teritoriul țării circula multă literatură în limbile sîrbă, bulgară, greacă, latină etc. A. Iațimirski afirmă că «datorită relațiilor ruso-moldovenesti destul de dese și productive, cu începere din sec. al XV-lea, în Moldova pătrund manuscrise considerate azi monumente ale culturii ruse»¹⁵.

În prima jumătate a sec. al XV-lea la mănăstirea Neamț activa încă un cărturar de excepție, Gavriil Uric, confundat de unii cercetători, printre care și A. Iațimirski, cu Grigore Țamblac. S-au păstrat 17 manuscrise scrise și pictate de Gavriil Uric între anii 1424-1448, dintre care se evidențiază «Tetraevanghelul» din 1429, capodoperă a genului, păstrat astăzi la Biblioteca Bodleiană din Oxford.¹⁶

Pe la mijlocul sec. al XV-lea încă două mănăstiri, Putna și Bistrița, devin centre de cultivare a cărții avîndu-și biblioteci

proprii. Totuși, întâietatea o deținea mănăstirea Neamț, unde exista un scriptoriu specializat în care se copiau cu exclusivitate cărțile bisericești.

În mănăstirile amintite mai sus activau în această perioadă mai mulți copişti, printre care monahul Ioan..., ieromonahul Evloghie, ierodiaconii Fedor și Paladie, popa Manuil din Suceava, grămăticii Mardarie, Emanuil, Radu, diecii Dragomir, Dumitru Belinschi, Maxim Lașcovici ș.a. De la ultimul, de exemplu, s-au păstrat 10 manuscrise, care se află astăzi în Biblioteca Academiei Române.

O listă a cărților care alcătuiau cea mai veche bibliotecă, cea de la Neamț, nu a ajuns pînă la noi, multe dintre manuscrise fiind distruse de incendiul de la 1862. S-au păstrat doar 8 manuscrise slavone de la sfîrșitul sec. al XIV-lea și 48 de manuscrise din sec. al XV-lea, care au aparținut acestei biblioteci. A. I. Iațimirski amintește despre ieromonahul Andronic, care a scris o istorie a mănăstirii Neamț în care se conțineau unele informații despre biblioteca existentă în sec. XV-XVII precum că aici se găseau «aproximativ o mie de manuscrise în limbile română, elină, greacă, latină, italiană, germană, evreiască, arabă, turcă, siriană, bulgară, poloneză și franceză». Dacă ținem cont de faptul că în această perioadă în Moldova circulau în marea lor majoritate cărți în limba slavonă, putem concluziona că pe la mijlocul sec. al XV-lea această bibliotecă dispunea de un fond de literatură, atît canonică, cît și laică, destul de bogat pentru acele timpuri. N. Crețulescu, care între 1856-1861 a învățat la seminarul de la mănăstirea Neamț, mărturisește că a văzut "în turn manuscrise în limbile orientale, precum și operele inedite ale clasicilor greci și latini". După spusele profesorilor de acolo, aceste manuscrise au fost aduse de către greci, care au venit în Moldova după căderea Constantinopolului¹⁷.

Pe lîngă marile depozite de cărți existente în prima jumătate a sec. al XV-lea, la Neamț, iar mai tîrziu și la Putna, a funcționat, după opinia noastră, și o bibliotecă nu prea mare, în scopuri didactice, aparținînd primei școli de scriere și citire, înființată de Alexandru cel Bun la curte sa de la Suceava,

care avea scopul de a pregăti grămăticii. Putem presupune și existența în această perioadă a unei biblioteci personale aparținând mitropolitului Iosif, cunoscut ca unul dintre cei mai bogați clerici din țară și iubitor de carte.

O nouă etapă în dezvoltarea producției de carte și a biblioteconomiei începe în a doua jumătate a sec. al XV-lea, în epoca lui Ștefan cel Mare; în timpul domniei sale cultura Moldovei atingând culmi nebănuite. Această perioadă din istoria Moldovei este caracterizată nu numai prin succesele militare de mare răsunet sau prin perfecționarea politico-administrativă a structurii statului feudal, dar și printr-o înflorire a arhitecturii, artelor și culturii livrești. Puterea autoritară a domnului față de marea boierime dar, mai presus de toate, multele și marile sale victorii asupra dușmanilor externi, au lăsat urme adânci în creația orală populară, în literatură, artă și cultură.

Creșterea economică, dezvoltarea orașelor, a meșteșugăriilor și comerțului din a doua jumătate a sec. al XV-lea, înmulțirea numărului de meseriași de diferite profesii, duce la împărțirea pe specializare și face posibilă apariția corporațiilor.¹⁸ Pentru unii meșteșugari, ca de exemplu cioplitorii în piatră, știința de a scrie și a citi devine o necesitate. Datele arheologice arată că aceleași cerințe le aveau și meseriașii care se ocupau cu olăritul.¹⁹ Știința de carte era indispensabilă, în virtutea activității lor profesionale, negustorilor. În a doua jumătate a sec. al XV-lea școala de grămăticii este înlocuită cu instituția diecilor. De exemplu, în documentele din 1476, 1482 și 1484 este pomenit diacul Ivan, apoi frații acestuia: diecii Constantin și Feodor.²⁰ Aceștia sunt instruiți pentru necesitățile bisericești și civile. La mănăstirea Putna exista o școală, care amintește de seminarele de mai târziu, cu predare în limbile slavonă și greacă.

În această perioadă apar noi centre de carte la mănăstirile Căpriană, Voroneț, Secu, Humor, Agapia, Bisericieni ș.a. În cele mai multe din ele au fost înființate scriptorii, unde activau numeroși copişti talentați și autori de manuscrise. O muncă migăloasă în ornamentarea și copierea cărților o depun monahii

Casian, Pahomie, Filip, ieromonahii Nicodim, Spiridon, cărturarii Antonie, Lucaci și mulți alții. La mănăstirea Putna își desfășoară activitatea de cărturar protopsaltul Eustratie, autorul mai multor cintece bisericești, puse de el pe note.²¹ În epoca lui Ștefan cel Mare se deosebesc manuscrisele executate cu un mult talent de către Fedor Mirișescu, numele și inițialele căruia se găsesc în miniaturile care împodobesc multe dintre cărțile vremii. În total sau păstrat doar 4% de cărți scrise în timpul lui Ștefan cel Mare. Avem toată convingerea că numărul lor a fost mult mai mare, de vreme ce pentru tipărirea unor cărți slavonești în Polonia, tipografia din Cracovia a folosit manuscrise moldovenesti.

S-au păstrat documente care atestă existența în marile orașe moldovenesti a cancelariilor proprii, folosite pentru necesitățile administrației orășenești, precum și faptul că aristocrația și negustorimea avea suficientă știință de carte, ducând o vastă corespondență internă și externă. Din cele 11 documente orășenești care s-au păstrat, datind din sec. al XV-lea și începutul sec al XVI-lea, 9 au fost emise de cancelariile municipale²². O chitanță descoperită în arhivele din Franța consemnează faptul că un negustor din Cetatea Albă a primit pe data de 4 aprilie 1503 de la vistierul împaratului Maximilian suma de 19 lire și 6 scuzi în monede flamande pentru scrierea patriarhului grec Ghenadie(os) Skolarios «Întrebarile pe care le-a pus sultanul sfântului patriarh de Constantinopol în legătură cu sfânta treime și credința creștină»²³, scris pe care negustorul moldovean l-a vândut suveranului austriac.

Componenta multinațională a populației orășenești își pune și ea o amprentă caracteristică asupra culturii scrise. În tirgurile din Moldova locuiau, de rînd cu românii moldoveni, ruși, armeni, polonezi, unguri, germani, greci ș.a., care duceau corespondența, încheiau contracte comerciale, scriau sau copiau manuscrise în limba lor maternă. De exemplu, unul din cele mai vechi documente, datat în 1421, a fost scris în limba germană în orasul Baia. Întrebuințarea scrierii în orașele moldovenesti, corespondența internă și externă duce la necesitatea organizării păstrării documentelor acumulate. Prima

mențiune scrisă despre existența unei arhive orășenești o aflăm de la misionarul catolic Bandini, care constată că «et hoc existat ad haec usque tempora in oppidi archivae»²⁴.

Cultura scrisă în Moldova în epoca la care ne referim, cea a lui Ștefan cel Mare, constă dintr-un mare număr de texte manuscrise, mai mult sau mai puțin voluminoase. Fiecare dintre ele oglindește specificul și problemele acelor timpuri. În linii generale ele pot fi grupate în felul următor:

1. Acte politico-administrative, rezultate în urma activității practice și gospodărești a statului feudal, a cancelăriei domnești în domeniul vieții politice interne și externe a țării. Există un număr de 534 de documente de pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare, dintre care 462 reflectă chestiuni interne și 72 externe. În total din sec. al XV-lea s-au păstrat mai mult de 800 de documente domnești și boierești în limba slavonă.²⁵

2. O altă categorie de documente cu caracter intern include literatura cu caracter juridic, care urmărea organizarea bisericii, statului, instituirea dreptului civil etc. De exemplu, codul juridic bizantin al lui Matei Vlastares «Sintagma» a circulat în Moldova în două manuscrise slavone, executate după traducerea sîrbească din 1347, prima de către ieromonahul Ghervasie la mănăstirea Neamț (1472), și a doua de către grămaticul Damian din Iași (1495)²⁶.

3. Dintre actele de orientare politică externă distingem pentru început textele istorice în rezumat, iar mai apoi cronicile, făcute cu scopul de a arăta rolul Moldovei și al domnului țării în relațiile cu alte state. În afară de cronici, literatura istorică din epoca lui Ștefan cel Mare mai cuprinde și cele 135 de inscripții și însemnări păstrate în biserici, mănăstiri, cetăți, pe pietrele funerare, obiecte de metal, în cărțile manuscrise. Într-o formă mai amplă este prezentată istoriografia națională moldovenească de la sfîrșitul sec. al XV-lea de către letopisețe. Din perioada ce cuprinde sec. XV-XVIII sunt cunoscute 54 de cronici, aflate în 324 de manuscrise.

4. Literatura religioasă, destinată necesităților duhovnicești. De pe timpul lui Ștefan cel Mare s-au păstrat 41 de cărți religioase manuscrise.

5. Unele creații din literatura religioasă din această perioadă, care prin caracterul lor narativ pot fi calificate mai mult literară artistică decât compuneri teologice. În această epocă încep să circule creații cu caracter laic. De exemplu, pe la sfârșitul sec. al XV-lea în Moldova sunt copiate și răspândite scrieri istorico-literare semifantastice, ca de exemplu «Alexandria» în care se povestește despre războaiele duse de Alexandru Macedon, romanul «Varlaam și Ioasaf» despre viața lui Buda etc.

6. Încep să fie adunate și copiate tratate speciale, în primul rând de medicină, geografie, astronomie. Este cunoscut faptul, că în timpul incendiului din 1536 care a devastat mănăstirea Putna, a fost salvat iar mai apoi a fost copiat manuscrisul cu însemnări din medicină «Procmitatia quadani ad Medicinam Speetantia».

O nouă cotitură în istoria culturii cărții din Moldova din a doua jumătate a sec. al XV-lea se manifestă prin faptul că fondul de carte începe să se îmbogățească nu numai din contul manuscriselor executate în țară, dar și în urma importului din țările străine.

Este adusă literatură rusă, sîrbă, bulgară, polonă, greacă, latină ș.a. Îndeosebi predomină literatura în limba slavonă. Bazîndu-se pe sursele vechi care pomenesc despre literatura de origine moldovenească în limba slavonă, A. I. Iațimirschi presupune că în sec. XV-XVIII numărul lor era atît de mare, încît e greu de numit «o cifră aproximativă, dar în tot cazul ea nu este mai mică de 10 mii».²⁷ Fără îndoială, în afară de cărțile scrise în țară, în bibliotecile Moldovei își găseau locul și multe cărți din Apus și Orient, ca rezultat al legăturilor economice și culturale cu aceste popoare.

Spre sfârșitul sec. al XVI-lea din cele 70 de mănăstiri și biserici existente în Moldova aproximativ 50 dintre ele aveau biblioteci.

Pe lîngă bibliotecile de la Neamț, Putna și Bistrița începe să se evidențieze și biblioteca de la mănăstirea Agapia. Episcopul Melchisidee, care a făcut aici unele cercetări în 1871, scria că

«la mănăstirea Agapia s-a păstrat o colecție mare de manuscrise slavone de pe timpurile cînd în bisericile moldovenesti era întrebuințată limba slavonă».²⁸

Știri despre existența unor biblioteci particulare în sec. al XV-lea nu ne-au parvenit. Putem doar presupune, nu fără temei, că marele domn putea să adune la curtea sa un anumit număr de cărți, același lucru îl putem afirma în privința mitropolitului țării și a unei părți a boierimii, aflate în slujba domniei. Se știe că unii suverani contemporani domnitorilor moldoveni aveau legături politice, comerciale și culturale, ba chiar și de rudenie cu Țara Moldovei, aveau la curțile lor biblioteci faimoase. Luînd în considerare inițiativele culturale de mare amploare ale lui Ștefan cel Mare și avînd în vedere că la curtea sa s-au scris mai multe cronici, putem afirma cu toată certitudinea că și aici a existat o bibliotecă importantă, atît de necesară informării și documentării.

A doua persoană în stat, după domn, era considerat mitropolitul, care avea suficiente mijloace economice și culturale, care să-i permită să-și procure cărți de valoare pentru biblioteca sa personală. Din cronica lui Miron Costin aflăm că mitropolitul Teoctist, un apropiat al domnului și protector al emigranților sîrbi, a cerut de la aceștia să vină la el nu numai fețe duhovnicești, dar să i se aducă și cărți. Un alt cronicar, Macarie, face remarca că acest mitropolit era un om foarte învățat și că citise toate cărțile din scoarță în scoarță.

Cultura cărții manuscrise, care a cunoscut o perioadă înfloritoare în epoca lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, continuă să se dezvolte cu succes și în timpul urmașilor lor. Domnii Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Ștefăniță Vodă și alții, urmînd tradiția strămoșilor, au continuat să atragă un număr tot mai mare de copişti, făceau regulat donații de cărți noi mănăstirilor și bisericilor. De exemplu, domnul Ștefăniță Vodă, fiul lui Ștefan cel Mare, dăruind mănăstirii Bisericanii odoare bogate, o înzestrează și cu toate cele necesare producției de carte. Numărul copiştilor este la acea vreme atît de mare, încît în 1570 este înființată o breaslă, numită «frăția zugravilor»,

care se ocupau doar cu desenarea vinițelor și miniaturilor în manuscrisele gata făcute.

Note

1. История Молдавской ССР. Том I. — Chișinău, 1965. — P. 108-109.
2. Costăchescu M. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. — Iași, 1931. — P. 53-54.
3. Grigoraș N. Primele mănăstiri și biserici moldovenești // Studii și cercetări istorice. Vol. XX. — București. — 1947. — P. 120.
4. Яцимирский А. И. Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. — Sankt - Petersburg, 1904. — P. 423.
5. Costăchescu M. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. — Iași, 1931, — P. 105, 112, 161, 163-166, 315-316, 347, 374, 386-387; Vol. II: pp. 6, 37, 497-506, 546, 568, 571, 574.
6. Bârsănescu Șt. Pagini nescrise..... P. 139; Costăchescu M. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. — Iași, 1931. — P. 188.
7. Panaitescu P. Husitismul și cultura slavonă în Moldova // Romanoslavica, X, 1964. — P. 297.
8. Costăchescu M. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. — Iași, 1931, — P. 60, 156, 159; Vol. II, p. 182.
9. Grămadă N. Cancelăria domnească în Moldova. — «Codrul Cosminului». Buletinul institutului de istorie și limbă. — Cernăuți, 1935, V-IX. — P. 152-153.
10. Costin N. Letopisețul Țării Moldovei. — București, 1942, — P. 154.
11. Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. — București, 1964, — P. 315-316; Dan D. Mănăstirea și comuna Putna. — București, 1905. — P. 71-71.
12. Яцимирский А. И. Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. — Sankt - Petersburg, 1904. — P.75.
13. Ibidem. — P. 56.
14. Пересверов Н. Сочинения. — Moscova — Sankt—Petersburg, 1916. — P.236.
15. Яцимирский А. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. — Sankt—Petersburg, 1905. — P. 611—612.

16. Bogdan Damian P. Paleografia româno – slavă. Tratat și album. – București, 1978. – P. 104–106.
17. Ibidem. – P. 609.
18. Olteanu Șt. Meșesugurile din Moldova și Țara Românească (sec. X–XVII). – București, 1961. – P. 500.
19. Manolescu R. Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea // Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. – București, 1964. – P. 52.
20. Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare. Vol. - I. – București, 1913. – P. 209, 267.
21. Smochină N. O pravilă românească din veacul al XVI-lea, întocmită de ritorul și școlasticul Lucaci în 1581 // Biserica ortodoxă română. – 1965. – Nr. 11-12. – P. 10-43.
22. Manolescu R. Cultura orășenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea // Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. – București, 1964. – P. 65.
23. Iorga N. Lucrări noi despre Chilia și Cetatea Albă // Analele Academiei Române, Seria a III-a, t. V. – București, 1925-1926. – P. 327-328.
24. Codex Bandinus / Ed. de V. A. Urechia. – București, 1895. – P. 72.
25. Calculul a fost efectuat după documentele publicate în edițiile: Documente privind istoria României. Veacul XIV-XV. Vol. a.a. 1376-1475; Vol. 2. a.a. 1476-1500; Veacul XVI. Vol. 1.a.a. 1501-1525; Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare. Vol. 2. – București, 1913; Tocilescu G. Documente slavo-române. – București, 1931.
26. Turdeanu E. Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare. – București, 1943. – P. 125-127, 167.
27. Яцимирский А. И. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. – Санкт–Петербург, 1905. – P. XII.
28. Melchisedec, episcopul Romanului. Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova. – București, 1880. – P. 34.

3. Biblioteca publică a lui Iacob Eracid (numit Despotul)

Dezvoltarea social-economică a Moldovei din sec. XIV—XV a dus la crearea unei baze suficiente în stare să asigure o statalitate centralizată. Mai târziu, pe la sfîrșitul anilor 30 din sec. al XVI-lea acest proces a fost întrerupt ca urmare a instaurării dominației turcești. Atît războaiele neîntrerupte, cît și dese tulburări interne, nu au putut, de cele mai multe ori, să permită Imperiului otoman instaurarea unei administrări directe asupra unor teritorii supuse. Situația țărilor dependente de otomani era și ea diferită. În ceea ce privește Moldova, Poarta otomană îi acordă o largă autonomie, însă întreg aparatul de stat a fost pus în slujba intereselor sale economice, politice și militare. Țara cunoaște o perioadă de decădere economică cu toate consecințele nefaste ale acesteia. Înalții demnitari turci transformă scaunul domnesc într-un obiect de cumpărare-vinzare. În sec. XVI-XVII pe tronul Moldovei s-au perindat 50 de domni. Însă, avînd în vedere faptul că sistemul otoman a lăsat intacte principiile relațiilor de producție, statornicite în Moldova cu mult timp înainte ca ea să cadă sub suzeranitate turcească, cultura națională a continuat să se dezvolte, deși cu pași incetiniți.

Pe la sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea încep să apară unele noțiuni, unele principii care prevedeau modul de păstrare a cărților, cum trebuiau să fie folosite, precum și care era menirea lor. Toate aceste principii vor sta la baza activității de mai târziu a primelor biblioteci. Aproape toți cărturarii, terminînd lucrul asupra unui manuscris, lăsau pe ultima pagină o inscripție prin care îi îndemnau pe cititori să aibă un comportament grijuliu față de carte, iar pe cei care ar fi îndrăznit să pricinuiască vreo pagubă acesteia îi amenințau cu fel de fel de blesteme. Uneori manuscrisul avea mențiunea că a fost copiat «pentru a fi citit cu diverse ocazii, dar nu și pentru a fi instrăinat».¹ În vremuri de răstrie cărțile erau adăpostite în locuri sigure, iar dacă vreun călugăr lua cu el

manuscrisul, i se cerea să-l întoarcă de îndată ce nu va mai avea nevoie de el etc. De obicei cărturarul indica pentru care anume scopuri fusese executat manuscrisul. De cele mai multe ori întâlneam inscripții care indică astfel de activități, cum sunt cele de instruire sau de oficiere a ritualurilor religioase. Ieromonahul Daniil, de exemplu, cerea stăruitor de la călugări ca aceștia să nu învețe «Octoihul» său la adăpostul cheliilor.

Tot în această perioadă încep să fie aduse în Moldova cărți din străinătate, tipărite la imprimeriile de acolo. Acest fenomen contribuie la dezvoltarea rapidă a procesului de apariție a bibliotecilor. În primul rînd se îmbogățesc substanțial fondurile bibliotecilor mănăstirești, iar la curțile domnești și boierești încep să fie înființate biblioteci cu un oarecare caracter public, apar chiar și mici biblioteci personale adunate din grija unor înalți demnitari de stat sau fețe bisericești, cît și din setea de cunoaștere a oamenilor de cultură.

Biserica ortodoxă continuă să dețină monopolul asupra dezvoltării culturii feudale. Paralel cu aceasta, începînd din sec. al XVI-lea, capătă o răspîndire tot mai largă cultura laică, oglindită în primul rînd prin apariția cronografiei boierești, susținută de dorința mereu crescîndă pentru instruire, fenomene ce vor sta la baza bibliologiei naționale și vor culmina cu înființarea unor biblioteci personale de proporții.

Printre inițiativele culturale cu caracter laic se numără și cele ale lui Ioan Iacob Eraclid (numit și Despot-Vodă), care a domnit între anii 1561-1563. Despre «Școala latină», înființată la Cotnari, cît și despre biblioteca de acolo, precum și despre proiectul unei Academii, au scris mulți istorici și cercetători literari: N. Iorga, G. Ionescu, G. Șincai, A. Hasdeu, V. Urechia, A. Xenopol, C. Erbiceanu, I. Minea, G. Călinescu, C. Andriescu, G. Pascu, M. Popescu-Spineni, C. Giurescu ș.a. Toți acești autori, abordînd diverse probleme ale istoriei culturii, literaturii și învățămîntului s-au referit, într-o măsură mai mică sau mai mare, la inițiativele lui Despot-Vodă. Totuși, toți acești autori greșesc spunînd că biblioteca înființată la curtea domnească nu era decît un atribut al școlii și neagă faptul că a funcționat ca o instituție de sine stătătoare. De exemplu, cercetătorul

maghiar Gal Kelemen scrie că «... Despot a organizat la Cotnari o școală cu bibliotecă, al cărei director devine Sommer».² Istoricul german Hermann Shuller, care a scris o monografie mai amplă despre viața și activitatea umanistului transilvănean Ioan Sommer spune, nici mai mult nici mai puțin că «el (Despot — P. G.) avea un plan de organizare a unei biblioteci».³ Alți cercetători au pus în genere sub semnul întrebării existența unei biblioteci, considerînd că înființarea acesteia s-a aflat doar în fază de proiect.

Abia în anul 1953 profesorul de la Universitatea din Iași, Ștefan Bârsănescu, consultînd numeroase documente din epoca lui Despot-Vodă, a demonstrat cu lux de amănunte și destul de convingător existența bibliotecii și faptul că aceasta era o instituție aparte.⁴ La baza ipotezei sale Ș. Bârsănescu a folosit «Elegiile» lui Ioan Sommer, cel care a fost invitat la Cotnari să-și desfășoare activitatea sa de iluminist. Pentru a-l cinsti pe domnul moldovean, umanistul îi dedică cîteva elegii, ridicînd în slăvi încercările culturale ale lui Despot-Vodă. Pentru noi este deosebit de prețioasă creația lui Ioan Sommer intitulată «Elegia Decima. Ad principem Despotam de biblioteca et schola instituta». («Elegia a zecea. Principelui Despot despre biblioteca și școala pe care el le-a înființat»). Această elegie este interesantă prin faptul că Sommer o dedică în întregime bibliotecii și școlii, biblioteca fiind pusă pe primul plan, subliniind astfel importanța sa deosebită. Din aceeași «Elegie» se vede clar că biblioteca și școala existau independent una de alta și pentru care Despot-Vodă plănuia să construiască edificii aparte. Printre altele, avînd în vedere ridicarea unei noi clădiri destinate bibliotecii Ioan Sommer scria: «... omnigenos complexa libros, doctissime Princeps, si tibi syructd recens biblioteca foret, exciperent profugas si splentita tecta Comoenas, jactaretque, novum Phoebus Apollo decus... Tu modo, quod tandem superest interritus urge, ne propter sumptus irita coepta codant» («Preaînvățatul Principe, dacă biblioteca cea nouă, avînd multe și diferite cărți, ar fi fost zldită, atunci acoperișul ei lucitor ar fi adăpostit muzele săltărețe și iluminatul Apollo și-ar fi arătat podoabele sale noi... Tu numai grăbește fără

frică tot ce a mai rămas de făcut, ca nu cumva, din cauza cheltuielilor să se prăbușească intențiile tale fără vreo urmă oarecare»⁵. În aceeași elegie Sommer relatează în continuare că în pofida unor piedici și eșecuri, cărțile colecționate de către Despot-Vodă existau deja în fondul bibliotecii și erau distribuite de către aceasta, aducându-i o slavă strălucitoare. Autorul îl compară pe domnul moldovean cu vestiții colecționari de opere pline de înțelepciune, cum ar fi împăratul roman Octavian și regele Ungariei Corvin și îl sfătuie să urmeze această cale, faptă pentru care generația tânără îi va face numele nemuritor.

A zecea elegie a lui Sommer constată faptul că biblioteca lui Despot-Vodă funcționa, însă nu era terminată din punct de vedere arhitectural, edificiul ei urmînd să concureze cu marile biblioteci cum ar fi cele de la curțile lui Matei Corvin din Buda, a împăratului Maximilian din Viena, cu vestitele biblioteci din Egipt, Pergam, Roma etc. Cu tot lirismul elegiei, nu putem să negăm valoarea ei de document istoric, iar Hermann Shuller vine să confirme această idee spunînd că «literații umaniști, ca și cei din antichitate, nu făceau nici o distincție dintre ceea ce se numește epos și istorie»⁶. Cu atît mai mult cu cît și alte surse documentare ale epocii vin să confirme existența bibliotecii despre care vorbim. De exemplu, istoriograful maghiar N. Istvanfi (1535—1615), continuînd istoria lui A. Bonfini pînă în anul 1606, scria: «Despota in oppido Cottanaro... gimnasium et bibliothecam erexerat...» («Despot a înființat la Cotnari un gimnaziu și o bibliotecă»)⁷. Informația lui Istvanfi este cu atît mai prețioasă avînd în vedere faptul că el a fost contemporanul faptelor relatate. După 100 de ani cronicarul moldovean, Nicolae Costin, descriînd anii de domnie ai lui Despot-Vodă scria: «Și în Cotnar, fiind sași mulți pre atunci, le-au făcut beserică și școală și au adunat vivliothichi... și aduna dascali de prin Țara Nemțască și den Țara Leșască, papistași. De atunci au rămas aice în țară la noi ezoviți și alți popi de a besericii apusului...»⁸. Prin urmare, atît N. Istvanfi cît și N. Costin vin să confirme existența bibliotecii ca fiind o instituție aparte. Dacă ne întoarcem la creația lui Ioan Sommer,

vom vedea că acesta amintește de bibliotecă în trei dintre lucrările sale. Acestea sunt elegiile «Vita Iacobi», «Elegie I» și în special «Elegia Decima. Ad principem Despotam de bibliotheca et Schola instituta». În elegia «Viața lui Iacob» Sommer arată că biblioteca făcea parte din amplul program cultural al lui Despot-Vodă, iar în «Elegia întâia» constată faptul existenței bibliotecii de rînd cu alte instituții. O importanță deosebită pentru noi o are «Elegia a zecea» a lui Sommer, măcar și din simplul motiv că 64 de versuri sunt dedicate bibliotecii, iar școlii îi sunt închinete doar 8 rînduri.

Bazîndu-ne pe aceeași elegie a lui Sommer, putem trage unele concluzii logice în ceea ce privește caracterul bibliotecii înființate de Despot. Spusele sale că «...dacă biblioteca cea nouă, avînd multe și diferite cărți...» confirmă existența bibliotecii, fondul ei de carte impresionîndu-l chiar și pe Sommer, om deprins cu cărțile și avînd pentru acele timpuri cunoștințe universale. Expresia că dacă biblioteca «ar fi fost zidită» demonstrează faptul că acesteia îi fusese repartizată o clădire specială, dar neterminată, aflată în curs de construcție. Și, parcă pentru a confirma presupunerile noastre, Sommer scrie în continuare: «Cea mai mare parte din lucrările pe care le-am proslăvit au fost deja înfăptuite și acum Apollo păzește cărțile tale iar tu, avînd bani mulți și mari resurse de care dispune curtea ta bogată, vei putea termina ce ai început. De aici ți se va trage slava și cinstirea, care ca niște prieteni îi înobilează pe cei mai de seamă bărbați».⁹ Informația lui Sommer că pentru bibliotecă se construia o clădire nouă cu «acoperișuri lucitoare» ne dă dreptul să presupunem că construcția era spre finalizare, iar faptul că îi fusese repartizată o incintă separată demonstrează că ea nu putea să fie o simplă bibliotecă școlară. Este mai mult ca sigur că această instituție era o bibliotecă ce aparținea curții domnești, avînd unele funcții publice și că servea aristocrația de la curte și funcționarii domnești. Despot-Vodă ar fi putut să o conceapă după modelul celor din Apus, unde își făcuse studiile. Încă mai înainte, în 1480, împăratul austriac Maximilian înființează o mare bibliotecă «imperială», în același timp Matei Corvin

fondează vestita bibliotecă «Corvina», iar regele Franței Francisc I deschide la Fontanebleau o bibliotecă care mai apoi se va contopi cu cea a lui Ludovic XII, înființată de acesta în castelul Blons(Blois) și care va fi mutată mai apoi la Paris. O asemenea bibliotecă încearcă să înființeze și Despot-Vodă întru măreția și gloria sa.

Biblioteca lui Despot-Vodă nu putea să fie prea mare, căci în epoca respectivă cărțile erau foarte scumpe, tipărirea lor era în fază de pionerat, iar bibliotecile enumerate mai sus aveau în fondurile lor doar 2—3 mii de exemplare. Însă faptul că Despot-Vodă construia pentru biblioteca lui o clădire nouă ne face să credem că numărul volumelor era destul de impunător. După calculele noastre fondul de carte nu putea să depășească mai mult de 1—1,5 mii de exemplare. Acest număr limitat se explică și prin faptul că tipărirea cărților în Moldova va începe aproape peste o sută de ani, iar manuscrisele valorau o avere întreagă. De exemplu, Alexandru Lăpușneanu trimite popei Sava, care învăța carte la Lvov, o sumă de o mie de aspri pentru ca acesta să-și procure trei cărți și 500 de aspri pentru a se îmbrăca și încălța, precum și pentru alte necesități¹⁰. Prin urmare, pe la mijlocul sec. al XVI-lea o carte costa în medie 333 de aspri. După scurgerea unui secol starea de lucruri se schimbă radical. Pe la 1675 două volume de «Corpus juris civilis» costau 20 de florini, două volume de Homer — 8 florini, trei volume de Seneca — 17 florini, două volume de Tacit — 13 florini, iar comediile lui Moliere în 5 volume costau 17 florini¹¹. Cărțile din epoca lui Despot-Vodă erau foarte voluminoase și erau de dimensiuni mari. Dacă ținem cont și de faptul că copertele lor erau confecționate din lemn învelit în piele, este neîndoielnic că pentru păstrarea chiar a unui număr redus de cărți, erau necesare încăperi speciale, dotate corespunzător. Mai ales că din cauza valorii lor multe cărți erau ferecate în lanțuri și acest mod de păstrare necesita spații suplimentare.

Până în zilele noastre din biblioteca lui Despot-Vodă nu a ajuns nici o carte. Putem doar să presupunem care era genul de literatură de care dispunea prima bibliotecă

domnească oficială din Moldova. În primul rînd, aflăm tot de la Sommer, că Despot, înainte de a deveni domn a frecventat unele școli superioare, cu această ocazie «adunînd multe cărți». Ajuns la domnie el a invitat în Moldova numeroși învățați și iluminiști din alte țări. Una dintre cărțile care avea o largă circulație în Moldova de pe timpul lui Despot-Vodă era «La Cosmographie universalle contenant la situation de toutes les parties du monde avec leurs propriétés et appartenances» de Sebastian Munster, editată la Bale în 1552. Aceasta era o lucrare despre cosmografia și geografia universală, privind istoria diferitor popoare. Popularitatea cărții rezidă și din faptul că ea a fost tipărită pentru prima dată în limba germană în 1541, fiind tradusă și tipărită în limba latină în 1550, în limba franceză în 1552 și în limba italiană în 1558. O altă carte, mult mai răspîdită, tot la tema cosmografiei era «Rudimentorum cosmographicorum Ioan Honteri. De veriarum rerum nomenclaturis per classes liber I Tigurini (Zurich), 1549". Autorul acestei cărți, Ioan Honterus, s-a născut la Brașov, unde între anii 1558 și 1560 s-a aflat și Despot-Vodă, acesta putînd să găsească cartea și să o procure. În timpul șederii lui Iacob Eraclid la Wittenberg, aici vede lumina tiparului cartea «Scriptorum publice propositorum a gubernatoribus studiosorum in academia Witebergensi, Tomus secundus complectens annum 1553 et tres secuentes Witerbergal, excusus apud haeredes Georgii Rhew. Anno 1556". Presupunem că Despot-Vodă a adus cu sine în Moldova și această ediție. Tot în Wittenberg Martin Luther își publică între 1539—1558 operele sale în 19 volume, printre care «Der vierde Teil der Bucher des Ehrwirdigen des Herrn Doctor, Marth. Luther. Gerduckt durch Peter Seitzen Erben, Lepto in 1539". Despot-Vodă ar fi putut să cunoască și aceste opere. Se știe că domnul moldovean avea strînse legături și cu Polonia, de unde ar fi putut să procure o ediție foarte răspîdită și importantă pe atunci, privind istoria Poloniei, intitulată: «Marttini Cromeri, De origine et rebus gestis Polonorum, libri XXX, 1553". Această istorie, pe lîngă relațiile Poloniei cu alte țări, conținea și multe referiri la Moldova.

Avînd în vedere faptul că Despot-Vodă avea și studii medicale, în biblioteca lui se puteau găsi și asemenea lucrări ca: «*Pedanii Dioscoridis libri octo grece et latine Anazarbei de medicinali materia. Paris, 1549*». Cartea aceasta s-a mai editat în anii 1499, 1518, 1529 și 1598, fapt care vorbește despre marea popularitate pe care a avut-o în sec. al XVI-lea. În afară de medicină domnul manifesta interes pentru matematică, adunînd multe lucrări din acest domeniu. În această epocă o răspîndire deosebit de mare o avea ediția: «*Paccioli Luca si Borgo, Summa de Aritmetica geometria. Proportioni propottionalista, 1523*». Și această carte putea să-și găsească locul pe rafturile bibliotecii de la curte.

În «Elegiile» sale Sommer vorbește despre istoricul latin Ammianus Marcellinus și folosește multe date din istoria românilor, demonstrînd că o cunoaște bine. De aici putem trage concluzia că în biblioteca lui Despot-Vodă se afla și lucrarea acestui autor: «*Ammianus Marcellinus. Rerum gestarum, 1533*». În această epocă era deosebit de prețuit și citit Quintilian, îndeosebi lucrarea sa celebră intitulată «*M. Fabii Quintiliani Institutionum oratorium libri XII, Lugduni, 1544*». Despot-Vodă și Sommer, care de fapt conducea biblioteca de la curte, nu puteau să scape din vedere și o asemenea ediție luxoasă, bogat ilustrată, cum ar fi «*Opera Virgiliana cum decem commentis, dactis et familiariter exposita. Lyon (Lugdunus), 1544*». Fără îndoială că pe acești erudiți i-a atras și «*Homeri Odiseea ad verbum translate, Andrea Divo Justinopolitano interpreta, Salongiacci, 1540*». Fiind oameni destul de învățați pentru epoca în care trăiau, Despot-Vodă și Sommer trebuiau să cunoască bine operele clasicilor romani și greci. După părerea noastră, în biblioteca de la curte trebuia să-și afle locul lucrarea «*Comentarii linguae graecae, Guielmo Budaco consiliario Regio Supplicum libellonum Regia Magiatro, aulare, Bas, 1530*», care conținea comentarii din Platon, Plutarh, Demostene, Lucian, Tucidide, Aristotel, Xenofon ș.a. Despre clericii, juriștii, astronomii, matematicienii și poeții din acele vremuri povestea cartea: «*Antonius Coccius Sabelicus. Secundus tomus opisum, Bassel, 1538*», care și ea s-ar fi putut afla în biblioteca lui Despot-Vodă.

Fără îndoială că, alături de cărți cu caracter laic, în biblioteca lui Despot-Vodă se găseau și cărți religioase. În 1508 în Țara Românească ieșea de sub teascuri prima carte bisericească.¹² Între cele trei state românești, în afară de comunitatea de limbă, existau strînse legături economice, politice și culturale. În unele perioade aceste țări s-au aflat sub cîrmuirea unui și aceluiași domn. În afară de aceasta, atît în Moldova cît și în Țara Românească și Transilvania, predomina scrierea slavonă, religia oficială fiind cea de rit ortodox. Nevoile bisericești ale Moldovei la această etapă istorică erau stîfăcute de tipografia muntenească în fruntea căreia se afla ieromonahul Macarie. În 1508 acesta tipărește la Țîrgoviște prima sa carte în limba slavonă, «Liturghierul» (1508), apoi «Octoihul» (1510) și în 1512 «Tetraevangheliarul». Mai tîrziu, în epoca lui Despot-Vodă, în Țara Românească mai apare de sub tipar un «Octoih» slavon (1535). În 1544 în orașul Sibiu apare în limba română un «Catehizis». Apoi la Țîrgoviște văd lumina tiparului un «Molitvenic» (1545), un «Apostol» (1547) în două ediții (una fiind comandă pentru Moldova) și un «Triod Penticostar» (1558). În atelierul tipografic al lui Lucas Trapoldner, din Sibiu, Filip Moldoveanul a imprimat trei cărți: «Catehism românesc» (1544), «Tetraevanghel slav» (1546) și alt «Tetraevanghel slavo-român» (c. 1551—1553). La Brașov sunt tipărite în limba română o «Evanghelie» (1560—1561) și un «Apostol» (1563), precum și o «Evanghelie» în limba slavonă (1562).¹³ Prin urmare, putem deduce că literatura acumulată în biblioteca lui Despot-Vodă, se împărțea în două categorii: laică și religioasă.

Tentativa lui Despot-Vodă de a introduce cultura umanistă medievală, însoțită de pătrunderea protestantismului în Moldova, nu au putut să nu provoace nemulțumirea clerului și a marii boierimi. În primul rînd biserica și-a văzut lezate drepturile. Grigore Ureche descrie astfel această supărare generală, care a dus la căderea domnului-iluminist: «Într-aceea vreme sfătuindu-să boierii țării dimpreună cu episcopii, ce vor face cu acel risipitor de lege, că nu numa că călca obiceiurile țării și face și jafuri, ce și legea rămăsese de batjocură».¹⁴

Reprezentantul clerului, cronicarul Azarie, are și el de spus cuvinte grele la adresa lui Despot-Vodă, jubilînd cu prilejul înfrîngerii și a uciderii acestuia: «... și s-a stins tăciunele (Despot — P. G.), răspînditor a fum de rea credință, și s-a făcut nevăzută noaptea cea neagră a luteranilor necinstiți, și a înflorit primăvara aducînd bucurii de tot felul, și în loc de valuri s-a arătat liniștea surîzitoare».¹⁵ Animositatea ultimului este explicabilă. În timpul domniei lui Despot-Vodă mănăstirile nu mai sunt înzestrate cu danii mari de pămînt ca pe timpuri. Deprinsă cu daruri bogate biserica Moldovei a fost evident nemulțumită de politica lui Despot-Vodă. Astfel, tendința de a aduce un suflu nou în cultura națională a fost sortită eșecului. Clerul și boierimea învingătoare s-au răfuit fără milă și cu creația domnului, «Schoala latina» de la Cotnari. În concepția acestora limba și literatura latină submina religia națională manifestată prin ortodoxie. Cultura religioasă dominantă n-a putut nici în ruptul capului să se împace cu tendințele umaniste ale lui Despot-Vodă. În toiul acestei campanii se pare că a fost distrusă și biblioteca domnească. Sommer, în una din «Elegiile» sale, consemnează că tabloul în care domnul era reprezentat în timpul bătăliei de la Verbia (1561) «a fost nimicit împreună celelalte monumente culturale făurite din inițiativa lui». Probabil că umanistul avea în vedere în primul rînd biblioteca și «Schola latina». Intoleranța clerului și a unui grup de mari boieri se manifestă și prin faptul că atît biblioteca, cît și «Schola latina», ar fi facilitat pătrunderea protestantismului, care conținea ideea secularizării averilor mănăstirești, concept care a stîrnit nemulțumirea clerului din Germania, Polonia, Ungaria și alte țări. Victoria asupra lui Despot-Vodă a frînat pentru mult timp dezvoltarea unei culturi naționale de tip apusean.

Inițiativele culturale umaniste ale lui Despot-Vodă s-au prăbușit în primul rînd din lipsa unor condiții sociale favorabile. Moldova se afla în dependență economică și politică față de Poarta otomană, în țară domina cu putere nelimitată religia ortodoxă, care avea o influență covîrșitoare asupra culturii feudale. Încercarea lui Despot-Vodă a fost doar o încercare

timidă de a schimba starea de lucruri existentă. Poporul, la rîndul său, era departe de a înțelege aceste scîlipiri de umanism. Același Sommer scria : «Știm cu toții că nu opinia celor mulți a hotărît moartea lui (Despot — P.G.), ci ticăloșia boierilor complotiști; eu nu învinuesc poporul; cruzimea a fost de partea curții și numai ea poartă stigmatul trădării».¹⁶

Note

1. Яцимирский А. И. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. — Sankt -Petersburg, 1905. — P. XXVI.
 2. Dr. Kelemen Gal. A Kolosvari Unitarius Kollegium tortenete (1568-1900). — Cluj, 1935. — P. 365.
 3. Shuller Hermann. Iohannes Sommer, Leben und wirken eines Sudostdeutsche Humanisten. — Iași și Sibiu, 1941. — P. 44.
 4. Bârsănescu Ștefan. «Schola latina» de la Cotnari. Biblioteca de curte și proiectul de Academie a lui Despot — Vodă. (Zori de cultură umanistă în Moldova secolului XVI). — București, 1957. — P. 120.
 5. Sommer I. Elegie XV. De clade Moldavica, quibus etiam Historia Despotica continetur // Legrand E. Deux vies de Jacques Basillicos, Seigneur de Samos, Marguis de Paros, Comte Palatin et Prince de Moldavie. — Paris, 1889. — P. 67-127.
 6. Schuller Hermann. Iohannes Sommer, Leben Wirken eines Sudostdeutsche Humanisten. — Iași și Sibiu, 1941. — P. 52.
 7. Istvanfi Nicolaus Panoninus. Historiarum de rebus Hungaricis, libri XXXIV. — Coloniae, 1622.
 8. Costin N. Letopisețul Țării Moldovei. — București, 1942. — P. 154.
- Toate cele trei lucrări ale lui Sommer vezi în cartea: Emile Legrand. Deux vies de Jacques Basillicos, Seigneur de Samos, Marguis de Paros, Comte Palatin et Prince de Moldavie. — Paris, 1889. — P. 125.
9. Ibidem. — P. 195.
 10. Documente privind Istoria românilor. Veacul XVI. Moldova. Vol. II. (1551-1570). — București, 1951. — P. 34-35.
 11. Brunet I. Manuel du Libraire. Vol. 7. — Paris, 1864. (Catalogue librorum officinal Danielis Elzevirii, 1675).
 12. Grecu Alexandru. Contribuții la începuturile tipografiei slave în Țara Românească. — Studii și cercetări de bibliologie. Vol I. București, 1955. — P. 233-238.

13. Citat după: Bianu I. și Hodoș N. Bibliografia românească veche (1508-1830). Vol. I. — București, 1903.
14. Ureche Grigore. Letopisețul Țării Moldovei / Editie de C. Giurescu. — București, 1916.
15. Citat după: Bârsănescu S. «Schola latina» de la Cotnari. Biblioteca de curte și proiectul de Academie a lui Despot — Vodă. (Zori de cultură umanistă în Moldova secolului XVI). — București, 1957.
16. După Legrand Emile. Deux vies de Iacques Basillicos, Seigneur de Samos, Marguis de Paros, Comte Palatin et Prince de Moldavie. — Paris, 1889. — P. 24.

4. Introducerea tiparului și bibliotecile din secolele XVII-XVIII

n sec. XVI-XVII viața social-economică a Moldovei continuă să se bazeze pe aceleași mijloace rudimentare de producție, spre deosebire de țările Europei de Apus unde se întrezăresc primii germeni de trecere de la feudalism la capitalism, proces ce a grăbit progresul științific și cultural. Politica de jaf a Turciei a frinat pentru mult timp dezvoltarea economică a Moldovei, mijloacele de producție rămânând la cel mai jos nivel. Cu toate acestea, economia țării continuă să se dezvolte, deși cu ritmuri incete. Acest proces este ilustrat prin sporirea producției agrare și meșteșugărești, dezvoltarea orașelor și sporirea relațiilor marfă-bani. Pe la mijlocul sec. al XVII-lea în Moldova existau 32 de orașe. Dezvoltarea comerțului și întărirea pieții interne a accentuat și mai mult diferențierea dintre țirguri și sate. Bineînțeles, în condițiile predominării gospodăriei naturale și a asupririi despotice turcești, divizarea relațiilor de producție în Moldova se făcea destul de încet. Toate acestea și-au pus o amprentă evidentă asupra dezvoltării social-economice și culturale a societății.

În sec. XVI-XVII începe o nouă perioadă în evoluția proprietății funciare feudale care, pe de o parte, are loc în condițiile intensificării relațiilor pecuniare și a majorării producției de mărfuri în gospodăriile feudale, iar pe de altă parte este marcată de o dependență tot mai mare a Moldovei față de Imperiul otoman. În aceste condiții concentrarea proprietății funciare în mâinile marilor feudali și ale clerului este mai accentuată ca în trecut. Marile latitundii feudale devin acum baza principală a întregii societăți. Dacă în sec. al XV-lea cunoaștem doar 8 boieri care stăpîneau un număr de la 10 pînă la de 50 de sate, în sec. XVI-XVII erau deja cîteva zeci de mari stăpînitari de votcine, avînd în proprietatea lor peste 100 de suflete. Clericii, mult mai numeroși, își măresc și ei simțitor posesiunile. Dacă izvoarele documentare de la începutul sec. al XV-lea atestă doar 12 mănăstiri cu un fond funciar din cel mult 200 de sate, pe la sfîrșitul sec. al XVII-lea

numărul acestor a crescut de cinci ori, iar numărul satelor stăpînite se dublează. În Moldova nu exista o lege care ar fi limitat posesiunile mănăstirești. Ca și mai înainte mănăstirile și bisericile dețineau monopolul asupra culturii feudale.

Scrierea slavonă era folosită în biserică, în diplomatie, în literatura religioasă și laică. Cu toată aparența unei largi răspîndiri, limba bisericească slavonă era folosită de un cerc restrîns de oameni. Printre aceștia se numărau reprezentanții marilor feudali din care era alcătuită curtea domnească, clerul bisericesc, precum și o parte din populația înstărită a orașelor, în primul rînd negustorii și meșteșugarii. Maselor largi populare această limbă era inaccesibilă și neînțeleasă; ele comunicau în limba română pe parcursul multor veacuri. Dezvoltarea de mai departe a relațiilor marfă-bani, creșterea pieței interne, au dus la necesitatea apariției scrierii în limba română. În această epocă poporul român, care s-a cristalizat ca națiune în secolele precedente și întrebuința limba română populară drept instrument principal de comunicare, începe să simtă necesitatea de a-și avea scrierea proprie. Ponderea rolului păturii negustorești și meșteșugărești în viața economică a țării, nevoia întreținerii unei corespondențe de afaceri, răspîndirea științei de carte în rîndurile orășenilor au servit și ele drept un motiv serios de a folosi scrierea pentru limba română vorbită. Primele cărți bisericești în limba română apar la începutul sec. al XVI-lea. În sec. al XVII-lea limba română începe să fie folosită tot mai des în sfera vieții politice, bisericești și culturale, devenind limba oficială a statului.

Pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea relațiile culturale cu țările vecine se lărgesc simțitor. Cercetătorul culturii vechi moldovenești, profesorul I. Minea denumesc această perioadă ca fiind într-un fel «o răspîntie culturală»¹. Asuprirea otomană, luptele interne pentru putere, i-au făcut pe unii domni și boieri să stabilească contacte politice și să întrețină legături culturale cu țările străine, în primul rînd cu cele vecine. Relații de acest fel, mai mult sau mai puțin sistematice, au fost stabilite cu Polonia și Rusia. Ele cuprindeau diferite aspecte ale culturii, îndeosebi cele ce privesc producția de carte și

invățămîntul. Încă de la începutul sec. al XIV-lea în universitățile din Praga, Cracovia și Viena întîlnim studenți din Moldova. De exemplu, din 1372 și pînă în 1401 sunt cunoscute numele a 14 tineri moldoveni care au învățat la Universitatea din Praga². Istoricul polonez E. Barwinski înșiră numele a 18 studenți care au trecut prin Universitatea din Cracovia între anii 1405 și 1505³. Întîlnim numele unor studenți moldoveni și în listele Universității din Viena, fondată în 1365⁴. Contactele din ce în ce mai frecvente cu cultura Apusului au contribuit în primul rînd la apariția unor acumulări de cărți în casele aristocrațiilor moldoveni.

Dezvoltarea bibliotecilor mănăstirești și apariția colecțiilor particulare de cărți au fost favorizate în mare măsură de statornicirea unor relații economice, politice și culturale cu Rusia. N. Iorga constată că aceste relații, «cu începere din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, devin tot mai strînse, pe cînd cele cu Apusul se reduc pentru mai bine de jumătate de secol»⁵. În 1643 în Moldova își începe activitatea prima tipografie cu utilaj adus de la Kiev. În total la această imprimerie au fost tipărite opt cărți, dintre care mai importante sunt «Carte românească de învățătură duminicile preste ani» a lui Varlaam (1643) și «Cartea românească de învățătură sau pravilele împărătești» de Vasile Lupu (1646). Aceste prime tipăriri au avut o egală importanță în ceea ce privește răspîndirea științei de carte și deprinderea cititului. Deși această tipografie a avut o existență de scurtă durată, ea a pus bazele dezvoltării de mai departe a tiparului în Moldova. Primul care s-a ocupat de tiparniță a fost mitropolitul Varlaam, cel care a lăsat o urmă adîncă în cultura Moldovei. Nu s-au păstrat nici un fel de mărturii care ar putea să confirme că Varlaam ar fi avut o bibliotecă personală. Putem însă să presupunem că un cărturar atît de ilustru cum a fost Varlaam, care a tradus și a tipărit cărți religioase, nu putea să nu aibă în posesia sa o bibliotecă destul de bogată. Mai ales că pe la mijlocul sec. al XVII-lea mulți boieri și clerici aveau biblioteci personale, devenite la «modă» în această epocă. În afară de aceasta mitropolitul Varlaam, om cu aleasă învățătură, a locuit un timp la Moscova

și a vizitat de multe ori Kievul, fiind oaspetele mitropolitului Petru Movilă, cu care întreținea relații de prietenie. Acesta din urmă își trăgea obârșia din marea boierime moldovenească și, ajungând mitropolit al Kievului, a adus o contribuție hotărâtoare la dezvoltarea culturii Moldovei, mai ales în ceea ce privește învățămîntul și producția de carte. Este cunoscut faptul că Petru Movilă avea o bibliotecă bogată⁶ care, pe lângă cărțile cu tematică religioasă, conținea multă literatură istorică. Mitropolitul de la Kiev se afla în fruntea mișcării literar-religioase din Rusia sud-apuseană îndreptată împotriva propagandei catolice și protestante. Principala sa preocupare era de a întări principiile credinței ortodoxe și de a o feri de influența curentelor religioase de altă orientare. Prin aceasta se explică și faptul că în biblioteca sa se găseau lucrările unor autori catolici ca Toma d'Aquino, Bellarmin, Skarga, Arcudiusi ș.a., sau protestanți ca Melanchton, Calvin, Luther etc. Alături de acești autori biblioteca sa mai conținea și operele lui Avicenna, Iacob Pontani, Cicero, Ambrosius, Hermonius, Horațiu ș.a. Sîntem înclinați să credem că mitropolitul Moldovei Varlaam ar fi putut să urmeze exemplul lui Petru Movilă.

La apariția bibliotecilor personale aflate în posesia aristocrației laice și bisericești din Moldova a contribuit într-o mare măsură și schimbul de manuscrise și cărți tipărite în Țările Românești cât și cu alte țări vecine.

În afară de literatura care provenea din Kiev și Moscova, un număr mare de cărți sunt aduse din Liov, unde Frăția ortodoxă de acolo avea din 1590 o tipografie bine pusă la punct. De exemplu, în 1671 aici au fost tipărite pentru Moldova 400 de exemplare ale Psaltirei, «cu litere slavone, în limba valahă... pentru a fi pe înțelesul poporului, care nu știa limba slavonă»⁷. Mulți dintre boierii din Moldova au învățat la școala Frăției liovene, aceasta din urmă fiind susținută material de unii domnitori moldoveni.

În epoca lui Alexandru Lăpușneanu cultura livrească moldovenească devine într-atît de cunoscută la Moscova, încît țarul Ivan IV cere să i se aducă din Moldova colecția de

coduri ale lui Matei Vlaștares. În sec. XV-XVI arta caligrafilor din Moldova are o puternică influență asupra celor din Rusia, încît în manuscrisele acestora «stilul moldovenesc predomină».

Tot cu concursul lui Petru Movila la biserica Trei Ierarhi din Iași, în 1640, a fost deschisă școala slavo-greco-latină după modelul colegiului din Kiev. În școala nou înființată erau învățate limbile slavă, latină și greacă, gramatica, aritmetica și retorica. Pînă la ea în Iași funcționau, pe lîngă biserici, 20 de școli românești, grecești și armenesti, cu un număr de 200 de elevi⁸. Academicianul P. Constantinescu-Iași constată, pe bună dreptate, că "legăturile culturale cu Rusia erau multiple și considerabile, ele cuprinzînd diferite aspecte ale vieții".

Continuatorul tipăriturilor începute de Varlaam a fost mitropolitul Dosoftei, una dintre cele mai importante personalități politice de la finele sec. al XVII-lea. În 1679 el se adresează patriarhului moscovit Ioachim cu rugămintea de a-i trimite o tipografie pentru tipărirea cărților, invocînd starea grea în care se afla țara sub tirania turcilor și anunțîndu-l în același timp că a tradus două cărți din limbile greacă și slavonă în limba română «căci la noi învățătura de carte s-a pierdut și puțini sunt acei care pricep limba cărților»⁹. Cererea mitropolitului moldav a fost satisfăcută și în 1681 ieșea de sub teascuri "Molitvănicul de-nțales". În 1683 îi mulțumește patriarhului moscovit pentru ajutor și «...izbăvirea creștinilor din neamul ortodocșilor români de foametea duhovnicească». Deși și această tipografie, la fel ca și cea a lui Varlaam, a funcționat foarte puțin timp, în sec. al XVIII-lea ele vor reapare în Moldova, atît la Iași cît și în alte orașe, tipărind din ce în ce mai multe cărți.

Fiind traducător și autor al mai multor cărți, Dosoftei își adună o bibliotecă destul de mare pentru acele timpuri. S-au păstrat doar cîteva denumiri care au aparținut marelui cărturar: «Istoria universală de la începutul lumii pînă la 1500", editată la Colonia (Köln) în 1544 și «Despre lucrările sfinte», tipărită la Veneția. În timpul de față aceste două cărți se păstrează la biblioteca Academiei de Științe din România. Cercetătorul S. Dragomir numește trei manuscrise, scrise de mîna lui Dosoftei și care se află la biblioteca Sinodului din Moscova și la

biblioteca Catedralei Sf. Sofia din Kiev. În istoria culturii moldovenesti Dosoftei a intrat cu «Psaltirea în versuri» — un valoros monument al limbii române.

Introducerea tiparului în Moldova a accelerat procesul apariției în sec. XVII-XVIII a unor noi biblioteci mănăstirești și le-a extins pe cele existente, a făcut posibilă apariția unui număr mare de colecții particulare. Biblioteci bogate existau în această perioadă la mănăstirile Neamț, Agapia, Secu, Bistrița, Cozia, Coșula, Humor, Putna, Sucevița, Voroneț, Bisericieni, Căpriană ș.a. Bibliotecile mănăstirilor Dragomirna și Barnovschi din Iași au stîrnit întotdeauna interesul cercetătorilor. Fondurile bibliotecilor mănăstirești rămîn în continuare nu prea mari, în sec. al XVII-lea la fel continuă să predomină cărțile manuscrise, deoarece tipografiile moldovenesti funcționau cu mari întreruperi, iar cărțile tipărite aveau un tiraj redus. Abia în sec. al XVIII-lea pe polițele bibliotecilor își găsec locul, de rînd cu cele manuscrise, tot mai multe cărți tipărite în Moldova, Țara Românească, Kiev, Liov, Moscova etc. Dacă la început fondurile bibliotecilor mănăstirești erau alcătuite în exclusivitate cu literatură religioasă, în sec. al XVII-lea găsim aici și operele clasicilor greci și latini ca Homer, Aristotel, Eshil, Pitagora, Cicero, Ovidiu, Virgiliu etc. De exemplu, la mănăstirea Coșula a fost descoperită «Istoria» lui Herodot, tradusă în limba română¹⁰.

În sec. al XVII-lea întîlnim tot mai multe biblioteci personale, care aparțineau persoanelor duhovnicești. În 1664 copistul Danul a copiat pentru mitropolitul Sucevei Ghedeon o «Evanghelie», la sfîrșitul căreia scria: «Dacă cineva, împins de diavol, va îndrăzni să ia sau să vîndă această carte fără voia părintelui sus-numit, altfel nu va avea iertarea Domnului Dumnezeu și a Maicii Precista și a 318 părinți din Niceea. Amin»¹¹. Nicolae Iorga, de exemplu, amintește că mitropolitul Moldovei, Vladica Leon, după ce a învățat limba franceză, a făcut mari cheltuieli și a adunat o bibliotecă bogată. Un alt mitropolit al Moldovei, Iosif Năniescu, avea în biblioteca sa personală în afară de cărți duhovnicești, literatură artistică, istorică și științifică¹².

O bibliotecă importantă cu tematică religioasă avea în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea egumenul mănăstirii Neamț Paisie Velicicovschi. A. I. Iațimirski dă lista a 276 de manuscrise din biblioteca starețului, alcătuită de către acesta care «nu a abandonat munca asupra cărților pînă la sfîrșitul vieții sale».

În afară de bibliotecile cu tematică religioasă existente în sec. XVI-XVII apar colecții de carte pe lîngă mănăstirile nou înființate cum sunt Sfîntul Sava, Dancul, Golia, Răchitoasa ș.a. Arhiepiscopul Melchisedec, care a cercetat 48 de mănăstiri din Moldova, comunică că la biserica catedrală Sf. Ioan se afla o ladă mare, plină cu manuscrise în limbile slavonă și română¹³, iar la mănăstirea Răchitoasa, construită în sec. al XVII-lea se păstra o colecție importantă de manuscrise slavone, moldovenesti și grecești, precum și multe cărți tipărite.¹⁴ Domnii moldoveni și marii boieri continuă să dăruiască mănăstirilor și bisericilor existente și nou înființate manuscrise și cărți scumpe.

Paralel cu bibliotecile religioase continue să se dezvolte și bibliotecile cu caracter laic. Pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea în Moldova exista o bogată bibliotecă, cea a boierului Luca Stroici, din care s-a păstrat cel mai vechi text în limba română «Tatăl nostru» (1593).¹⁵ Marele boier a dăruit biblioteca sa mănăstirii Dragomirna. Scriitorul și istoricul Bogdan Petriceicu Hasdeu spune că un catalog al cărților lui Luca Stroici s-ar afla la biblioteca Universității din Liov. Toate încercările noastre de a descoperi acest catalog, din păcate, nu s-au încununat cu succes. Rămîne doar să presupunem că biblioteca lui Luca Stroici era alcătuită în mare parte din cărți religioase, de vreme ce a fost dăruită mănăstirii.

O altă bibliotecă importantă de la sfîrșitul sec. al XVI-lea a fost cea a lui Petru Șchiopul, care a domnit între anii 1574-1591. Aceasta era alcătuită din manuscrise și cărți tipărite în limbile slavonă și latină.¹⁶ Este cunoscut episodul cînd, după o nouă cerere a turcilor de a mări haraciul, domnul a părăsit țara, luînd cu el o parte din bibliotecă. După moartea lui Petru Șchiopul în exil, la Tirol, arhiducele Maximilian, fratele împăratului Rudolf II, a procurat din biblioteca domnului moldovean un manuscris în limba română. Avînd în vedere

faptul, că în timpul domniei lui Petru Șchiopul în Moldova se fac tentative de răspîndire a catolicismului cu încuviințarea domnului, literatura latină din biblioteca acestuia trebuia să fie mai mult ca sigur de orientare catolică. Sintem siguri că bogate colecții de carte sau biblioteci personale au avut și domnii Petru Rareș (1527-1546) și Alexandru Lăpușneanu (1552-1568), care au contribuit mult la dezvoltarea culturii naționale. Profesorul I. Minea crede că «cultura slavonă a avut o perioadă de înflorire maximă în Moldova pe timpul lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu».¹⁷ Însuși faptul că ultimii doi dintre domnii amintiți mai sus au făcut regulat donații de cărți mănăstirilor, ne face să presupunem că se aflau în posesia unor biblioteci personale. Ieremia Movilă, domn de orientare filopolonă, (1595-1600, 1600-1606) avea și el biblioteca sa. În una dintre scrisorile sale el pomeneste despre scrierile lui Cicero, de unde putem deduce că le avea printre cărțile sale.

Din sec. al XVII-lea, la fel ca și din cele precedente, ne-au rămas doar citeva amintiri sumare despre existența unor biblioteci laice pe care le-au avut domnii și boierii moldoveni. Pînă în prezent nu posedăm nici o sursă documentară care ar vărsa o rază de lumină asupra conținutului lor. Știm doar că numărul bibliotecilor laice a crescut considerabil. Acest lucru a fost posibil grație legăturilor culturale tot mai dese cu țările apusene și a răspîndirii manuscriselor și cărților tipărite, provenite din Țara Românească, Transilvania, Polonia, Rusia, ca urmare a dezvoltării învățămîntului și trimerii tinerilor la studii în străinătate. Dintre bibliotecile vremii o putem menționa pe cea a lui Miron Barnovschi (1627-1628), în care predominau operele clasicilor greci și romani. Destul de voluminoasă și bogată ca conținut trebuia să fi fost și biblioteca lui Vasile Lupu (1634-1653), ctitorul primei tipografii din Moldova. După spusele arhidiaconului Taulade Aleppo «În timpul domniei sale Vasile Lupu a tipărit o mulțime de cărți bisericești, manuale și comentarii, toate pentru poporul său — cel care le-a compus în limba sa natală».¹⁸ La fel ca și mulți alți domni, a dăruit cărți mănăstirilor și bisericilor. De exemplu, în 1651 Vasile Lupu a dăruit școlii înființate de el la Trei Ierarhi cartea lui Ioan

Hrisostomul (Gură de Aur), editată în Anglia în 1612. Au avut biblioteci personale și domnii Gheorghe Duca, Șerban Cantacuzino și alții. Din biblioteca domnului și savantului de la începutul sec. al XVIII, Dimitrie Cantemir, s-a păstrat o carte cu următoarea însemnare a posesorului: «Ex libris Yoannis Demetry Cantemyri Voievodae Principis Terrarum Moldaviae 1696».

În afară de domni, în sec. al XVII-lea își adună biblioteci personale și mulți dintre boierii de frunte. După toate probabilitățile, un conținut bogat și variat îl vor fi avut bibliotecile cronicarilor moldoveni Grigore Ureche (1590-1647), Miron Costin (1633-1691) și Nicolae Costin (1660-1712). Din toată biblioteca lui Nicolae Costin s-au păstrat doar două manuscrise poloneze.

Grigore Ureche a fost un mare demnitar de stat și autorul primei cronici în limba română, intitulată «Letopisețul Țării Moldovei, de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor carea scrie de la Dragoș Vodă la Aron Vodă». Cronica sa cuprinde istoria Statului moldovenesc dintre anii 1359 și 1595, iar bogăția materialului factologic ne face să presupunem că autorul a avut la dispoziție și a folosit o bibliografie bogată: cărți de istorie, beletristică și tratate științifice. Un alt cărturar de vază din sec. al XVII-lea, posesor și el a unei biblioteci bogate, a fost cronicarul Miron Costin.

În sec. al XVI-lea tiparnițele din Țara Românească și Transilvania au editat în total un număr de 52 de denumiri. Cele mai multe dintre aceste tipărituri, avînd în vedere legăturile economice, politice și culturale existente între cele trei state românești, au avut o largă răspîndire pe teritoriul Moldovei. În sec. al XVII-lea, după înființarea tiparului și în Moldova, țările române au scos de sub tipar 113 cărți, iar în sec. al XVIII-lea — 799. După calculele lui V. Chiriac în Moldova s-au editat 31 de cărți în sec. al XVII-lea, 113 — în sec. al XVIII-lea, la începutul sec. al XIX-lea (pînă în 1812) — în jur de 27, cu un total de cel puțin de 171 de cărți pentru toată această perioadă de timp.¹⁹

Contactul permanent menținut de Moldova cu cultura universală de la sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea a făcut să sporească fondurile bibliotecilor laice. Conform catalogului alcătuit în 1727 mănăstirea Barnovschi din Iași avea în depozitele sale cărți în limbile română, slavonă, rusă, greacă, latină, italiană și polonă, începînd cu clasicii antici (Homer, Eshil, Euripide, Aristofan, Teocrit, Demostene, Vergiliu, Ovidiu, Cicero) și terminînd cu tratate contemporane de aritmetică, geografie și fizică. În sec. al XVII-lea de o largă circulație se bucură romanele populare ca «Varlaam și Ioasaf», «Alexandria», fabulele lui Esop, povestirile «Archirie și Anadan», «Sindipa» etc. În prima jumătate a sec. al XVIII-lea în Moldova încep să pătrundă, deși destul de timid, ideile iluminismului european. Instaurarea regimului fanariot pe de o parte știrbește din ce în ce mai mult autonomia țărilor române, iar pe de altă parte favorizează o răspîndire mai mare a literaturii eline.

Note

1. Minea Ilie. Din istoria culturii românești. — Iași, 1935. — P. 7.
2. Dan M. Cehi, slovaci și români în veacurile XIII-XVI. — Sibiu, 1944. — P. 58-63.
3. Barwinski E. Mironis Costini Chronicon Terrae Moldavical ad Aarone principe. — București, 1912. — P. VII.
4. Drăganu N. Cei dintîi studenți români ardeleni la universitățile apusene // Anuarul Institutului de istorie națională. Vol. IV. — Cluj, 1926-1927. — P. 419-422.
5. Iorga N. Relațiile comerciale ale țărilor noastre cu Lemberg. — București, 1900. — P. 5.
6. Ganencu Petru. Pagini din istoria bibliotecii lui Petru Movilă // Magazin bibliologic, — 1996. — Nr. 3-4. — P. 33-34.
7. Юбилейное издание в памяти 300-летию основания Львовского Ставропигийского братства. Том. I. — Lvov, 1886. — P. 49.
8. Constantinescu-Iași Petre. O prietenie de veacuri: Scurt istoric al relațiilor dintre popoarele român și rus. — București, 1957. — P. 39.
9. Dragomir S. Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII. — București, 1912. — P. 127.

10. Crăciun I. Les Bibliothèques roumaines dans le passé et de temps. — Bucharest, 1940. — P. 16.
11. Melchisedec. Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici din Moldova. — București, 1880. — P. 25.
12. Xenopol A.D., Erbiceanu C. Serbarea școlară de la Iași. Acte și documente. — Iași, 1885. — P. 345-349.
13. Melchisedec. Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova. — București, 1880. — P. 76.
14. Ibidem. — P. 307.
15. Călăuza bibliotecarului. — 1958. — Nr. 4. — P. 19.
16. Istoria României. Vol. II. — București, 1962. — P. 1032.
17. Minea I. Din istoria culturii românești. — Iași, 1935. — P. 9.
18. Arhiva istorică a Românilor, t. 1, partea II. — P. 67.
19. Chiriac V. Cartea și tiparul în secolele XVII-XVIII. — Chișinău, 1977. — P. 118.

II. BIBLIOTECILE BASARABIEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA

5. Ideile vin de la Asfințit

Biblioteconomia din Basarabia s-a dezvoltat într-o strînsă și neîntreruptă legătură cu viața socială și culturală a provinciei, fiind un factor decisiv în ceea ce privește răspîndirea scrisului, științei de carte, literaturii, învățămîntului și științei. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea bibliotecile încep să joace un rol important în viața socială a provinciei.

După anexarea Molovei dintre Prut și Nistru de către Rusia țaristă în 1812 dîndu-i-se numele de Basarabie, populația locală începe să fie antrenată cu voie sau fără voie în relațiile sociale ale cuceritorilor.

În deceniul doi al sec. al XIX-lea pe teritoriul provinciei își începe activitatea o grupare de viitori decembriști, animați de idei iluministe în lupta împotriva autocrației. Societatea secretă din Chișinău, creată în 1820, era condusă de M. F. Orlov și V. F. Raevski. Conducătorul «Societății de Sud» P. I. Pestel venea deseori la Chișinău, unde se întâlnea cu decembriștii de aici. Întrunirile aveau loc în casa lui M. F. Orlov, la ele participînd și reprezentanți ai intelectualității locale. Documentele programatice ale decembriștilor prevedeau un sir de reforme progresiste. Luptînd pentru drepturile populației autohtone la învățătură și iluminare, decembriștii visau la timpuri cînd academiile, școlile publice și bibliotecile vor lua locul numeroaselor cazarme, care împînzeau întreaga Rusie țaristă.¹ Mulți dintre membrii «Societății de Sud»: P. Pestel, V. Raevski, K. Ohotnikov, P. Pușcin, M. Orlov și alții aveau biblioteci personale considerabile, pe care le foloseau pentru propaganda ideilor lor și pentru autoinstruirea participanților la mișcare. P. Pestel se ocupa el însuși de instruirea politică

a decembriștilor, organizînd în acest scop lecturi colective și făcînd schimb de cărți interzise.

Un episod demn de remarcat în viața culturală a Basarabiei din această perioadă îl constituie aflarea lui A. S. Pușkin la Chișinău, trimis în exil, unde va sta din 21 octombrie 1821 pînă la 9 august 1823. Aici poetul rus va frecventa cercul decembriștilor ruși și va întreține relații de prietenie cu intelectualitatea locală, printre care și scriitorul C. Stamati.

A. S. Pușkin apela de multe ori la serviciile bibliotecilor personale ale decembriștilor M. Orlov, V. Raevski, K. Ohotnikov, P. Pușcin ș.a.² despre care am amintit ceva mai înainte. Fiind interesat de istoria și etnografia ținutului, poetul va găsi un bogat material la această temă în biblioteca lui I. Liprandi. Însuși Liprandi va spune mai tîrziu că A. S. Pușkin lua de la el foarte multe cărți pe care le citea. Împrumuta cărți și de la V. Raevski, de la bibliofilul moldovean, postelnicul Ion Schinu³, de la militarii în termen — Inzov, Dragunov, Gorceakov — de la prietenii săi din rîndurile funcționarilor civili — Alekseev, Eikveld și Veltman.

În bogata bibliotecă a lui I. Liprandi, care mai tîrziu va fi procurată de către Biblioteca publică din Chișinău⁴ și de către Statul Major de aici, în 1856, se găseau, după cum mărturisește însuși Liprandi, cărți «... de istorie a ținutului, din cele mai vechi timpuri...», «scrierile diferitor istorici, mai vechi și mai noi, mai pe scurt tot ce se referea la teritoriul european stăpînit de Turcia»⁵.

Am amintit mai sus că A. S. Pușkin s-a folosit de biblioteca lui Inzov. Din mărturisirile lui N. N. Murzakevici, biblioteca lui Inzov «...era alcătuită din operele lui Svedenborg, Ekkartshausen, Shtilling, Bem și alții, avea și tratate de botanică». În principiu această bibliotecă era alcătuită din cărți pur științifice, dar se găseau printre ele și unele cărți care în acea vreme erau interzise. Acest lucru este confirmat de către însuși Inzov, care îi scria unui funcționar: «...Cît mai sunt în viață, citiți aceste cărți, pe care vi le-am dat, iar dacă voi muri, îndată să le puneți pe foc»⁶.

Pătrunderea ideilor democratice în Moldova a fost favorizată și de faptul că mulți tineri înstăriți s-au aflat într-un șir de țări din Apus exact în timpul când acestea au fost zguduite de valul revoluțiilor burgheze. Majoritatea lor învățau la școlile superioare din Paris, Praga, Budapesta, Berlin etc., orașe în care lua naștere libertatea gândirii și idei de libertate, studenții aducând cu ei, la întoarcere în țară, operele iluminiștilor europeni. Unii dintre oamenii de cultură moldoveni plecau de multe ori peste hotare doar cu scopul de a aduce de acolo literatură. C. Negruzzi a făcut în mai multe rînduri asemenea călătorii⁷. Din această perioadă s-a păstrat un dosar care adevărește faptul că scriitorului i s-au confiscat anumite exemplare de cărți. Una dintre cărți se intitula: «Tableau de l'histoire moldave» de A. Iafsy, editată în 1833, în două volume.

În Basarabia și-au găsit adăpost și mulți polonezi, participanți la răscoala antițaristă din 1830, care au adus cu ei multă literatură revoluționară. De exemplu, în timpul arestării revoluționarului I. Javorski, acestuia i-a fost confiscată o carte cu titlul: «Săptămîna sacră a polonezilor sau descrierea evenimentelor memorabile din Varșovia dintre 29 noiembrie și 5 decembrie 1830». Unui alt insurgent polonez, pe nume P. Zinkowicz, i s-a confiscat cartea «Romanes de Voltaire. Paris. 1800». Un oarecare W. Wrublejowski vindea în județul Bălți operele interzise ale lui Adam Mickewicz. Un volum de acest autor, procurat de către consilierul titular Iakimovski, care locuia în Răcăria, județul Bălți, a fost mai apoi confiscat de către autorități⁸.

Mulți dintre intelectualii de origine română cu vederi progresiste erau familiarizați cu evenimentele revoluționare ce aveau loc în Europa de Apus și îi tratau cu simpatie pe răsculații polonezi. De exemplu, la 1831, locuitorul satului Belevinți din județul Hotin, Aslanovici, a fost pus sub urmărirea poliției pentru faptul că ar fi «compus versuri pătinoare în favoarea polonezilor».

În arhivele timpului s-au păstrat dosare care dețin mărturii că locuitorii basarabeni erau frecvent deposezați de literatura ce o aveau cu ei în timp ce treceau hotarul. De exemplu, lui

Gheorghe Ciambal i-au fost luate niște cărți, în limbile română și greacă, păgubașul adresându-i guvernatorului o plîngere din care aflăm că «...Consider o mare nedreptate să fiu lipsit de cărțile trebuincioase mie, care au fost confiscate la vama Leova...»⁹.

De la mulți dintre cetățenii basarabeni, întorși de peste hotare, au fost confiscate următoarele cărți: «Istoria revoluției de la 1830» (Paris, 1830) de Rossignole și Pharaon; «Istoria filosofiei și politicii Rusiei» de Eno (Paris, 1830); «Roșu și negru» de Stendhal (Paris, 1830); «Cinci luni ale istoriei Parisului de la 1830» de Lammotte-Langon (Paris, 1831); «Romane și povestiri filosofice» de Balzac (Paris, 1831); «Restaurarea Poloniei» de Spaliet.... (Nürnberg, 1831); «Crearea lumii din nimic» de Moliere (Leipzig, 1832); «La Fayette și revoluția de la 1830» de Sarron (Paris, 1832); «Părerii filosofice, religioase și politice» de Lassalle (ediție din 1833); «Poezia lui Adam Mickewicz» (Paris, 1832); «Pe marginea istoriei literaturii moderne din Germania» de Heinrich Heine (Paris-Leipzig, 1833) și multe altele¹⁰.

După cum vedem, pentru a feri populația de ideile democratice din Apus, în Rusia erau interziși așa scriitori ca Balzac, Stendhal, Mickewicz, Heine și alți autori cu renume ai epocii. Era scoasă din circulație orice operă literară care oglindea direct sau indirect ideile revoluției franceze răscoala din Polonia, scrierile ilumiiniștilor francezi, sau ale filosofilor germani. Ministerul afacerilor interne cerea poliției, prin directivele sale, ca asemenea cărți «...să nu-și aibă locul nici pe rafturile librăriilor, nici în biblioteci, în fine să nu fie accesibile publicului, iar cei ce vor nesocoti această directivă, să fie trași la răspundere cu toată severitatea legii». Era interzisă chiar și procurarea cărților didactice, deoarece «...asemenea tipărituri, destinate pentru instruirea tineretului sau formarea de noțiuni și deprinderi morale printre elevi au o importanță mult mai mare decît cărțile adresate cititorului vîrstnic»¹¹.

Orice carte adusă din străinătate, chiar și caietele cu note muzicale erau supuse cenzurii. De exemplu, artistul G.

Gianssetti, sosit într-un turneu în Basarabia, a fost obligat să predea Comitetului de cenzură partiturile sale și a așteptat mult timp să-i fie restituite. Pe marginea acestui caz guvernatorul basarabean scria: «Acele note și piese muzicale pînă acum încă nu au fost primite, din care pricină G. Gianssetti se simte extrem de stingherit, neputînd din lipsa lor să-și înceapă concertele»¹².

Acele măsuri au stîrnit și mai mult interesul față de literatura progresistă și revoluționară, încît Ministerul de interne este nevoit să trimită la 24 aprilie 1832 o circulară prin care obliga guvernatorii «...ca nimeni să nu știe de faptul confiscării unor cărți, care pe de o parte poate suscita dorința și îndemnul de a face rost de acele cărți, interzise de către guvern, iar de pe alta poate servi drept motiv de a interpreta în mod diferit și eronat cauzele interzicerii lor...». În anii 20-30 ai sec. al XIX-lea de o popularitate deosebită se bucurau versurile care cîntă libertatea ale lui A. S. Pușkin. Printre cei abonați la operele în 8 volume ale poetului se afla și scriitorul moldovean Alexandu Hasdeu.

Un interes aparte îl prezentau și publicațiile cu caracter de istorie a ținutului. De exemplu, lucrarea lui Skalkovski «Descrierea cronologică a istoriei ținutului Novorossiei (care cuprindea și o descriere a Basarabiei) a adunat 53 de abonați, cu toate că cele 2 volume costau 14 ruble. Cele 100 de exemplare ale «Calendarului novorosian», repartizate pentru Basarabia, s-au epuizat în cel mai scurt timp.

Note

1. Избранные социально-политические произведения декабристов, Том. 1. — Moscova., 1951. — P. 287.
2. Медведев П. А. С. Пушкин в «проклятом городе» // Бессарабская жизнь. — 1912. — 2 февраля
3. Трубецкой Б. А. Пушкин в Молдавии. — Chișinău, 1963. — P. 189.
4. Ганенко П. История Кишинёвской публичной библиотеки (1830—1917 гг.) — Chișinău, 1966. — P. 26-27.

5. Липранди И. П. Из дневника //Русский архив. — 1866. — Р. 1261.
6. Мазуркевич Н., Записки I // Русская страна. — 1867. — febr. — Р. 186.
7. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosar 2790, fila 28.
8. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosar 3136, fila 1, 3.
9. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosar 3137, fila 40-42.
10. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosar 1483, fila 12-120.
11. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosar 1483, fila 6, 10.
12. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosar 1483, fila 10.

6. Primii pași în biblioteconomia

Basarabiei

Dentru a nu admite înființarea bibliotecilor din inițiativa unei părți a societății cu vederi progresiste, autoritățile țariste, total dezinteresate ca masele largi populare să aibă acces la știința de carte și învățămînt, au fost nevoite să deschidă în 1832 la Chișinău, ca și în alte orașe — reședințe de gubernii, o bibliotecă publică. De fapt și acest eveniment făcea parte din multele măsuri întreprinse de către țarism menite să prevină transformarea bibliotecilor în focare de idei și concepții revoluționare, dorind să educe poporul în spiritul ideologiei feudal-monarhiste. În afară de aceasta țarismul rus se temea că deschiderea bibliotecii va putea submina politica de rusificare a ținutului. În această privință scopul fusese atins, deoarece cea mai mare parte din literatura existentă era cu conținut rusesc. Autoritățile țariste au obținut, în mare măsură, ca activitatea bibliotecii să corespundă cerințelor oficiale. În pofida acestor măsuri, ideile democratice ale intelectualității progresiste erau împărtășite de tot mai mulți biblioteconomiști și lucrători ai bibliotecii, care au depus eforturi deosebite ca Biblioteca publică din Chișinău să devină un focar de iluminare și progres. Este destul de elocventă în această privință activitatea unuia dintre epitropii bibliotecii, cea a profesorului Arhanghelski. În cuvîntarea sa¹ rostită cu prilejul oficierii deschiderii Bibliotecii publice din Chișinău, el menționa că «Toată știința poate fi aflată din cărți... Fiind un depozitar de cunoștințe, ele pot să înlocuiască discuții înțelepte... Din acest motiv fondurile de carte sunt adevărate comori ale iluminării și conțin cunoștințele din toate secolele și ale întregii omeniri»¹.

Arhanghelski era un partizan al ideologiei burgheze, ceea ce se întrevede în una dintre tezele expuse în cuvîntarea sa. El menționa că revoluțiile și războaiele au loc din cauza unei rele guvernări. Profesorul vroia să spună, probabil, că burghezia

are aceleași drepturi ca și nobilimea, afirmînd că «justețea și inechitabilitatea legilor sunt cauzele principale ale binelui și răului dintr-o societate... Orice lege care este făcută în detrimentul unor cetățeni și în favoarea altora este părtinitoare și, prin urmare, injustă. Iată de ce robii din trecut aveau toate motivele să-i urască pe stăpînii lor, iată din ce cauză aceștia se răsculau în repetate rînduri».

Din aceste afirmații reiese că burghezia, care pretindea la aceleași drepturi civile ca și aristocrația, se afla în condiții umilitoare și că ea trebuia să se răscoale și să schimbe viața socială a țării. Aluzia făcută la răscoalele robilor era doar un pretext care justifica pretențiile burgheziei de a ajunge la putere.

Fiind un partizan al reformelor burgheze, Arhanghelski presupunea că pe cititorii Bibliotecii publice din Chișinău îi va interesa în primul rînd problemele economice și industriale ale țării. Cu această ocazie el scria: «Poate oare cititorul să se mulțumească doar cu studiul lucrărilor de drept și justiție? Ba nu, el vrea să afle tot ce este legat de comerț, vrea să știe precis în ce situație se află învățămîntul, care este forța și averea poporului, cum poate să se îmbogățească, ce este economia de stat... și tot ce este legat de bunăstarea popoarelor»².

Principiile bibliologice ale lui Arhanghelski le aflăm din aprecierea pe care el o dă catalogului cărților din biblioteca personală a lui I. P. Liprandi, care trebuia să fie procurată de Biblioteca publică din Chișinău. Într-un memoriu adresat guvernatorului el scria: «Luînd cunoștință de acest catalog socot de cuviință că toate denumirile de cărți incluse în el sunt deosebit de interesante și unele dintre ele pot să-și găsească locul în cele mai bune biblioteci». Totuși, consideră el, nu orice carte poate să fie procurată de către biblioteca locală, «căci biblioteca publică trebuie să fie alcătuită din asemenea cărți care prin conținutul lor moralist, prin utilitatea și diversitatea temelor să satisfacă cerințele publicului local». După părerea lui Arhanghelski procurarea literaturii trebuie să se facă diferențiat, ținînd cont de contingentul de cititori,

precum și de caracterul și scopul bibliotecii. Biblioteca nu putea să fie o îngămădire haotică de cărți. «Deși scriitorii clasici vechi fără doar și poate trebuie să ocupe un loc de cinste în biblioteci, în biblioteca publică ei pot fi reprezentați cu un număr restrâns de cărți, de altfel procurate cu prețuri mari, dar ele nu vor putea să satisfacă cerințele cititorilor, căci pentru a fi înțelese și găsi o plăcere în lectura lor este nevoie de studii clasice sau academice, calități pe care probabil le au puțini dintre exponenții publicului local. Biblioteca trebuie să se limiteze doar cu cărți necesare și utile, avînd în vedere mijloacele de care dispune și ținînd cont de scopurile ei»³.

Arhanghelski credea că este necesar să fie achiziționată pentru bibliotecă literatură pe înțelesul tuturor și accesibilă publicului larg de cititori, cum sunt «cărțile de istorie, geografie, fizică, economie, drept și în genere moralizatoare, pe cît de utile, pe atît de plăcute».

Vorbind despre autoeducație și rolul pe care îl au cărțile în viața de toate zilele, Arhanghelski spune în continuare: «Oricine știe că adevărata demnitate și superioritate a omului constă în mintea lui, oricine știe că între iluminare și ignoranță există o deosebire la fel de mare ca dintre lumină și întuneric. Cine se poate îndoi de faptul că omul, cu cît mai mult își instruieste și își perfecționează posibilitățile mintale, cu atît mai mult se apropie de perfecțiune, cu atît mai mult... se poate folosi din plin de existența sa și poate fi util societății. Ce altceva poate să alimenteze și să multiplice forțele gîndirii omenesti, dacă nu știința? Știința a făcut din această ființă slabă stăpînul puternic al pămîntului, l-a înălțat spre țările necuprinse ale cerului și i-a dezvăluit numărul stelelor, mărimea și mersul astrilor imenși. Dar veți întreba, cum poți să devii instruit și civilizat? Trebuie să-ți stimulezi mintea cu științe pe care le poți găsi în cărți, iar a învăța înseamnă același lucru ca și a citi — silitor, neîncetat. Și într-adevăr, dacă ne întoarcem privirile la metodele de învățămînt din trecut, vom vedea că îndrăgostiții în știință, pasionați cu zel de instruire, au colindat țări ca să-și potolească setea de învățătură în discuții plăcute cu înțelepții... Unde poți astăzi să te delectezi

pină la fericirea supremă, aflindu-te în compania bărbaților cu care s-au mândrit popoare întregi — unde este acum societatea lor? Unde sunt vorbele lor? Toate sunt aici, în acest depozit de cărți»⁴.

Un alt adept al inovațiilor burgheze în domeniul biblioteconomiei a fost directorul școlilor basarabene I. Grinevici. Fiind unul dintre epitropii Bibliotecii publice i s-a încredințat să alcătuiască regulile de folosire a acesteia⁵. În proiectul de reguli al lui Grinevici, alcătuit în spiritul epocii, pe primul plan este pusă tendința burgheziei în curs de formare, cât și a negustorimii, de a găsi căi și mijloace noi, care le-ar fi putut satisface necesitățile din domeniul cunoștințelor și științei. Conform regulilor, Biblioteca publică din Chișinău a fost înființată cu scopul de a «răspîndi printre proprietarii și comercianții basarabeni informații utile din domeniul economiei și comerțului»⁶. În lista literaturii care trebuia să completeze fondul Bibliotecii publice se aflau operele celor mai vestiți autori ai epocii, printre care Lomonosov, Derjavin, Sumarokov, Dmitriev, Izmailov, Jukovski, Pușkin.

Un organizator neobosit al primei Biblioteci publice din Chișinău a fost și un alt tutore al ei — doctorul în drept Petru Manega. Despre concepțiile sale putem să ne dăm seama, parțial, din catalogul de completare a bibliotecii cu cărți, întocmit de el în anul 1833. Întreaga listă era alcătuită din cărți de economie politică, de istorie și din descrieri ale răscolei poloneze din anul 1831. Trebuia să dai dovadă de mult curaj în condițiile unei cenzuri drastice, înăsprite mai ales după eșecul răscoalei decembristilor din anul 1825, ca să elaborezi o asemenea listă cu cărți progresiste în care își găseau oglindire cele mai stringente probleme din domeniul politicii și economiei. Deși existau suficiente resurse financiare pentru a completa biblioteca, așa cum și era de așteptat, guvernatorul a respins acest catalog cu mențiunea «După darea de seamă ordon să fie depus».

Se pare, totuși, că anume cu concursul lui P. Manega, în Biblioteca publică din Chișinău nimeresc câteva dintre cele mai progresiste cărți ale epocii, uneori chiar cărți interzise de

cenzură ca «Letrres sur le Bosphore, ou relation d'un Voyage a Constantinopol en differentes parties de l'Orient, pendant les anes 1816, 1817, 1818, 1819. Edision Paris, 1821».

Un rol important în dezvoltarea biblioteconomiei l-au jucat și bibliotecarii N. Kozlov și I. Tanski. Amîndoi erau oameni cu vederi democratice, fiind părtașii unei evoluții rapide a culturii și învățămîntului în Basarabia. Ei au fost promotorii unor concepții bibliotecare avansate, care se caracterizau prin căutări asidue a tot ce-i nou și progresist în organizarea fondurilor de carte și a metodelor de servire a cititorilor.

Recomandîndu-l pe Nikolai Kozlov la postul de bibliotecar, guvernatorul general al Novorossiei și Basarabiei, M. S. Voronțov, scria la 24 iunie 1835, că această persoană ar putea aduce un mare folos Bibliotecii publice din Chișinău, avînd în vedere cunoștințele sale largi și talentul său deosebit⁷. Într-adevăr, fiind un om destul de învățat pentru acele timpuri, N. Kozlov a depus destule eforturi pentru a ridica prestigiul bibliotecii și pentru o organizare mai bună a acesteia. Chiar din prima zi cînd își preia postul acesta îi scrie guvernatorului P. I. Fedorov: «în ceea ce privește îmbunătățirea activității bibliotecii, am doar o sinceră dorință de a o face cît mai utilă pentru publicul de aici. *Dacă nici pînă în ziua de azi în bibliotecă nu a fost fixat numărul cărților folosite în decurs de un an și nici numărul de cititori, nici anotimpurile sau orele din zilele cînd biblioteca a fost cel mai mult frecventată* (sublinierea îmi aparține — P. G.), va trebui să treacă ceva timp pînă cînd vom afla care sunt zilele și orele comode pentru cititorii bibliotecii. Acum însă cunoaștem că numărul persoanelor care au posibilitatea de se folosi de prioritățile pe care le acordă biblioteca orășenească este destul de restrîns»⁸.

În continuare N. Kozlov propune ca să fie date cititorilor cărți pentru a fi citite acasă în schimbul unui anumit gaj, considerînd că o asemenea inițiativă va mări numărul de cititori, mulți dintre ei neavînd posibilitatea de a o frecventa în cursul zilei. Însă această formă progresistă de servire a cititorilor nu a fost susținută de către autorități, care nu erau deloc cointresate de îmbunătățirea activității bibliotecii. Mai

tirziu N. Kozlov, nu o singură dată, va argumenta guvernatorului că împrumutul cărților la domiciliu va favoriza învățămîntul, va contribui la răspîndirea cunoștințelor și va mări numărul de cititori. Din raporturile sale se înțelege că, deși nu avea avizul oficial al autorităților, el folosea această formă de servicii, eliberînd cărți și reviste unor cititori cu chitanță. Iată ce comunică el: «De cărțile comandate anual de către Biblioteca publică din Chișinău se folosesc zilnic tot mai mulți cititori noi. Anul trecut (se are în vedere anul 1844 — P. G.) numărul lor s-a ridicat pînă la 863 și au fost citite 1434 de volume. Numărul lor mare se explică prin faptul că cititorilor de încredere li s-au împrumutat cărți pe cuvînt de cinste, iar multe romane și reviste luate la domiciliu cu chitanță au fost restituite în stare bună, iar pentru cele pierdute s-au plătit sumele de bani respective»⁹.

Pledînd pentru o formă nouă de prestații N. Kozlov bineînțeles că nu putea să nu se neliniștească pentru integritatea cărților împrumutate la domiciliu. În acest scop el a elaborat și a prezentat guvernatorului următoarele reguli:

"1) Cărțile vor fi împrumutate la domiciliu doar în schimbul unei plăți sau cu garanția unei terțe persoane.

2) Dacă cititorii vor întoarce cărțile într-o stare deteriorată, li se va cere să înlăture stricăciunile din cont propriu. Cînd acest lucru nu va fi posibil, cititorul sau garantul său va recompensa această pagubă plătind o sumă de bani.

3) Pentru a evita înstrăinarea cărților, căci și alți cititori trebuie să le aibă la îndemînă, abonații sunt obligați să le restituie în decurs de două săptămîni. Pentru încălcarea acestei priorități, cititorul va fi privat de dreptul de a mai beneficia de serviciile sus-numite."

Am amintit mai înainte că autoritățile au respins proiectul lui Kozlov, fără a explica motivele acestui refuz.

Bibliotecarul Koslov a fost nu numai un adept al formelor progresiste de servire a cititorilor, dar și un colecționar sîrguincios al unor fonduri de cărți valoroase. După cum spunea el însuși, la alegerea cărților «întotdeauna m-am condus

de marele avantaj pe care îl vor avea în viitor cititorii bibliotecii chișinăuiene».

Tinzînd să mențină numărul în creștere al vizitatorilor bibliotecii și să ridice prestigiul ei, Kozlov îi scria guvernatorului: «...este foarte important să fie comandate nu numai cele mai bune cărți din literatura noastră contemporană, dar și cîteva dintre prestigioasele periodice franceze». El propune să fie abonate revistele «Însemnări naționale», «Contemporanul» și «Vestitorul Europei» — acestea fiind cele mai importante reviste progresiste franceze, precum și operele lui A. S. Pușkin, D. Davîdov, I. Kolțov, ediția «100 literați ruși» în trei volume. Viziunile progresiste ale lui Kolțov, adept al reformelor burgheze și adversar al șerbiei, s-au evidențiat atunci cînd Ministerul învățămîntului public i-a propus să aboneze pentru bibliotecă revista «Selskoe hoziaistvo i ovțevodstvo» în legătură cu încetarea difuzării gratuite a acesteia. Exprimîndu-și părerea, N. Kozlov îi scrie guvernatorului: «...Îndrăznesc să aduc la cunoștința Alteței voastre că atît timp cît vor exista în această regiune posesiuni, boierii nu vor avea nici un chef să întreprindă experiențe agrare și nu se va găsi nici unul care să vină la Chișinău pentru a studia revista Societății agricole din Moscova». Se vede clar că Kozlov se pronunța împotriva sistemului de gospodărire posesională, care de fapt frîna dezvoltarea agriculturii.

Avîndu-se în vedere că Biblioteca publică din Chișinău era finanțată de către stat și banii alocați pentru procurarea cărților treceau dintr-un an în altul din cauza lipsei unor surse stabile de completare, autoritățile încercau să impună bibliotecii literatură lipsită de valoare. Doar principialitatea bibliotecarului N. Kozlov a protejat biblioteca de aglomerarea fondului cu cărți inutile. De exemplu, opunîndu-se "propunerii" guvernatorului general M. S. Voronțov de a procura cărțile contelui Vitte, îi scria următoarele: «După ce am examinat acest catalog am ajuns la concluzia că biblioteca contelui Vitte în mare parte este alcătuită din literatură care ar putea fi utilă în exclusivitate militarilor, atare cititori lipsind cu desăvîrșire, iar volumele de istorie, geografie, arte și altele,

din cauza vechimii lor pot fi înlocuite cu lucrări mult mai cuprinzătoare, recent editate»¹⁰. Este limpede că N. Kozlov era un adept al completării diferențiate a fondului de carte, în corespundere cu contingentul de cititori și destinația operelor literare. În perioada activității sale biblioteca a fost completată cu cele mai valoroase opere ale scriitorilor contemporani atât din Rusia, cât și din Europa — Pușkin, Krîlov, Fonvizin, Byron, Shakespeare, Shiller etc.

Prin deceniul cinci al sec. al XIX-lea un rol însemnat în dezvoltarea biblioteconomiei din Basarabia l-a avut I. Tanski. Despre aflarea lui în postul de bibliotecar la Biblioteca publică din Chișinău presa periodică de mai târziu scria: «...bibliotecarul Tanski a fost un animator de vază al iluminării pe aceste meleaguri. El nu s-a mulțumit doar să mențină biblioteca încredințată lui în ordine deplină, dar a participat activ la ridicarea culturii și a rezolvat multe probleme legate de aceasta»¹¹. Ca și N. Kozlov, îndată după preluarea funcției de bibliotecar, I. Tanski a prezentat guvernatorului un proiect de îmbunătățire a activității bibliotecii. După părerea lui, în această epocă cititorii încep să simtă necesitatea lecturii unei literaturi științifice serioase. Biblioteca nu mai era în stare să satisfacă aceste cerințe. De aceea I. Tanski a propus să fie majorată suma alocată pentru procurarea cărților cu tematică științifică. El a cerut de asemenea să fie permis împrumutul cărților la domiciliu contra unei plăți de 6 ruble anual, plus 5 ruble remiză. Pentru servirea cu cărți la domiciliu el socoate de cuviință că e necesar să fie rezervate în acest scop două zile din săptămână. În fond propunerea sa a pus bazele împrumutului cu plată de mai târziu. Prin viziunile sale Tanschi credem, era un adept al reformelor burgheze, acest lucru confirmându-se parțial dacă ținem cont de propunerea sa de a fi introduse în programul de învățământ al gimnaziului din Chișinău, în afara disciplinelor de cultură generală, astfel de discipline speciale ca agricultura, tehnologia și comerțul.

Un mare merit al lui Tanski este cel de a fi fost primul bibliotecar-etnograf din Basarabia. Acordînd o mare atenție colectării literaturii etnografice, el scria guvernatorului: «1)

Intenționez să achiziționez din orașele Petersburg, Moscova, Kiev și Harkov acele cărți, care timp de mai mulți ani nu au fost abonate din cauza vânzării lor și pe care personal le-aș putea găsi, cercetînd librăriile de acolo; 2) *Intenționez să adun cărți care prezintă un interes pentru noi și pot servi ca material pentru istoria acestui meleag* (sublinierea îmi aparține — P. G.), aceste cărți fiind rare și puține. 3) Doresc să stabilesc contacte strînse între bibliotecă și bibliofili care ar putea fi de un real folos pentru ea (Biblioteca publică din Chișinău — P. G.), în ce privește procurarea cărților la prețuri reduse, dar care ar prezenta un interes deosebit pentru regiunea noastră¹². Tanski îndemna ca pe toate căile să fie încurajată etnografia, studierea ținutului cerea să fie premiate «...cele mai bune studii referitoare la Basarabia: fie ele de istorie, statistică, etnografie, lucrări privind agricultura, industria sau comerțul». Pentru realizarea acestor deziderate el a propus editarea revistei «Bessarabskie novosti», o replică a revistei «Odesskii vestnik».

Pentru îmbunătățirea lucrului Bibliotecii publice din Chișinău luptau nu numai bibliotecarii, dar și cititorii. De exemplu, în 1858 un grup de funcționari, care nu aveau posibilitatea să frecventeze biblioteca în timpul orelor de lucru, au prezentat în scris guvernatorului următoarea rugămintă: «...să ni se dea de la Biblioteca publică cărți pentru a fi citite aceluia dintre noi, care vor prezenta din partea administrației departamentelor unde suntem angajați o adeverință cu garanție dublă pentru cartea luată, în scopul de a nu prejudicia biblioteca. La rîndul nostru vom face tot posibilul pentru a restitui cărțile în cea mai bună stare»¹³.

Datorită activității energice a fruntașilor bibliologiei în fondurile Bibliotecii publice s-a acumulat o importantă literatură progresistă. Acest lucru este confirmat prin faptul că în 1847 din fondurile bibliotecii au fost extrase «Cobzarul» lui T. G. Șevcenko, edițiile lui Kuleș «Povesti ob ukrainskom narode» și «Mihailo Cernîșenko», ale lui Kostomarov «Ukrainskie balladî» și «Vetka». Mai apoi a fost sechestrat tot ce se referea la evenimentele revoluționare din Franța. Mai tîrziu,

în 1852, au fost confiscată revista «Otecestvennîe zapiski» pe anii 1840, 1841 și 1843. Aceeași soartă le-au avut operele lui N. Nekrasov.

Atît în fondurile Bibliotecii publice, cît și în bibliotecile particulare adunate de intelectualitatea progresistă se găsea literatură antimonarhistă, de orientare constituțională și republicană. Printre ele se numără lucrările ce oglindesc evenimentele revoluționare din Europa Occidentală, în special Revoluția franceză din 1789 și revoluțiile burgheze din 1848, operele lui Voltaire, Russo, Diderot, Montesquieu, A. Smith etc.

Edițiile periodice progresiste, «Otecestvennîe zapiski» și «Sovremennik», la care colaborau marii gînditori ruși Belinski, Dobroliubov, Cernîșevski, Nekrasov, erau abonate de către bibliotecă în două, sau mai multe exemplare. După cum afirmă însuși N. G. Cernîșevski, revista «Sovremennik» avea abonați particulari și în Basarabia. În 1859 erau în număr de 57, în 1860 — 90, iar în 1861 — 87.

În această perioadă, atît Biblioteca publică, cît și bibliotecile particulare sunt completate cu ediții despre Basarabia, care au o mare însemnătate pentru studierea acestui ținut. Printre ele se numără «Istoria Moldavii i Valahii» (Ptib. 1787); «Kratkoe statisticeskoe opisanie Zadnestrovskoi zemli (Bessarabii)» de P. Kunițki (Ptib. 1813); «Zemledelie, promîșlennosti i trgovlea v Bessarabii v 1826 godu»; «Vîbor traktatov sdelannîh Rossieiu s Moldaviei i Valahiei»; «Nacertanie istorii Bessarabii» etc.

Deși după anexarea Basarabiei la Rusia biblioteconomia din provincie cunoaște un anumit progres, nivelul acesteia lăsa de dorit. Una din cauzele principale ale stagnării îl constituia menținerea în continuare a sistemului feudal-iobăgist. După cum menționa revoluționarul democrat V. G. Belinski, în Rusia cea mai scumpă marfă erau cărțile, iar în provinciile de margine (printre care și Basarabia — P. G.) «...doar cei bogați aveau posibilitatea să-și stîsfacă dorința de a citi»¹⁴. Acest adevăr îl confirmă contingentul de cititori din acea perioadă a Bibliotecii publice, alcătuit în marea lui majoritate

din persoane înstărite. Populația de rînd era practic analfabetă, primele școli abia erau înființate, iar instruirea se făcea doar în limba rusă. Erau județe care nu aveau nici o singură școală. De exemplu, în 1850, guvernatorul de zemstvă al județului Hotin Motîlev remarca că «în județ nu exista nici o școală, iar știutori de carte erau foarte puțini...». O situație analogică exista și în județul Akkerman. Șeful administrației locale din județul Orhei, tot în același an scria că «în întreg județul, în așezările mari, încă nu existau școli eparhiale, care ar fi avut o înrîurire binefăcătoare asupra moralității populației și ar fi contribuit la răspîndirea științei de carte, atît de necesară locuitorilor»¹⁵. Prezintă interes remarca sa că atunci cînd vorbește despre moralul țăranilor din județul Orhei, el insistă asupra faptului că «...în general ei au cel mai mic resentiment pentru religie și pentru ritualurile binefăcătoare ale acesteia, din care cauză în zilele de sărbători aproape că nimeni nu vine la biserică». Însă în realitate motivul principal nu consta în «moralitatea țăranilor», ci în neputința lor de a înțelege slujba bisericească, care era oficiată în limba rusă.

Prin urmare, terenul necesar pentru fondarea bibliotecilor cu caracter public încă nu exista. De aceea, în prima jumătate a sec. al XIX-lea și pînă la abolirea șerbiei, biblioteconomia încă nu juca un rol însemnat în viața acestui ținut. Dar, cu toate acestea, în unica din Basarabia bibliotecă publică, cea din Chișinău, din perioada de pînă la reforme, deja se evidențiază elemente progresiste, care în continuare se vor dezvolta și se vor perfecționa. Dispunînd de un număr anumit de literatură progresistă, Biblioteca publică din Chișinău și cele cîteva biblioteci particulare stimulează dezvoltarea ideilor progresiste în rîndurile intelectualității locale.

Note

1. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 1487, fila 182.
2. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 1487, fila 183.
3. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 1487, fila 96.
4. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 1487, fila 175.

5. Textul integral al regulilor elaborate de I. Grinevici vezi // Ганенко П. История Кишинёвской публичной библиотеки (1830-1917). — Chişinău, 1966. — P. 19-22.
6. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 1487, fila 23.
7. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 2192, fila 14.
8. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 2192, fila 64-65.
9. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 4492, fila 44.
10. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 3912, fila 3.
11. Бессарабские губернские ведомости. — 1982. — Nr. 36.
12. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 5965, fila 8.
13. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 6787, fila 26.
14. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений. Том. 3. — Sankt—Petersburg, 1901. — P. 421.
15. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 5455, fila 24.

III. BIBLIOTECILE BASARABIEI ȘI TRANSNISTRIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA

7. Instituirea bibliotecilor clandestine

Dezvoltarea furtunoasă a capitalismului în Rusia, care a luat avînt îndată după abolirea șerbiei în anul 1861, acutizează și mai mult divergențele dintre clase. Lupta țăranilor găsește un răsunset viu și o mare susținere din partea intelectualilor din Rusia care nu aparțineau clasei nobile denumiți «raznocinți» și se afirmă ca o nouă putere socială. Intelectualii-raznocinți erau reprezentanți ai păturilor de jos, provenind din funcționari, clerici, mica burghezime, țăranime și alcătuiau forța democratică a societății. Lupta revoluționară a «raznocinților» era o luptă pentru lichidarea rămășițelor șerbiei și avea scopul de a doborî autocrația. Revoluționarii democrați, în contradicție cu puterea, susțineau întru tot iluminarea spre progres a poporului. În străinătate Herzen înființează «Tipografia rusă liberă». Edițiile acestei tipografii se aduceau în Rusia prin Constantinopol și Moldova¹. Participarea populației din Moldova la răspîndirea literaturii cu caracter revoluționar o confirmă însuși Herzen, care menționa că: «...dacă va începe războiul, moldovenii și muntenii vor răspîndi cu entuziasm cărțile revoluționare ruse»². În pofida faptului că guvernul țarist în anii 60 a luat măsuri și mai drastice împotriva aducerii din străinătate a literaturii revoluționare, Herzen organizează transportarea edițiilor «Tipografiei ruse libere», prin intermediul fraților Kelsiev, pînă în Tulcea — oraș situat la hotarele Basarabiei. Apelurile lui Herzen: «Ce-i trebuie poporului», «Ce trebuie să facă armata», revista «Kolokol» și alte ediții se răspîndeau și în Basarabia³. Propagatori activi ai publicațiilor revoluționare erau și emigranții polonezi. Fluxul de literatură trecut de ei prin

Basarabia se întetește și mai mult în perioada revoluției poloneze din anii 1863-1865.

În Moldova de peste Prut, la hotarul cu Basarabia, emigranții polonezi au înființat câteva tipografii, unde tipăreau apeluri revoluționare, pe care le răspindeau în Rusia, transportându-le prin Basarabia. O parte din aceste tipărituri rămîneau aici, contribuind în continuare la dezvoltarea mișcării social-politice din ținut.

Un rol deosebit în acest proces l-a avut și mișcarea de eliberare națională în frunte cu Hristo Botev. Aflîndu-se la începutul anilor 70 în Basarabia, Hristo Botev, ocupat cu transportarea edițiilor revoluționare, face legături cu anumite persoane și cercuri locale, pe care le atrage în mișcarea revoluționară, înviorînd într-un fel mișcarea social-politică din Basarabia. Dar principalii factori de trezire a sentimentelor revoluționare au fost contrazicerile dintre clase în societatea moldovenească. În anii 60-70 ai sec. al XIX-lea începe un nou val de mișcare revoluționară. Continuă să se lărgească frontul mișcărilor țărănești. Numai în timp de patru ani (1869-1862) în 76 de sate basarabene au avut loc 87 de revolte țărănești, dintre care 47 au fost înăbușite cu ajutorul armatei.

Basarabia era un teren favorabil pentru dezvoltarea mișcării țărănești, deoarece aici era slab dezvoltată industria, predomina evident agricultura, iar populația rurală era mult mai numeroasă decît cea urbană. Un rol de vază în apariția și activitatea cercurilor poporaniste în Basarabia l-a avut Nicolae Zubcu-Codreanu, care a organizat transportarea literaturii revoluționare din străinătate prin România și Basarabia în Rusia. Printre adepții lui Zubcu-Codreanu se număra și bibliotecara Ana Grișenko. Narodnicistul din Petersburg N. G. Kuleabko-Korețki, ajuns în Chișinău în anul 1875 cu scopul de a organiza transportarea literaturii revoluționare pentru cercul din Petersburg, scrie în amintirile sale că a făcut cunoștință și s-a apropiat de o bibliotecară cu vederi radicale — posesoarea unei biblioteci particulare din orașul Chișinău, o oarecare doamnă Grișenko, care l-a ajutat mult în activitatea sa. Tot de la ea a obținut adresa unui apartament conspirativ din

Iași⁴. Aceasta ne duce la concluzia că A. Grișenko a fost printre adepții activi ai lui Zubcu-Codreanu. Probabil că legăturile dintre ei s-au stabilit în perioada aflării lui Zubcu-Codreanu la Chișinău și se pare că ea era unul dintre membrii activi ai cercului revoluționar, organizat de el în 1874.

Judecînd după catalogul bibliotecii Anei Grișenko, înființată de ea în 1874, aceasta în mare parte era alcătuită din literatură progresistă⁵. Aici se găsea literatură narodnicistă și un mare număr de literatură de economie politică, filosofie și istorie universală. Această bibliotecă acorda un ajutor anumit poporanistilor. Ea nu numai că păstra edițiile interzise, dar și contribuia la răspîndirea lor.

La creșterea autoinstruirii și conștiinței oamenilor muncii basarabeni au contribuit cercurile revoluționare clandestine. Așa, de exemplu, la adunările cercurilor narodniciste, înființate în 1877 de către P. Sokolski, pe lângă seminarul de învățători din Bairamcea, aveau loc lecturi colective ale creației lui Turgheniev, Pisemski și ale altor scriitori, aici se studiau cu pasiune operele lui Belinski, Cernișevski, Pisarev, «Situația clasei muncitoare în Rusia» de Bervi-Flerovski, Spenser și alții. Rezultatele acestor lecturi dădeau foleasele sale. Așa, de exemplu, membrul acestui cerc, învățătorul Grigore Dzîc, îi scria unuia dintre prieteni: «eu m-am schimbat. Convingerile proprii (sub influența altor oameni și a cărților înțelepte) m-au făcut să mă debarsez de fanatismul de mai adineaori și de unele credințe».

Aproape fiecare cerc narodnicist își avea biblioteca sa. Spre exemplu, cercul narodnicist organizat în gimnaziul «Drujestvo» din Bolgrad avea o bibliotecă care la început era alcătuită din peste 400 de cărți cu caracter revoluționar, de care se puteau folosi toți membrii cercului.

O propagandă activă a ideilor revoluționare îl ducea cercul narodnicist din Chișinău, organizat în 1875 de C. Ursul, F. Codreanu și A. Frunză. Primind un nou lot de literatură revoluționară, membrii cercului o citeau la întruniri, apoi o difuzau în rîndurile populației locale. Din documente se știe că multe persoane, deși nu erau membri ai acestui cerc și nu

participau la activitatea lui, aveau acces la literatura care îi interesa, o citeau și apoi o răspindeau printre locuitorii orașului Chișinău. Mai multe fapte vorbesc despre aceea că prin anii 70-80 ai sec. al XIX-lea în Chișinău se răspindea multă literatură cu caracter revoluționar, lucru pentru care se angajau chiar distribuitori speciali.

În anii 80 număr cercurilor narodniciste, care se numeau cercuri de «autoinstruire», crește. Aceste cercuri acordau o mare atenție propagandei revoluționare în rîndurile populației prin intermediul răspîndirii literaturii democratice. Un exemplu în această privință ni-l poate demonstra cercul lui Denis, avînd în aceste scopuri o bibliotecă specială. Aducerea literaturii revoluționare din stăinătate se înfăptuia în principiu de către membrii acestui cerc, de mașiniști și însoțitori de vagoane, care în virtutea profesiei se aflau des peste hotare. Literatura se procura din contul donațiilor oferite de populație. Denis se străduia să procure acea literatură care prin formă și conținut era accesibilă populației și oglindea viața și lupta clasei muncitoare. «Din cărțile ilegale, — spunea Denis, — am dorit să adun pentru ei (muncitorii — P. G.) creații despre popor, de exemplu «Înțelepții Naumov», dar cu o selecție riguroasă a problemelor muncitorilor și a situației social-economice. Vorbind despre ziarul social-revoluționar, am avut în vedere unul muncitoresc... pentru a cunoaște mișcarea muncitorească din Europa Occidentală»⁶. Cu timpul popularitatea literaturii ilegale în rîndurile populației a crescut într-atît, că mulți dintre cei analfabeți au început să învețe carte.

Alt cerc narodnicist, care exista în Chișinău între anii 1883-1884, acorda o mare atenție propagandei ideilor revoluționare în rîndurile tineretului studios. În acest scop cercul avea o bibliotecă «...alcătuită din două compartimente: 1) Cărți și reviste; 2) Ediții ilegale». Cărțile și revistele legale se răspindeau printre un număr mare de elevi, iar cele ilegale erau încredințate doar persoanelor de încredere.

Biblioteci analogice existau și pe lîngă alte cercuri. Într-un raport al jandarmeriei, de exemplu, se anunța că în orașul Akkerman «...deja au apărut cercuri de autoinstruire și că a

fost înființată chiar o bibliotecă foarte bună». Cum se menționează și în programele acestor cercuri, bibliotecile erau întreținute din contul «plății lunare pentru lectură». Despre genurile de literatură aflată în bibliotecile cercurilor narodniciste se poate aprecia după unele exemplare de cărți, broșuri, reviste și ziare, care au fost descoperite de către poliție în timpul perchezițiilor la care au fost supuși unii membri ai cercurilor. Cea mai mare parte din literatura descoperită era alcătuită din operele democraților revoluționari ruși: Herzen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov, precum și un șir de lucrări cu caracter narodnicist, ca, de exemplu, «Istoriceskie pisima» ale lui Lavrov, broșurile «Sila i materia», «Intelligenția i narodnaia massa», ediții care conțineau cuvântările de la procesele narodnicilor Jeleabov, Alexeev, Mișkin, Bardina ș. a. Cercurile aveau în posesia lor astfel de periodice narodniciste ca «Obșcina», «Vperiod», «Nabat», «Ciornîi peredel», «Vestnik narodnoi voli», «Rabociaia gazeta».

Note

1. Герцен А. И. Сочинения. Том.7. — Sankt—Petersburg. — P. 19.
2. Ibidem. — P. 247.
3. Мунтян М.П. К вопросу об участии бессарабских народников в революционном движении в России в 60-70-х годах XIX в. // Ученые записки Кишинёвского гос. университета. - Том. 33. — 1958. — P. 99.
4. Кулябко-Корецки Н.К. Из давних лет. — Moscova. 1931. — P. 156.
5. Каталог книг и периодических изданий библиотеки Анны Грищенко в Кишинёве. — Odesa, 1880.
6. A.N. a R.M., fond 419, reg. 1, dosarul 649, fila 176.

8. Mișcarea pentru deschiderea bibliotecilor

Valul de mișcări revoluționare, care a început după desființarea Țării Românești, a cuprins noi pături ale populației, trezind setea de cunoaștere a legilor dezvoltării sociale. Interesul crescând față de cunoștințe și tendința de a găsi răspunsuri cât mai urgente la problemele stringente ce frământau lumea contemporană, au stîrnit la rîndul lor dorința de instruire. Toate acestea contribuiau la o nouă mișcare socială în favoarea dezvoltării bibliotecilor. Prin anii 70 ai sec. al XIX-lea pe adresa guvernatorului Basarabiei încep să vină un număr mare de cereri în favoarea deschiderii bibliotecilor, sălilor de lectură, librăriilor, tipografiilor etc. Că societatea nu se mai putea lipsi de biblioteci vorbește elocvent și faptul că după încetarea în 1869 a subsidiilor alocate de stat Bibliotecii publice din Chișinău, chișinăuienii mai mult de opt ani au susținut-o cu mijloce proprii, pînă la trecerea ei sub patronajul administrației orășenești.

La periferiile Basarabiei mișcarea pentru deschiderea bibliotecilor începe în perioada de după reformă. La 17 ianuarie 1874 peste 50 de locuitori din orașul Soroca s-au adresat președintelui administrației județene cu rugămintea ca acesta să intervină pe lângă guvernatorul Basarabiei ca să le permită să deschidă o bibliotecă publică. În demersul lor ei scriau: «Oricine știe că în toate păturile unei societăți cît de cît dezvoltate, pe zi ce trece, crește dorința de lectură și se știe cît de mult folos aduce cititul»¹. În aceeași cerere cetățenii din Soroca menționau că mulți dintre ei au cărți proprii, dar din cauza numărului lor mic și fiind împrăștiate în mai multe locuri, ele nu pot aduce acel imens folos pe care ar putea să-l aducă o colecție mare de literatură. De aceea ei cred că unica soluție este — cărțile care aparțin unor persoane particulare ar fi bine să fie adunate într-un singur loc, într-un depozit de cărți, special amenajat pentru a sta la dispoziția societății; prin urmare cereau să fie înființată o bibliotecă. Cel

mai potrivit loc pentru acest scop, considerau cetățenii, era sediul administrației locale, unde și s-a propus deschiderea bibliotecii. Iată care erau condițiile în baza cărora trebuia să funcționeze biblioteca:

«1) Persoanele care au cărți le predau de bună voie depozitului de la consiliul județean și se pot folosi de ele. În decurs de un an ei au dreptul să le ia înapoi ca fiind proprietatea lor. După trecerea acestui termen cărțile devin proprietate obștească.

2) De bibliotecă se pot folosi toate persoanele, indiferent dacă au donat sau nu cărți; la dorință ele pot să depună nu mai puțin de trei ruble pentru a comanda cărțile, la alegerea lor, sau pot să încredințeze acest lucru administratorului. Cărțile cumpărate de asemenea vor fi considerate timp de un an proprietatea lor, apoi vor trece în patrimoniul societății.

3) Persoanele care au dat cărți sau bani pentru procurarea lor, primesc de la administrație chitanță, iar cărțile predate vor fi înscrise într-un caiet special și li se va indica prețul.

4) De cărți se pot folosi atît membrii acestei asociații, precum și toți doritorii pentru o plată lunară de 50 cop., însă cu acea deosebire că persoanele care n-au dat nici cărți, nici bani pentru procurarea lor, vor fi obligate să lase amanet 3 ruble de argint și cu condiția de a înapoia cărțile bine păstrate.

5) Fiecărui cititor i se va da nu mai mult de trei cărți pe un termen de o lună. După expirarea termenului va plăti zilnic o amendă de 3 cop. de argint pentru o singură carte.

6) Cotizațiile lunare și amenzile de 3 cop. vor fi folosite pentru dezvoltarea depozitului de cărți, pentru întreținerea cărților în bune condiții și majorarea fondului de cărți.

7) Pentru pierderea sau daunele aduse cărții cititorii vor fi impuși să plătească prețul cărții sau să înlăture defecțiunile.

8) În conducerea bibliotecii va fi ales un administrator și cîțiva colaboratori.

9) Pentru supravegherea lucrului și elaborarea normelor interioare ale activității bibliotecii se va alege o comisie»².

După cum vedem din enumerarea acestor condiții, înființarea bibliotecii a fost un eveniment important în viața socială a provinciei, deoarece pînă atunci bibliotecile existau doar în Chișinău. Permiseunea de a fi deschisă o bibliotecă publică de pe lîngă administrația locală din Soroca a fost obținută, dar guvernatorul n-a pregetat să dea dispoziții șefului poliției de județ din Soroca să urmărească cu strictețe «...ca în această instituție să nu se permită nici un fel de abateri de la normele legale stabilite». Biblioteca publică din Soroca a fost deschisă pentru cititori la 23 iunie 1874 și a funcționat pînă în ajunul rebeliunii bolșevice din octombrie 1917.

Mai tîrziu, în 1910, despre această bibliotecă presa va scrie: «Unica instituție culturală din Soroca la ora actuală este biblioteca cu sală de lectură. Pe parcursul anului 1909 de serviciile acestei biblioteci au beneficiat 1609 de persoane, dintre care 719 bărbați și 790 femei (la o populație de 25.000 de oameni). Într-un singur an s-au înregistrat 11.011 de frecvențe. Cel mai mult au fost solicitate cărțile de beletristică: Hamsun (545), Turgheniev (537), Verbițkaia (511), L. N. Tolstoi (482), Dostoievski (381), Andreev (168), Gorki (130), Arțibașev (115); reviste: «Sovremennii mir» (265), «Russkoe bogatstvo» (180); cărți științifice: Lunkevici (82), Ovseanenko-Kulikovski (70), Pisarev (68), Belinski (61), Herzen (44). În total beletristica a constituit 54% din totalul livrărilor, lucrările de critică și publicistică — 4%, de științe ale naturii — 1%, de istorie — 1%³»

După șapte ani de la deschiderea primei biblioteci publice din Soroca, în anul 1881 pe adresa guvernatorului a uramat un demers de la învățătorul școlii primare, I. M. Țizin, care ruga să i se permită deschiderea unei biblioteci și a unei librării. El a argumentat cererea sa invocînd următoarele motive: «În legătură cu lipsa acută de cărți, care ar putea satisface marea dorință a publicului cititor din Soroca pentru lectură, precum și din lipsa unei librării din care cauză procurarea pe loc a manualelor este imposibilă, fapt ce-i împiedică ca locuitorii orașului Soroca să capete cele mai elementare cunoștințe»⁴.

Pe lângă biblioteci, în perioada de după reformă se intensifică mișcarea pentru deschiderea de noi tipografii și librării. Acest fenomen confirmă interesul crescând pentru lectură și cererea pentru producția tipărită. De exemplu, încă în anul 1859 asesorul de colegiu Nicolai Konceakovski a obținut permisiunea de a deschide o tipografie și un atelier de litografie, pe lângă cele existente deja: tipografia consistoriului duhovnicesc și încă două particulare: cea a cetățeanului Akim Popov originar din Grigoriopol și a secretarului de gubernie Rezideriev. Konceakovski a obținut la fel și dreptul «...să tipărească și să litografieze orice, însă numai ce permite legea»⁵. În 1865 Ministerul de interne i-a atras o deosebită atenție guvernatorului basarabean asupra faptului, că deschiderea tipografiilor particulare și a librăriilor este permisă «...doar în acele localități, unde sunt forțe polițienești capabile să supravegheze și anume: în orașe de gubernie și în cele mai însemnate orașele județene, dar nu și la sate». Mai departe se menționează că odată cu permisiunea de a fi deschise aceste instituții «urmează să fie respinsă orice insistență ca ele să fie amplasate pe la periferii și să se ceară categoric stabilirea lor pe străzile mai aglomerate și piețele orașului». După cum mărturisesc documentele, guvernatorul basarabean se conducea permanent de aceste directive. De, exemplu, când în anul 1871 locuitorii orașului Hotin, Baranețki și Kulikovski, s-au adresat cu rugămintea de a li se oferi dreptul să deschidă o tipografie, guvernatorul a răspuns prin refuz «...în legătură cu apropierea lui (orașul Hotin — P. G.) de hotar...».

În tipul de pînă la reformă în Basarabia nu exista nici o librărie, cu excepția orașului Chișinău. Despre faptul cît de mare era oferta pentru cărți stau mărturie demersurile cetățenilor, adresate guvernatorului, cu rugămintea de a fi deschise noi librării. Astfel, negustorul din Akkerman M. Miltiada, s-a adresat în 1871 cu rugămintea de a înființa o librărie și o cameră de lectură. Tot în același an, librarul din Herson M. O. Osipov, de asemenea s-a adresat cu rugămintea de a i se permite deschiderea unui magazin similar în Chișinău. Însă, când negustorul K. Merdjanov din Akkerman a cerut

permisiunea să vîndă cărți în magazinul său de galanterie, a fost refuzat categoric, șeful de poliție din oraș motivînd că «Merdjanov nu cunoaște suficient literatura și involuntar poate procura cărți interzise de cenzură și că, acestea fiind expuse împreună cu obiectele de galanterie, va fi imposibil de supravegheat...».

Au fost deschise librării și în alte orașe și localități ale guberniei. Este cunoscut faptul că în anul 1871 în orașul Ismail exista deja un astfel de magazin, care aparținea lui M. Levi, iar în orașul Bender — librăria lui L. Groșev. În această perioadă cărțile erau încă o marfă scumpă și nu toți aveau posibilitatea de a le cumpăra din care cauză, mai mult decît probabil, pe lîngă librării se deschideau și camere de lectură. De exemplu, în anul 1880, cu rugămintea de a deschide în același timp o librărie și o bibliotecă, s-a adresat și aristocrata din Ismail, G. P. Loman. Însă a fost refuzată din cauza «atitudinii sale ostile regimului». De cele mai multe ori șefii de poliție din județe, nedorind să aibă griji în plus legate de supravegherea tipografiilor, librăriilor și bibliotecilor nou deschise, invocau orice motiv pentru a putea să convingă guvernatorul ca acesta să nu dea autorizații pentru deschiderea lor. Astfel, de exemplu, la cererea mic-burghezei Maria Bilkis din Orhei de a i se permite să deschidă o cameră de lectură și pe lîngă aceasta să organizeze vînzări de carte, i s-a refuzat pe motiv că în Orhei «... *nu va avea cine citi, cu atît mai mult cu cît majoritatea sunt oameni nevoiași, care nici pe departe n-au cunoștință de un asemenea lux cum este cititul în camera de lectură.*»⁶ (s ublinierea îmi aparține — P. G.).

Despre nevoia crescîndă a populației de a folosi cărțile din biblioteci sau camere de lectură, mărturisește cererea medicului veterinar Ștein din orașul Bălți care roagă să deschidă o cameră de lectură. Iată ce scriea el guvernatorului: «în orașul Bălți, în afara bibliotecii școlare, care nu face față scopului pentru care a fost înființată, alta nu există. *De aceea deschiderea camerei de lectură a fost primită cu bucurie de către toți locuitorii ca fiind una din primele instituții profitabile și folositoare* (sublinierea îmi aparține — P. G.)»⁷. Numai

după ce guvernatorul s-a convins de loialitatea lui Ștein și dat fiind că după lege acesta avea dreptul să locuiască la 50 verste depărtare de la hotar, i s-a aprobat deschiderea camerei de lectură.

Prezintă interes și faptul că pentru a obține aprobarea de a deschide tipografii, librării și biblioteci, un rol hotărîtor îl juca și religia pe care o confesa solicitantul. Cînd, la 17 decembrie 1880, locuitoarea orașului Hotin, M. Dasovski, s-a adresat cu rugămintea să înființeze în 1881 în acest oraș o bibliotecă publică, guvernatorul județean s-a interesat de ce credință este ea, aflînd că este ortodoxă, i-a aprobat cererea.

În anii 70 ai sec. al XIX-lea în Basarabia se înteteste propaganda religioasă, mai ales în timpul războiului ruso-turc din anii 1877-1878. Numai în rîndurile armatei ruse, dislocate pe teritoriul Basarabiei, au fost răspîndite gratis 244 796 de exemplare de cărți religioase în peste 15 limbi. Scopul acestei acțiuni a fost expus clar de către predicatorul de divizie, Faltina, care îi îndruma pe soldați la «lecturi binefăcătoare, și o viață mai reținută, le întărea dragostea față de apropiați și le cerea un devotament nemărginit față de țară și, în sfîrșit, trebuia să paralizeze mințile, mai ales acelor din popor, pe care îi puteau influența sfaturile și exemplele persoanelor care în ultimul timp au comis atîtea mari răutăți țării și binefăcătorului ei»⁸.

În Basarabia, către anul 1875, funcționau deja 136 de biblioteci bisericești; tot în această perioadă au fost înființate 25 de biblioteci clericale care, în afară de literatură religioasă aveau obligația să procure și literatură laică, pentru ca preoțimea să poată fi la curent cum este «relevată viața contemporană în literatură, și să poată găsi oricînd cuvinte de ocară pentru toți cei care se laudă cu idei și concepții la modă».

Deși țarismul se străduia să țină în mîinile sale inițiativa înființării tipografiilor, bibliotecilor publice și a librăriilor, acest lucru nu-i reușea ca în perioada de pînă la reformă. Dezvoltarea rapidă a capitalismului, acutizarea divergențelor de clasă, au dat un avînt inițiativelor sociale atît de puternic, încît autoritățile

oficiale s-au văzut nevoite să meargă la anumite cedări. Conform datelor oficiale, în gubernia basarabeană la 1882 existau deja: în Chișinău — 7 tipografii, 6 biblioteci și 8 librării, printre care o librărie cu note muzicale, înființată în 1880 și care aparținea lui I. Kubiski; în Akkerman — 3 tipografii, 1 bibliotecă și 3 librării; în Hotin — 1 bibliotecă; în Ismail — o bibliotecă și o librărie; în Soroca — 1 bibliotecă; în Bender — 1 tipografie, 1 bibliotecă și 1 librărie.

Prin urmare, biblioteci cu funcții publice erau 11, fără a le lua în considerare pe cele existente pe lângă unele instituții primare și secundare. Acesta era deja un pas înainte în comparație cu perioada de pînă la reformă, cînd în tot ținutul exista doar o singură bibliotecă — Biblioteca publică din Chișinău.

Note

1. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 8310, fila 1.
2. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 8310, fila 1-2.
3. Бессарабское обозрение. — 1910. — 10 sept.
4. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 8578, fila 8.
5. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 7032, fila 10.
6. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 8769, fila 3.
7. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 8613, fila 13.
8. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 8538, fila 1.

9. Deschiderea sălilor de lectură și a bibliotecilor noi

ituația din Rusia, creată pe la sfârșitul anilor 70 și începutul anilor 80, n-a dus la rezolvarea contradicțiilor care frământau societatea.

Primul cerc care a pus baza mișcării social-democrate în Moldova. a apărut în anul 1896 în orașul Chișinău. El a fost înființat din inițiativa unor deportați politici. Dintre personalitățile aflate sub supravegherea poliției și care locuiau la Chișinău un rol important l-au jucat Bîhovski, Bassovski, Kveatkovski, atît în organizarea cercurilor, cît și la răspîndirea literaturii prin intermediul bibliotecilor.

Cercul social-democrat din Chișinău întreținea legături cu populația din ținut prin intermediul școlii duminicale orășenești. Aici, în 1897, a fost înființat primul cerc muncitoresc. În anii 1897-1898 numărul cercurilor se mărește și «legăturile cu muncitorii se lărgeau și nu era nici o profesie care să nu-și aibă cercul ei».

În cercurile social-democrate se studia literatura revoluționară, se discuta despre economie și politică. Activitatea cercurilor contribuia la creșterea conștiinței politice a muncitorilor. Cu toate că membrii cercurilor aveau un salariu mizerabil, ei depuneau din fiecare rublă în casă 5 copeici, din care 3 copeici erau alocate pentru susținerea greviștilor, iar 2 copeici — pentru procurarea edițiilor ilegale. Aproape fiecare cerc muncitoresc social-democrat avea o mică bibliotecă cu ediții interzise. Despre creșterea rolului bibliotecilor în viața socială a ținutului mărturisește, în primul rînd, creșterea numărului lor. Către anul 1892 în orașul Chișinău existau deja, în afara Bibliotecii publice (înființată în anul 1832), biblioteci particulare cu drept de acces public: biblioteca lui Alter Uelzon (înființată în 1870); biblioteca Anei Grișenko (1874); biblioteca Rozei Railis (1884); biblioteca consilierului colegial Lihtanski (1884); biblioteca Anastasiei Dromașcu (1889), precum și biblioteca cîrmuirii societății de ajutor reciproc a vînzătorilor

din prăvălii, bibliotecile celor două gimnazii de băieți, a liceului real, a gimnaziului de fete, a seminarului teologic și a două școli județene.

Crește numărul bibliotecilor și în alte orașe. În orașul Bender existau la acea vreme bibliotecile particulare ale lui M. Muslin (înființată în 1883) și Adrian Grube (1892), precum și bibliotecile școlare de la gimnaziile pentru fete și băieți. În orașul Akkerman existau bibliotecile lui Aleksandru Ballas (înființată la 7 septembrie 1878), cea a învățătorului S. Gelfand (1889), o bibliotecă a gimnaziului de băieți. În orașul Orhei funcționa o bibliotecă a administrației locale județene, în orașul Ismail — cea a negustorului Vladimir Perceak (deschisă în anul 1881). În afară de cele enumerate încep să fie deschise biblioteci în toate așezămintele de învățămînt orășenești, județene și populare. Ce-i drept, ultimele aveau fonduri de carte relativ mici, în marea lor majoritate fiind alcătuite din manuale și materiale didactice.

Cu toate acestea numărul de biblioteci era destul de mic. În total, conform datelor documentare, pe întreg teritoriul Basarabiei existau cel mult 25 de biblioteci. Dacă luăm în considerare faptul că majoritatea lor nu erau accesibile pentru toată populația și aveau fonduri de carte limitate, fără îndoială, că ele nu puteau satisface nici pe departe cerințele crescînde față de carte. Sub presiunea opiniei publice guvernul țarist a fost nevoit să adopte la 15 mai 1890 Reguli speciale care vizau sălile de lectură populare fără plată și stabileau modul de supraveghere a lor. Conform acestor Reguli sălile de lectură fără plată puteau fi deschise atît de către organizațiile obștești, instituții, cît și de persoane particulare. Cu toate acestea, se menționa că «sălile de lectură populare fără plată pot să păstreze doar acele cărți și periodice, care vor avea aprobarea Ministerului învățămîntului public..., în acord cu departamentul cultelor».¹ În felul acesta bibliotecile cu sală de lectură erau supuse unei supravegheri stricte din partea cenzurii, fapt ce frîna dezvoltarea lor de mai departe.

După adoptarea Regulilor din 1890 în Basarabia încep să fie deschise un șir de biblioteci populare cu sală de lectură

fără plată. Ele apar nu numai la Chișinău, dar și în alte orașe, târguri și localități dens populate ale guberniei. Într-un demers din anul 1895, semnat de un număr de 71 de fondatori, care solicitau deschiderea unei biblioteci cu sală de lectură, se menționa că «*însăși viața dictează necesitatea de a satisface dorința populației sărace de la oraș să aibă acces la lectură*»² (sublinierea îmi aparține — P. G.). În regulile de folosință a acestei biblioteci se sublinia cu insistență că «*Biblioteca cu sală de lectură fără plată din Chișinău are menirea de a satisface în exclusivitate cerințele păturii sărace* (sublinierea îmi aparține — P. G.) *de orășeni*». În acest scop Consiliul bibliotecii a prevăzut chiar închirierea unei încăperi într-un raion situat între străzile Bender și Ismail, într-o direcție, și străzile Nikolaev și Kiev în direcție opusă. Cu această ocazie se anunța că «locul acesta corespunde întru totul intereselor bibliotecii cu sală de lectură, căci se află în apropierea pieței, aici adunându-se multă lume venită de pe aiurea, precum și faptul că aici se află cele mai multe ateliere și uzine, care pot furniza contingentul cel mai mare de cititori. Clădirea găsită pe strada Nikolaev, între străzile Bender și Ismail, corespunde și ea acestor cerințe. Plus la toate strada este pavată și pe ea circulă tramvaiul cu cai: această circumstanță este și ea destul de importantă...»³.

Ideea de a organiza la Chișinău o bibliotecă cu sală de lectură fără plată a fost a «...unui grup de persoane private, colaboratori ai școlii duminicale de bărbați, care au fost nevoiți în mai multe rânduri să refuze de a elibera cărți unor persoane, care nu erau elevi în această școală»⁴.

Școlile duminicale din Basarabia, apărute abia prin anii 80-90, erau în felul lor un germene al bibliotecilor populare cu sală de lectură fără plată. La sfârșitul sec. al XIX-lea, în afară de Chișinău, existau școli duminicale în orașele Bender, Akkerman, Tiraspol, care erau frecventate în principal de către muncitori. Aici, pe lângă faptul că muncitorii învățau carte, erau familiarizați și cu literatura revoluționară. Subliniind importanța școlilor duminicale, Ministrul afacerilor interne scria la 31 august 1896 următoarele: «de cele mai multe ori

aceste școli se află sub autoritatea neafișată a unui cerc întreg de persoane suspecte, membrii căruia nici pe departe nu fac parte din personalul școlii». După părerea domniei sale, școlile duminicale existente sunt «o formă de luptă legală cu regimul și ordinea publică existente în Rusia»⁵. Vorbind despre evoluția vederilor activiștilor revoluționari, el sublinia: «...ca un element al dezvoltării lor mintale, cât și cunoștințele pe care le au despre învățăturile economice și socialiste, dacă nu chiar în întregime, atunci în cea mai mare măsură, au fost acumulate de ei în școlile duminicale, căci anume ei au urmat cursurile de acolo. Pe de altă parte, pe la sfârșitul anilor 80 devine tot mai vădită atracția elementelor antiguvernamentale, în special a tineretului studios, pentru școlile duminicale și, ca și tineretul din anii 60, studenții și studentele tind să intre în aceste instituții în calitate de profesori, lectori, bibliotecari etc.». În încheiere el ajunge la concluzia regretabilă că «rezultatele anchetelor din ultimii ani asupra cercurilor muncitorești demonstrează că strădaniile revoluționarilor n-au fost zădarnice și grație efortului lor învățătura criminală a reușit să prindă în școlile duminicale rădăcini adânci, pe care le-au transformat, în unele locuri, în pepeniere indiscrete ale propagandiștilor»⁶.

Dintre școlile duminicale existente în Basarabia, una dintre cele mai importante «pepeniere ale propagandiștilor» devine școala duminicală din Chișinău, înființată încă în anii 80 și timp îndelungat aflată sub conducerea Teofilei Doroshevski, care mai târziu va deveni un organizator activ al bibliotecii chișinăuiene cu sală de lectură fără plată. În timpul percheziției la unul dintre elevii ei, poliția a găsit o scrisoare, în care ea îi relata despre adunările de la școala duminicală, cât și despre lecturile și interpretările de cîntece interzise care aveau loc în apartamentul ei. În 1900 T. Doroshevski a fost înlăturată de la conducerea școlii și i s-a interzis să mai facă lecturile de duminică.

Școlile duminicale care au existat în Basarabia în anii 90 ai sec. al XIX-lea s-au aflat în marea lor majoritate sub influența cercurilor revoluționare care au jucat un rol pozitiv,

făcînd să crească conștiința populației și au trezit interesul pentru cunoștințe și învățătură, au infiltrat dragostea de carte.

Autorul unei corespondențe, «Despre casele populare»,⁷ apărute în ziarul «Bessarabskii iujnii krai», propunea să fie înființate pe teritoriul Basarabiei case populare, fenomen ce avea loc în gubernia Perm, în țările baltice, Finlanda și Europa de Vest. Casa populară este un loc de concentrare a mai multor organizații culturale: aici se pot afla și biblioteca cu sală de lectură, depozitul de cărți, muzeul, teatrul popular, grădina de copii și creșa, auditoriile pentru lecții și cursuri, societățile de autoinstruire, cercurile sportive, de muzică și corul.

În continuare autorul subliniază că de cărți au nevoie nu numai păturile de intelectuali, dar și masele populare. Creșterea nivelului de cultură în țară este demonstrată prin cerința crescîndă de carte din partea cititorului ieșit din popor...

Școala primară poate să dea doar cunoștințe elementare și să trezească dragostea pentru ele. Acest lucru însă este neîndestulător. Este nevoie de iluminare, de a lărgi orizontul de cunoaștere, pentru a putea înțelege fenomenele din viața de toate zilele. Toate acestea școala nu poate să le dea.

Cultura este o moștenire a gândirii umane acumulată de-a lungul veacurilor și nu poate fi însușită, măcar superficial, în timpul studiilor școlare de scurtă durată. Școala poate servi doar ca un imbold: să promoveze elevilor dragostea și tendința spre învățătură. Lucrul de iluminare în rîndurile populației trebuie să fie dus și în afara școlii. În afară de cunoștințele căpătate la școală sunt necesare și studii extrașcolare. Bibliotecile populare, lecțiile, cursurile, lecturile, muzeele, expozițiile, teatrele luate împreună pot servi ca factori de culturalizare a populației în afara școlii. Metoda învățămîntului extrașcolar este un supliment natural și necesar la cunoștințele căpătate în școală și în lipsa ei ultimile își pierd o bună parte din importanța lor.

Imediat după publicarea «Despre casele populare» în ziarul «Bessarabskii iujnii krai»⁸ au apărut, la 31 mai, două opinii

diferite, care priveau propunerea de a fi deschise case populare în gubernia basarabeană.

Prima opinie. Ideea înființării caselor populare este foarte bună și tentantă însă, din păcate, este lipsită de spirit practic și principalul, este inoportună. Gubernia Perm nu ne poate servi drept model. Locuitorii din Perm vorbesc în majoritatea lor covârșitoare limba rusă, care este un factor extrem de important în tendința de a răspîndi în mase cultura rusă. În afară de aceasta în gubernia Perm populația este mult mai dezvoltată decît moldovenii noștri, care în principiu sunt incuți și refractari de tot ce e nou, mai ales ceea ce privește inițiativele culturale. Am în vedere, bineînțeles, populația de la sate care, după cîte știm, se duce cu mai multă bucurie la crîsmă, decît la careva prelegeri. La noi, unde populația nu cunoaște limba rusă și este într-atît de ignorantă încît nu înțelege și, prin urmare, nu prețuiește valorile culturale, înființarea de case populare va fi o întreprindere inutilă și în același timp costisitoare.

A doua opinie. Este absolut corect că moldovenii sunt ignoranți, dar nu uitați că această calitate nu trebuie privită ca o trăsătură organică proprie moldovenilor, ea fiind un product al condițiilor în care trăiesc ei. Îmbunătățiți aceste condiții, creați-le cît de cît un mod de viață decent și sunt sigur că moldovenii noștri vor fi nu mai puțin receptivi la toate inițiativele culturale, decît locuitorii voștri din Perm. Chiar și la ora actuală din rîndurile moldovenilor avem intelectuali și cunoaștem moldoveni învățători, medici și ingineri. Faptul că moldovenii nu cunosc limba rusă îngreunează fără doar și poate lucrul de culturalizare printre ei, dar aceasta nu este un rău atît de mare care să nu poată fi înlăturat.

Dumneavoastră insistați ca mai întîi de toate să fie înfăptuit învățămîntul general, care să ridice nivelul de cultură și abia după aceea se poate pune problema caselor populare. Consider că această idee nu este corectă. Însăși școala populară nu poate să schimbe aspectul cultural al omului, dacă n-ar fi însoțită de acest factor esențial, cum este învățămîntul extrașcolar. Luați drept exemplu școala noastră populară și

urmăriți viața elevilor ei și veți observa imediat că aceștia se întorc foarte repede la așa-numita «stare primitivă». Totul se explică prin faptul că noi ne punem toate speranțele doar în școală, însă aceasta, fără concursul instituțiilor suplimentare de instruire, nu-și poate onora din plin menirea. Un centru cu astfel de instituții ajutătoare pot servi casele populare, înființarea cărora este foarte importantă și necesară nu doar în virtutea unor concepții teoretice, dar și practice... Iată din care considerente mă alătur opiniei domnului «C» în ceea ce privește dorința și chiar oportunitatea deschiderii Caselor Populare (autorul corespondenței «Despre casele populare» a semnat cu inițiala «C»).

Pe la sfârșitul sec. al XIX-lea în Basarabia existau aproape 30 de biblioteci de folosință publică, precum și 153 de biblioteci sătești cu sală de lectură și 108 de biblioteci școlare, aparținând Ministerului învățămîntului. După prima revoluție rusă din anul 1905 în gubernia basarabeană numărul de biblioteci publice este deja de 48, iar în anul 1910 — 52. În întreaga Basarabie (incluzînd județele, printre care și Transnistria, care mai înainte intrau în componența altor gubernii rusești) către anul 1910 existau 72 de biblioteci care se aflau sub jurisdicția Ministerului afacerilor interne. Tot către această perioadă Ministerul învățămîntului public din gubernia Basarabiei avea în competența sa 1037 de biblioteci școlare, cu un fond de carte în medie cîte 185 de cărți fiecare, și 255 de biblioteci populare cu cîte 471 de cărți⁹.

Mișcarea socială pentru deschiderea unor biblioteci cu acces larg pentru public s-a intensificat mai ales în ajunul revoluției din 1905. Cancelaria guvernatorului din Basarabia era asaltată de numeroase solicitări din partea persoanelor particulare și ale unor societăți, însă reprezentanții puterii se conduceau ferm și consecvent de ideea ca să existe mai puține focare de cultură în provincie, ceea ce va fi mai ușor de ținut populația sub «ascultare și supunere». Încă în anul 1881, în legătură cu intensificarea mișcării narodniciste, Senatul a emis un regulament despre măsurile de păstrare a ordinei publice și a decretat în unele gubernii, printre care și Basarabia,

starea de protecție specială. Aceste măsuri au devenit necesare, căci, cum se spunea într-un raport al poliției secrete încă din 1874 «...în Rusia încep să fie constatate tot mai multe simptome ale propagandei antiguvernamentale care se manifestă îndeosebi prin *răspîndirea în rîndurile poporului a cărților cu conținut revoluționar...*» (sublinierea îmi aparține — P. G.), acțiune începută încă în anii 60 de către cercurile «de autoinstruire», despre care am amintit mai înainte și care la început aveau doar scopul de a organiza «case de ajutor reciproc, de a schimba idei și de a umple golurile lăsate de învățămîntul școlar cu ajutorul lecturilor și a convorbirilor». Dar, odată cu pătrunderea în Rusia a literaturii ilegale, în cercurile «de autoinstruire» tot mai des începe să fie pusă problema și se discută despre situația grea în care se afla clasa muncitoare, iar pentru salvarea ei «...trebuia lichidat analabetismul, ca una din cauzele principale ale mizeriei în care se afla aceasta... și, mai întîi de toate, trebuia să se acorde atenție dezvoltării ei spirituale și morale». Iată de ce guvernatorul basarabean, invocînd diferite motive, refuza deschiderea unor noi biblioteci, care erau, de rînd cu școlile, singurul mijloc legal pentru «dezvoltarea spirituală și morală» a muncitorilor.

De exemplu, cînd A. B. Trus a solicitat să deschidă o librărie și o odaie de lectură, șeful poliției județului Bălți i-a raportat guvernatorului despre inoportunitatea acestei întreprinderi, motivînd că «...Făleștiul se află la 28 de verste de orașul Bălți și locuitorii din Fălești vin toată vremea la Bălți unde își fac cumpărăturile; în afară de aceasta va fi greu de urmărit dacă nu va fi transportată acolo literatura interzisă, mai ales că A. Trus pare să fie un patron fictiv — este greu de crezut că un bătrîn de 62 de ani va fi în stare să administreze lucrul de unul singur, dar cine se află în spatele lui — este greu de presupus»¹⁰. Și, ca argumentul său să fie și mai convingător, șeful poliției din Bălți adăugă: «...După amplasarea sa orașelul Fălești prezintă un pericol deosebit, deoarece aici poate fi adusă mult mai ușor literatura ilegală de peste hotare». După cum și era de așteptat, în urma unor asemenea «motivații», cererea lui A. Trus a fost respinsă.

Nedorind să aibă griji în plus cu deschiderea de noi biblioteci, autoritățile locale explicau refuzul lor prin «nedorința» și «lipsa de obișnuință» a țăranului basarabean cu cărțile și bibliotecile, prin faptul că acesta era obișnuit mai mult cu crîșmele. Cu toate acestea, majoritatea documentelor demonstrează interesul crescînd al populației basarabene față de instruire în general, și față de biblioteci în special. Numărul de demersuri în care se solicita deschiderea unor noi biblioteci crește simțitor. Majoritatea cererilor însă erau respinse sub motive diferite. De exemplu, cererea asociației de credit, economii și depuneri de a deschide o bibliotecă cu sală de lectură, a fost respinsă, deoarece «...statutul asociației nu prevede deschiderea unor biblioteci cu sală de lectură».

Șeful poliției din orașul Reni îl ruga pe guvernator ca acesta să-i refuze cetățeanului M. S. Hariton deschiderea unei biblioteci cu sală de lectură, deși recunoștea că «în orașul Reni nu există nici o bibliotecă și înființarea unei astfel de instituții ar fi de dorit, dar cu condiția ca în fruntea ei să se afle un creștin»¹¹. De cele mai multe ori autoritățile locale îl rugau pe guvernator ca acesta să respingă cererile fără a invoca vreun motiv oarecare. De exemplu, cînd s-a dorit deschiderea unei librării în orașelul Telenеști, șeful poliției din Orhei îi scrie guvernatorului că «deschiderea unei librării ținînd cont de condițiile existente (despre care condiții el nu spune nimic — P. G.) este un lucru în plus».

Motivul principal al refuzurilor a fost formulat mai concis în răspunsul pe care l-a primit locuitorul orașelului Căușeni M. I. Rabinovici, care dorea să înființeze o bibliotecă și o odaie de lectură. În legătură cu demersul acestuia șeful poliției județene din Bender îi scria guvernatorului că această cerere trebuie respinsă, deoarece «printre cărțile (din librărie și odaia de lectură — P. G.) se pot afla... cărți interzise publicului, iar în odaia de lectură, sub motiv că vor să facă lecturi, se pot aduna diferite persoane ostile regimului pentru a organiza mitinguri și pentru a susține discuții antiguvernamentale»¹².

Șeful poliției din Chișinău, răspunzînd la interpelarea guvernatorului despre loialitatea lui B. H. Gurevici, care solicitase

deschiderea în oraș a unei biblioteci, scria următoarele: «Gurevici, în calitate de lucrător al unei întreprinderi comerciale are relații strinse cu lumea cinovnicilor, care de bună seamă va fi principalul beneficiar al bibliotecii în curs de organizare. În «zilele libertății» cinovnicii au dat dovadă de atitudini ostile regimului și cu orice ocazie organizau întruniri invocând diferite motive. Biblioteca particulară va servi sub masca schimbului de cărți loc de schimb al dispozițiilor instigatorilor mișcărilor antiguvernamentale și chiar loc de întruniri».

Motive analogice erau invocate de către autoritățile jandarmerești aproape în toate județele Basarabiei. La rugămintea lui M. Ș. Iasinovski și I. L. Flig de a deschide în satul Olișcani, volostea Samașcani, a unei biblioteci cu sală de lectură cu plată, șeful poliției județene din Orhei îi scria guvernatorului: «...să fie interzis în legătură cu puțină știință de carte pe care o posedă responsabilul bibliotecii I. L. Flig și mai ales din cauza că aceasta se află la o distanță considerabilă, atît de secția de poliție rurală, cît și de satul Samașcani, unde se afla cîrmuirea plasei și secția ureadnicului, iar în asemenea condiții o supraveghere atentă a bibliotecii și a activității ei nu va fi posibilă». În afară de aceasta șeful poliției județene este convins că «de așa ceva (de bibliotecă — P. G.) locuitorii nu au nevoie»¹³. Într-o altă scrisoare același șef al poliției, nu fără motive, îi scria guvernatorului că din cauza lipsei de supraveghere nu poate garanta că în biblioteca din Olișcani cititorii nu vor avea acces la cărțile interzise.

La fel și șeful poliției județene din Hotin a insistat pe lîngă guvernator să-i refuze lui H. Lippiner să deschidă în acest oraș o bibliotecă motivînd că «în biblioteca lui Lippiner se va aduna tineretul evreu din Hotin, ostil regimului, care sub motivul schimbului de literatură vor transforma biblioteca într-un loc de întruniri și cu toată certitudinea aici vor avea loc discuții politice antiguvernamentale. O supraveghere permanentă a bibliotecii va fi imposibilă din cauza insuficienței de lucrători liberi ai poliției».

Locuitorului orășelului Romanovca Ș. I. Goldenștein, care în două rînduri a depus cereri pentru a deschide o librărie și

o bibliotecă, i s-a refuzat din motive politice. De patru ori s-a adresat guvernatorului locuitoria orașelului Lipcani S. N. Rabinovici cu cererea să deschidă pe lângă librăria existentă o bibliotecă. În unul din demersurile sale ea insista, spunând că «...tineretul din Lipcani simte o necesitate acută de a avea o bibliotecă».

Sunt înregistrate numeroase refuzuri similare, mai ales în localitățile rurale, motivul fiind unul și același — presupusa lipsă de cerință pentru carte din partea locuitorilor de la sate. Astfel, nu s-a permis înființarea bibliotecilor din satul Romancăuți, județul Hotin, din colonia Vadul lui Vodă, județul Bălți.

Cînd locuitorul orașelului Lipcani Ș. M. Gorinștein s-a adresat cu rugămintea de a deschide o bibliotecă, șeful poliției județene din Hotin remite două rapoarte guvernatorului, în care aproape că îl ruga să răspundă negativ, demonstrînd «neloialitatea» solicitantului. La început el motiva prin faptul că «controlul asupra cărților, mai ales în țirguri, este destul de dificil...», iar în următorul raport scria direct că solicitantul «nu inspiră încredere din punct de vedere politic, căci acesta, ocupîndu-se de cumpărarea grînelor, profesia sa neavînd nimic comun cu comerțul cu cărți, dorește să înființeze în Lipcani o bibliotecă... mai mult ca sigir cu scopul de a le permite tinerilor să se adune în incinta bibliotecii pentru întruniri ilegale».

Despre lipsa de loialitate a locuitorului orașului Bolgrad I. E. Țvetovatnii, care a cerut să deschidă o librărie și o bibliotecă «doar cu scopul de a elibera cărți la domiciliu», șeful poliției din Ismail raporta că «Țvetovatnii timp de 28 de ani întreține legături cu tineretul studios din localitate, cunoscut prin atitudinea sa ostilă puterii, așa că pe viitor, în biblioteca proiectată, mai mult ca sigur va apare literatură ilegală. Deschiderea bibliotecii solicitate în acest loc, avînd în vedere securitatea publică, nu este de dorit».

Note

1. A.N.R.M. fond 2, inv. 1, dosarul 8838, fila 1.
2. Отчет Кишинёвской бесплатной библиотеки-читальни за 1897 год. — Chişinău, 1898. — P. 1.
3. Ibidem. — P. 74.
4. Ibidem. — P. 74.
5. A.C.S. a Rev. din Octombrie., fond. DP, reg. 1898, dos. 3, partea. 4 «A», fila 2.
6. Ibidem. — fila 3.
7. Бессарабский южный край. — 1914. — 28 май.
8. Ibidem. — 31 mai.
9. Однодневная перепись начальных школ в империи, произведённая 18 января 1911 г. Выпуск IV (12). Одесский учебный округ. Губернии: Бессарабская, Екатеринославская, Таврическая и Херсонская. — Petrograd, 1914. — P. 90.
10. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 9088, fila 122.
11. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 9088, fila 437.
12. A.N. a R.M. fond 2, inv. 1, dosar 9088, fila 154.
13. Ibidem. — fila 204-211.

10. Mijloacele de susținere a bibliotecilor

De la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea bibliotecile din Basarabia capătă o popularitate din ce în ce mai mare în rîndurile locuitorilor și devin un fenomen important în viața socială a ținutului. Reprezentanții de frunte ai intelectualității depun toate eforturile să deschidă noi biblioteci acolo unde acestea lipseau și acordau o grijă deosebită celor existente. Despre aceasta mărturisesc numeroasele corespondențe apărute în presa periodică a timpului. Într-o corespondență din Chilia, județul Ismail, tipărită în 1906 în ziarul «Èho Bessarabii», se scria următoarele: «Domnii noștri «de înalt rang» au o atitudine dușmănoasă față de știrea că în Chilia se proiectează deschiderea unei biblioteci cu sală de lectură fără plată». În continuare corespondentul, venind în susținerea acestei inițiative, spune: «Trebuie să amintesc că în oraș există și așa-numiții «oameni mici», *așa că o bibliotecă cu sală de lectură este mai mult ca necesară acestor oameni mici, care nu au mijloace nu numai cu ce să-și procure o carte necesară, dar nu pot măcar nici să-și asigure hrana de toate zilele. Anume ei cer cu insistență să fie înființată în Chilia o cu sală de lectură populară fără plată* (sublinierea îmi aparține — P. G.). Vrem să credem că «ostilitatea» de care dau dovadă «domnii sus-puși» nu va împiedica ca în cel mai apropiat timp să fie realizat acest deziderat atît de important și care nu suferă amînare de care are nevoie societatea noastră»¹.

Despre aspirațiile populației de a avea biblioteci mărturisește o corespondență trimisă din orașelul Rîșcani și publicată în ziarul «Drug» la 19 aprilie 1906, îndată după deschiderea unei librării și a unei săli de citire: «Vizitatorii — știutori și neștiutori de carte vin aici din toate colțurile tîrgului». Un corespondent din orașelul Edineț scria: «*Pe fondalul existenței noastre sumbre o impresie plăcută o produce biblioteca* (sublinierea îmi aparține — P. G.) care este situată pe strada principală... În sala de lectură pot fi găsite multe publicații progresiste»².

Despre susținerea bibliotecilor și grija față de ele mărturisește o corespondență din Bender, apărută în ziarul «Bessarabskaia jizni»: «Biblioteca «Pușkin» de la noi se află într-o stare destul de jalnică. Fiind întreținută din mijloacele municipale, aproape că deloc nu este înzestrată cu cărți noi. Nu-i de mirare, că avînd doar cîteva sute de volume, din care cea mai mare parte poate fi considerată ca fiind un gunoi literar, biblioteca în timpul de față aproape că nu are abonați, deoarece nu sîtisface cerințele populației pentru cartea de valoare»³. Pentru a îmbunătăți starea de lucruri autorul propunea ca biblioteca să fie trecută în administrarea Consiliului orășenesc pentru a fi întreținută și îngrijită de către societate. Mai tîrziu un alt corespondent scria în același ziar că a asistat la o adunare a membrilor fondatori ai bibliotecii «Pușkin» din Bender, care era unica instituție culturală din oraș: «În primul rînd vreau să vă demonstrez că la noi nu există o bibliotecă ca atare, în sens de instituție socială solidă, capabilă să urmărească anumite scopuri culturale și să adune în jurul ei cele mai bune forțe pe care le are orașul. Nimic din toate acestea nu există. Există doar un amalgam de cărți și o conducere indiferentă, care timp de un an nici nu a observat că în catalog la secția științifică, îndată după «Istoria filosofiei din vechime» urmează un ghid al Crimeei. Cărțile nu sunt sistematizate, compartimentul de beletristică predomină asupra celorlalte. Toate secțiile sunt repartizate haotic și ar fi de dorit ca ele să fie diferențiate cu strictețe. Mai mult ca atît, secțiile ar trebui să fie completate, deoarece un compartiment atît de serios cum ar fi «Filosofia» nu are nici o carte care ar prezenta o lucrare integrală și care ar putea da o noțiune generală despre această ramură a științei. Nu mai vorbesc despre lipsa unei opere capitale cum ar fi «Istoria filosofiei» de Kuno Fisher. De asemenea tratatul de istorie a filosofiei al lui Windenbandt este incomplet, aici găsindu-se doar prima parte. Biblioteca nu face abonamente la reviste științifice. Lipsește «Problemele filosofiei și psihologiei», revistă obligatorie, după părerea mea, tuturor bibliotecilor.

Nu trebuie să fii un optimist și să aștepti când cititorul va dori ceva și va bate la ușă. Trebuie să cobori la nivelul lui și să intuiești care sunt cerințele lui. Într-un cuvânt, cititorul trebuie format. Iar dacă l-ai format, el trebuie educat. Iar dacă cititorul a fost educat, el trebuie să fie atașat față de carte, dacă nu pe toată viața, atunci pentru mai mult timp. Pentru ca biblioteca să capete popularitate, conducerea trebuie să lucreze cu mai multă ardoare. Și numai atunci vor apare și bani, și cărți noi, ordine și principalul — va apare un cititor adevărat, serios, îndrăgostit pînă la sacrificiu de carte»⁴.

Biblioteca cu sală de lectură fără plată din orașul Reni, înființată în 1902, ducea lipsă tot timpul de mijloacele necesare pentru completare, «nu putea să se asigure îndeajuns cu cărți și reviste și avea o existență precară», scria ziarul «Eho Bessarabiei» în 1906. În aceeași corespondență se scria cu amărăciune că în posada Vilcov: «Nu există nici bibliotecă, nici sală de lectură. În schimb erau crîșme și se înregistrau încăierări dese»⁵.

În or. Dubăsari funcționa doar o bibliotecă particulară, înființată în anul 1904. În 1906 un corespondent din acest oraș scria următoarele: «*Biblioteca, așa cum este ea săracă, aduce totuși un mare folos* (sublinierea îmi aparține — P. G.), atunci de ce ființarea ei este nedorită, iar între timp din lipsă de mijloace financiare este amenințată cu închiderea. Este regretabil faptul că Consiliul municipal nu urmează exemplul persoanelor particulare și nu dorește să deschidă o bibliotecă a sa, de care populația are o absolută nevoie»⁶.

«În rîndurile intelectualității locale a apărut o idee plăcută de a deschide la noi o bibliotecă publică, scria un corespondent din orașul Bălți. Este de prisos să spun că necesitatea unei asemenea biblioteci a apărut demult. Punîndu-mi speranța pe compasiunea tuturor păturilor din societate, trebuie să menționez că în condițiile unei totale sărăcii prin care trece casieria orașului, avînd în vedere că orașul nostru se află în stăpînirea unui proprietar particular, avem puține șanse să mizăm pe ajutorul Consiliului municipal. De aceea este necesar ca populația să dea dovadă de aceeași abnegație, pe care a avut-

o atunci cînd s-a înființat gimnaziul»⁷. Într-adevăr, deși biblioteca din Bălți a fost inaugurată doi ani mai tîrziu, locuitorii din oraș i-au acordat o atenție deosebită, deoarece ea era «...unica și prima instituție de iluminare de acest gen».

O mărturie elocventă a interesului societății față de biblioteci din acea vreme o găsim într-o corespondență trimisă din orașul Hotin: «Singura instituție de iluminare existentă la noi, avînd ca scop să asigure locuitorii orașului și de prin împrejurimi cu «mijloace de autinstruire», biblioteca publică, există, printre altele, doar din veniturile cîpătate de administrație în urma manifestărilor publice, organizate din vreme în vreme. Ținînd cont că numărul de cititori crește din an în an, apare necesitatea de a lărgi și a întregi secțiile bibliotecii, în același timp sumele de bani fiind foarte mici»⁸.

Vorbind despre greutățile financiare prin care trecea biblioteca asociației comercianților din Chișinău, autorul unei note de ziar o califică ca fiind «...o instituție care dă posibilitate sutelor de oameni să-și continue studiile» (sublinierea îmi aparține — P. G.). Despre această bibliotecă a scris în repetate rînduri ziarul «Bessarabskaia jizni», în corespondențele căruia găsim scurte dări de seamă despre activitatea ei, situația financiară etc. În 1906 «această instituție deosebit de folositoare pentru populația săracă locală a fost lipsită de subsidiile municipalității, care în anul 1905 se ridicau la 1.000 ruble. Din acest moment pentru biblioteca populară cu sală de citire fără plată au venit vremuri negre».

Din orașul Orhei se scria că «*intelectualul orheian*, care s-a ferit de mocirla bîrfelor și intrigilor, care nu s-a intoxicat de «vist și maus», *găsește o alinare în biblioteca publică*» (sublinierea îmi aparține — P. G.). Mai tîrziu, în 1912, din același ziar aflăm că «biblioteca din Orhei se afla într-o perioadă de reorganizare. Ea a fost mutată de pe strada insalubră Șcebekovskaia într-o clădire prezentabilă, aflată pe o stradă mult mai îngrijită — Alexandrovskaia. Administrația urmărește în același timp să transforme biblioteca într-un lăcaș accesibil tuturor doritorilor. În acest scop s-a hotărît ca cotizațiile de intrare de 6 ruble să poată fi achitate timp de 6

ani, cîte o rublă pe an, iar cele de 2 ruble — timp de 4 ani, cîte 50 copeici pe an.

Printre altele, sala de lectură este gratuită, iar cititorii pot găsi aici cele mai bune reviste și ziare. Atît localul vechi, cît și strada pe care se găsea, nu atrăgeau în plină măsură publicul larg de cititori dar, odată cu schimbarea acestor condiții, biblioteca cu sală de lectură va atrage aici, mai întîi de toate, întreaga intelectualitate din oraș, va ocupa un loc de cinste în calitatea ei de instituție de iluminare. La ultima adunare a administrației bibliotecii s-a hotărît deschiderea unui chioșc de cărți aici, în incinta bibliotecii. Trebuie doar de întreprins toate măsurile ca această idee frumoasă și folositoare să prindă viață»⁹.

Cu multă dragoste vorbeau despre biblioteca lor și sorocenii, scriind că ea «...este o oază de cultură» (sublinierea îmi aparține — P. G.).

Într-o corespondență din satul Baimaclia, județul Ismail, se spunea: «Acum doi ani în urmă tineretul din localitate a avut ideea să organizeze la noi o bibliotecă. Pofta de hrană sufletească era destul de mare. Atunci inițiatorii acestei întreprinderi atrăgătoare au imblat pe la casele oamenilor, strîngînd bani pentru această treabă, și oriunde au găsit înțelegere, și fiecare, fără excepție, a contribuit în măsura situației sale materiale». Chiar în prima zi ei au strîns 150 de ruble și au închiriat o odaie separată. În același articol se scria că «odată cu deschiderea bibliotecii pentru tineretul din localitate a început o eră nouă. Pe străzi vezi tineri și tinere cu fețele radiinde, ținînd în mîini cărțile luate de la bibliotecă. Numele bibliotecii este pe buzele tuturor»¹⁰.

Vorbînd despre Dubăsari ca despre un oraș «al noroiului clasic, fetidității și al crîșmelor clandestine», un oarecare Vl. Verov scria în articolul «Notițele unui turist»: «*unicul punct luminos al orizontului dubăsărean este biblioteca publică cu sală de lectură, organizată de intelectualitatea tînăra din localitate... Biblioteca și sala de citire prosperă și aduc un folos uriaș orășenilor, îndeosebi externilor și elevilor*»¹¹ (sublinierea îmi aparține — P. G.).

Cu toate acestea în majoritatea localităților basarabene bibliotecile ori că lipseau cu desăvîrșire și populația nu avea nici cea mai mică impresie despre ele, iar dacă chiar și existau, se aflau într-o situație jalnică. Caracteristica dată nivelului de cultură existent în târgușorul Tatarbunar în ziarul «Bessarabskaia jizni», poate fi aplicată majorității absolute a localităților din Basarabia din acea perioadă:

«Învățămîntul? — 3-4 școli parohiale, o școală orășenească, aflată într-o clădire închiriată (foarte nepotrivită) și ruinele unei școli ministeriale de 2 clase, cîndva foarte arătoasă.

Toate acestea într-un târgușor cu mai mult de 17.000 de suflete!

Medicina? — Un spital ca vai de el (mai precis un dispensar), unde se acordă primul ajutor medical.

Veterinăria? — Nu se știe ce-i aceasta.

Agronomia? — O prelucrare primitivă a lanurilor de grîne și secerișul lor. Vița de vie piere din cauza filoxerei.

Biblioteci cu săli de lectură? — Sunt 120 de crîșme și pe fiecare orice trecător poate citi: «Pe loc și la domiciliu».

Mai tîrziu, în 1912, același ziar scria că «nu o singură dată s-a menționat că cerințele spirituale ale tatarbunărenilor nu-și găsesc îndeplinire»¹².

Cu mare regret din Rezina se anunța că în anul 1909 «nu s-au împlinit speranțele intelectualilor noștri de a deschide o bibliotecă cu sală de lectură, fiecare dintre noi avînd o acută nevoie de ea».

În legătură cu faptul că în orașul Hotin se trăgăna deschiderea bibliotecii, corespondentul local scria: «Poate că ei (membrii conducerii — P. G.) n-au nevoie de bibliotecă, poate că ei au biblioteci personale, dar orașul, chiar dacă este dintre cele mai înapoiate, avînd o populație de 30 de mii de locuitori, nu se poate lipsi de o bibliotecă».

De cele mai multe ori lipsa acută de mijloace împiedica deschiderea planificată a bibliotecilor cu sală de lectură fără plată. De exemplu, încă în anul 1895 s-a atras atenția că în

orașul Ismail nu exista nici o bibliotecă «unde ar fi putut să se folosească de cărți acea parte din populația orașului, care din lipsă de mijloace, nu le poate avea. În legătură cu aceasta a fost luată decizia de a organiza o bibliotecă cu sală de lectură fără plată pentru «a da posibilitate locuitorilor să se ilumineze și să-și îmbogățească cunoștințele». Și, deși în anul 1898 guvernatorul a permis organizarea bibliotecii și a fost aprobat statutul ei, din lipsă de mijloace ea nu a putut fi deschisă.

«Toate inițiativele culturale și publice în orășelul nostru sunt sortite de la bun început eșecului», se plîngeau locuitorii orășelului Lipcani, «edilii dorm liniștiți și pe nimeni nu-l deranjează faptul că în târgușorul cu 8 mii de locuitori nu există nici o școală publică, nici spital, nici bibliotecă, nici o elementară societate de ajutorare a săracilor».

Cu toate acestea puținele biblioteci care existau în Basarabia și Transnistria jucau deja un rol important în viața socială și culturală a ținutului. Interesul crescînd al societății față de biblioteci a făcut să se întărească poziția lor. Pentru mulți bibliotecile erau unicul mijloc de a-și perfecționa în continuare cunoștințele, erau un izvor de autoinstruire. Despre locul pe care îl ocupau în acea perioadă cartea și biblioteca în viața unei pătri înaintate a societății vorbește următorul fapt: șeful pușcării din cetatea Hotinului Ivanov îi scria la 13 mai 1908 procurorului tribunalului regional că deținuții politici V. S. Gorbenko, K. V. Gorolciuk, G. V. Abramov, A. M. Meghera, M. D. Draliuk, I. I. Cervinski ș. a., «...*au declarat greva foamei și au cerut să li se permită să ia cărți din biblioteca publică din Hotin fără controlul procuraturii*» (sublinierea îmi aparține — P. G.).

Organizatorii bibliotecii publice din Soroca scriau în prefața «Catalogului» editat de ei: «Toată lumea recunoaște că unul dintre cele mai puternice mijloace de răspîndire a cunoștințelor în mase îl constituie o bibliotecă bine organizată. În sistemul general al instruirii extrașcolare bibliotecile pe bună dreptate dețin întâietatea. Misiunea lor e să continue școala. Școala deschide doar ușa spre cărți, iar biblioteca duce spre lumină

și cunoștințe. *Din acest punct de vedere biblioteca poate fi comparată cu un imens manual de autoinstruire. Rolul ei este ca să ajute cititorul să lucreze de sine stătător asupra instruirii personale, să contribuie la dezvoltarea intelectului luînd cunoștință de diferite domenii ale științei, vieții și gîndirii*»¹³ (sublinierea îmi aparține — P. G.). Cunoașterea acestui adevăr i-a îndrumat pe mai mulți intelectuali din Soroca să înceapă organizarea bibliotecii. Fondul inițial al bibliotecii era de 4.415 exemplare în 1907 și doar «grație bunăvoinței societății și a susținerii din partea persoanelor care își dădeau seama de imensa însemnătate culturală a acestei îndeletniciri» în 1914 fondul de carte era deja de 7.696 de exemplare.

Însă, încă mai înainte, s-a menționat că condițiile nefavorabile aveau să influențeze negativ activitatea bibliotecii din Soroca. Într-o corespondență se spunea că biblioteca publică din Soroca, pe lângă faptul că «duce lipsă de lemne de foc, are insuficiente cărți. Literatura solicitată este degradată. Au fost scoși din circulație aproape toți clasicii. Aici nu veți găsi operele lui Turgheniev, Gonțarov, Dostoievski, Tolstoi ș. a. Popularitatea bibliotecii este mică. Cu ce poate ea să trezească compasiunea cititorilor? Cu asortiment bogat de cărți și reviste? Încăperi comode pentru cititori? Fără îndoială, dacă biblioteca s-ar afla la înălțime, s-ar mări și cerința de carte. Între cerere și ofertă întotdeauna există o legătură reciprocă»¹⁴.

Vorbind despre înrăutățirea lucrurilor la biblioteca publică din Soroca și scăderea popularității ei, într-o altă corespondență se spune «democratizarea bibliotecii, adică lărgirea cercului de cititori, ieftinirea plății pentru folosirea cărților poate fi singurul mijloc care i-ar permite dezvoltarea de mai departe».

În 1906, relatînd despre starea de lucruri de la Biblioteca publică din Chișinău, ziarul «Bessarabskaia jizni» scria: «*Biblioteca servește ca un izvor care aduce în popor bogăția spirituală a gîndirii umane. Prin funcțiile pe care le îndeplinește ea poate fi comparată cu o universitate populară*» (sublinierea îmi aparține — P. G.).

Despre locul și rolul bibliotecilor în învățămîntul public s-a vorbit mult în presa vremii. De exemplu, în 1907, fostul

învățător Gheorghe Codreanu publică articolul «Problemele învățămîntului public din Basarabia». El consemna că este insuficient să te limitezi doar la cunoștințele primare acumulate în școală. Și dacă orășenii, care termină școala primară, în virtutea circumstanțelor, poate să nu uite atît de repede știința acumulată, cu totul altfel stau lucrurile la sate, cei care au parcurs programul școlar sunt lăsați în voia soartei în ceea ce privește autoinstruirea și dezvoltarea lor de mai departe. Cei drept, susține Gh. Codreanu, au fost tentative de a introduce în școlile sătęști lecții duminicale și serale, și deși organizarea lor a fost însoțită de condiții nefavorabile, s-ar fi obținut rezultate bune, dacă nu ar fi existat «tutela», care vedea în orice «răzmerită», împiedicînd dezvoltarea acestei inițiative folositoare și vitale»¹⁵.

În continuare, după opinia lui Gh. Codreanu, școala trebuie să aibă o legătură strînsă cu foștii elevi pe tot parcursul vieții lor. De aceea, pentru dezvoltarea continuă și neîntreruptă a iluminării poporului, el propunea în școli să fie deschise cursuri serale pe timp de iarnă, cîte 2-3 ore zilnic pentru maturi. El scria că în afară de lecțiile serale «*pentru autoinstruirea poporului este necesar să fie deschise biblioteci populare, care să aibă cărți pe înțelesul omului de rînd din toate domeniile de cunoaștere. În bibliotecile din satele moldovenesti cărțile trebuie să fie atît în limba rusă, cît și în limba poporului* (sublinierea îmi aparține — P. G.), căci citirea celor din urmă, în afară de mesajul pe care le poartă ele, au o mare însemnătate pedagogică, deoarece copiii neșcolarizați și mai ales populația vîrstnică analfabetă, ca și cei cu puțină știință de carte, ascultînd citirea cărților în limba națională, înțeleasă de toată lumea, devin părtași cu sufletul în timpul acestor lecturi, sunt pătrunși de sentimentul cunoașterii și dragostei pentru știința de carte și învățătură»¹⁶. Gh. Codreanu considera că biblioteca populară trebuie să existe independent de cea școlară și să-și aibă bibliotecarul ei.

Iată ce spune într-un articol de ziar scriitorul Tudose Roman, vorbind despre biblioteci și mai ales despre rolul științei în societatea omenească: «Știința se adună din cetirea

cărților; cărțile scrise de oamenii cei, care au ispitit și au străbătut cu înțelepciunea toată starea lucrului, despre care se spune în carte. Cărți sunt fel de fel, în chipul și de orice lucru și înțelegere. Țăranul nevoeș, deși știe puțin a ceti, el nu-și poate aduna cărți despre toate cerințele veții, fiindcă sunt pre multe, scumpe și unele neînțelese pentru el. Trebuie să peardă multă vreme, pînă ce va înțelege tot scopul scriitorului.

Înființînd prin sate biblioteci obștești cu case pentru adunare și cetire, ele ar fi ca a doua biserică, că se vor aduna toți în vremea obișnuită de sărbătoare și duminică și prin grai viu vor înțelege toți pentru toate. Psihica, adică starea cea duhovnicească, ori mai bine zis înțelepciunea omului se lărgeste cînd el își schimbă ideile sale prin grai viu și prin cuvinte cu alții.

Unul a cetit și a ispitit de una, altu de alta și așa mai departe, împreunînd științele, se face una temeinică și bine înțeleaptă pentru toți. Oamenii, întîlnindu-se mai des și vorbind prietenește, se vor deprinde a se îngrădi unul cu altul și vor trăi după lege frățește, nu ca amu: unu tare, altu mare, se terenesc, răcnesc la cîte o adunare ca niște feare sălbaticе. Făcînd acestea, nu s-ar face atîtea năzbătii, atîtea judecăți, beții și blăstămății, atunci toți vor fi înțelepți, fericiți și împăcați cu viața lor»¹⁷.

Tendința opiniei publice de a sprijini cutare sau cutare bibliotecă se manifesta prin colectarea periodică de bani, prin organizarea diferitor manifestări artistice, uneori cu participarea artiștilor profesioniști. De exemplu, pentru ajutorarea bibliotecii publice din Comrat, județul Bender, a fost organizată o serată muzicală cu plată, la care au concertat cu mare succes pianistul Krebs și vioristul Orlov din Chișinău. Într-o corespondență trimisă din acest sat se spunea că «biblioteca este condusă de un cerc de intelectuali locali, care își dedică tot timpul liber de dragul acestei îndeletniciri nobile, toată energia și dividendele materiale». În legătură cu preconizatul concert al artistului Medvedev și al cîntăreței Rozovski în beneficiul bibliotecii publice din Soroca se spunea că «publicul spectator fără îndoială îl va primi cu mare interes, deoarece pe lîngă desfătarea

artistică va avea ocazia să ajute instituția culturală, care servește întreaga populație a orașului».

În orașul Orhei a fost înființat un cerc de artiști amatori cu scopul de a susține biblioteca din veniturile obținute în urma concertelor. Corespondentul din Orhei relatează că «aceste concerte sunt vizionate cu multă plăcere, biletele sunt vindute imediat și publicul rămâne mulțumit de reprezentațiile oferite. O atare atitudine față de acest gen de spectacole este firească, căci la noi, în afară de reprezentații de iluzionism lipsește cu desăvârșire teatrul, nu există nici un fel de distracții civilizate, mai pe scurt nu ai unde să-ți petreci timpul liber». Dar și în aceste cazuri autoritățile țariste puneau obstacole, dădeau dovadă de birocratism. Din aceeași relatare a corespondentului orheian aflăm că «una dintre piedicile care frânează dezvoltarea bibliotecii îl constituie refuzul categoric al administrației guberniale de a organiza spectacole în sprijinul bibliotecii»¹⁸. De exemplu, când biblioteca publică din Bălți a rugat să organizeze o serată literar-muzicală pe data de 3 ianuarie 1912, aceasta a primit un aviz favorabil numai după ce a fost desemnat un responsabil de această manifestare».

La adunările generale, pe care le organiza conducerea Bibliotecii publice din Akkerman, se adunau foști cetățeni ai orașului, venind din Chișinău, Odesa și alte localități, care «continuau să se intereseze de soarta instituției publice preferate».

Astfel, în perioada de apariție și intensificare a mișcării democratice, bibliotecile din Basarabia joacă un rol important în viața socială, față de etapele anterioare ale dezvoltării. Acest lucru este concretizat prin numărul de cititori, de frecvența mare a bibliotecilor.

Dacă înainte și în primii ani după abolirea Țărilor Române în Rusia Biblioteca publică din Chișinău avea 700-800 de cititori, cu o frecvență de 10-12 mii pe an, apoi pe la începutul anilor 90 ai sec. al XIX-lea numărul lor era deja de 2500 cu o frecvență anuală de 20 mii. Crește considerabil numărul de cititori până și după revoluția rusă din 1905. Numărul de cititori se ridică până la 5.000, iar frecvența trece peste 100 de mii.

După evenimentele sîngeroase din ianuarie 1905 masele sunt antrenate în activitatea politică, care la rîndul ei necesita cunoaşterea unor legităţi. Pentru majoritatea populaţiei singurul mijloc de a le însuşi era metoda autoinstruirii. În 1905 37 de biblioteci şi 11 săli de lectură din gubernia Basarabiei (fără a se lua în considerare biblioteca publică din Chişinău), avînd 102.800 de cărţi serveau aproape 45.804 de cititori. 34.637 de cititori se aflau în oraşele Akkerman, Bender, Bălţi, Ismail, Chişinău, Orhei, Soroca şi Hotin, iar restul îl constituiau locuitorii de la sate.

Bibliotecile publice şi sălile de lectură din toată Basarabia serveau către anul 1910 36.382 de oameni, fără să ţinem cont de cititorii care se foloseau de bibliotecile particulare sau şcolare. În acea perioadă are loc o restructurare vizibilă a contingentului de cititori. Dacă pînă la reformă cititorii în marea lor majoritate proveneau din rîndurile claselor privilegiate, în epoca la care ne referim de serviciile bibliotecilor au început să beneficieze şi masele populare.

În anul 1910, în afară de bibliotecile despre care am vorbit mai sus, existau 56 de tipografii, 6 tipo-litografii, 69 de gherete şi librării, se editau 10 publicaţii periodice. Principalele librării se aflau în oraşele Chişinău, Bender, Tiraspol, Bălţi, Soroca, Hotin şi Akkerman, iar în judeţe funcţionau 35 de gherete cu cărţi.

Astfel, în perioada dezvoltării mişcării social-democrate, devine tot mai evident rolul pe care îl jucau bibliotecile în viaţa publică a Basarabiei, creşte interesul societăţii pentru ele şi în unele cazuri ele devin tribune ale propagandei revoluţionare.

Note

1. Эхо Бессарабии. — 1906. — Nr. 21 (16 dec).
2. Бессарабская жизнь. — 1907. — Nr. 252 (7 н).
3. Ibidem.
4. Бессарабский южный край. — 1914. — 27 н.
5. Эхо Бессарабии.- 1906. — Nr. 18 (13 dec).

6. Бессарабская жизнь. — 1906. — Nr. 156 (25 iul.).
7. Бессарабская жизнь. — 1906. — Nr. 206 (26 sept.).
8. Бессарабская жизнь. — 1908. — Nr. 169 (24 iul.).
9. Бессарабская жизнь. — 1912. — Nr. 51 (5 mai).
10. Бессарабская жизнь. — 1910. — Nr. 51 (4 mart.).
11. Бессарабская жизнь. — 1913. — Nr. 2 (3 ian.).
12. Бессарабская жизнь. — 1912. — Nr. 294 (22 dec.).
13. Каталог Сорокской общественной библиотеки-читальни (1907-1914). — Moghilev-Podolsk, 1914. — P. 1-2.
14. Бессарабское обозрение. — 1911. — 25 dec.
15. За народ. — 1907. — nr. 99 (23 aug.).
16. Ibidem.
17. Glasul Basarabiei. — 1914. — 9 mart.
18. Бессарабская жизнь. — 1913. — Nr. 81 (20 apr.).

11. Începuturile biblioteconomiei progresiste

Creșterea rolului bibliotecilor din Basarabia în viața socială a dus la modernizarea metodelor și formelor de activitate și a favorizat democratizarea activităților lor. Abolirea șerbiei, principala piedică care stătea în fața instruirii și iluminării poporului, a permis mărirea contingentului de cititori. Păturile mijlocii și sărace ale populației încep să tindă spre învățătură. Aceste schimbări au făcut ca bibliotecile să nu mai fie doar apanajul celor înstăriți ci să devină instituții accesibile tuturor.

Unul dintre punctele ce prevedea accesul în bibliotecă a «persoanelor îmbrăcate decent» (așa cum era stipulat în regulamentul din 1830) își pierduse actualitatea. Tot mai des începeau să treacă pragul bibliotecii publice și persoane îmbrăcate mai modest. În virtutea acestor transformări în 1876 au fost elaborate și adoptate noi reguli de folosire a Bibliotecii publice din Chișinău. În ele se spunea «că biblioteca este deschisă pentru toți cetățenii orașului Chișinău» și că poate «fi frecventată de persoanele de ambele sexe, cu excepția copiilor care nu au împlinit 14 ani», specificându-se «pentru lecturarea cărților, revistelor și ziarelor nu se percepe plată»¹. Un alt moment pozitiv din noul Regulament al Bibliotecii publice din Chișinău este și faptul că pentru prima dată în istoria biblioteconomiei basarabene, pe lângă lista cărților, revistelor și ziarelor achiziționate, se face o evidență diferențiată a cititorilor, aceștia fiind repartizați conform stării sociale, profesiei și vârstei. Tot pentru prima dată se introduce un sistem nou de împrumut al literaturii care era mereu solicitată, indicându-se titlul cărții sau numele autorului. În reguli se acorda o atenție deosebită completării fondului de carte și abonării la presa periodică, care trebuia să se facă în conformitate cu scopurile bibliotecii și să poată satisface necesitățile cititorilor. Aceste inovații aveau o importanță deosebită, deoarece permiteau studierea cererii cititorilor și precizau destinația fondului de carte.

Deși în noile reguli ale Bibliotecii publice din Chișinău nu era prevăzut serviciul de împrumut, iar în unele puncte se sublinia chiar că era interzisă eliberarea cărților la domiciliu, spiritul vremii dicta necesitatea acestuia și cu acordul curatorilor a fost permis împrumutul la domiciliu, cu titlu de excepție, pentru persoanele care se ocupau cu munca științifică, pentru profesori, elevii ultimelor clase de gimnaziu, seminarelor, cât și pentru unele instituții.

Intensificarea mișcării social-democrate, care are loc mai ales la începutul deceniului al 9-lea, antrenarea în activitățile cercurilor revoluționare a muncitorilor, intelectualilor, tineretului studios, au dus la necesitatea de a fi diversificate sursele de autoinstruire, pentru studierea literaturii revoluționare fiind folosite atât mijloace ilegale, cât și legale. Dezvoltarea învățământului școlar în Basarabia (dacă în 1865 în toată gubernia erau 456 de școli, în 1894 erau deja 818) a contribuit și la pregătirea viitorilor cititori ai bibliotecilor. În 1904, într-o adresare cu prilejul jubileului de zece ani de la înființarea bibliotecii publice din Akkerman, se menționa că «biblioteca și școala sunt surori drepte. Ele urmăresc unul și același scop măreț de a ilumina poporul. Cunoștințele acumulate la școală sunt întărite prin citirea cărților, care îmbogățește memoria și înnobilează sufletul...» și că «ce a început primăvara, desăvârșește vara: școala execută doar lucrările de primăvară, sădind semințele cunoașterii, însă lucrul început de școală îl termină biblioteca, care cu lumina sa dătătoare de viață pune baze temeinice pentru gândire»².

Bibliotecile devin pentru oamenii mai mult sau mai puțin săraci unicul izvor de a-și continua acumularea de cunoștințe. Guvernatorul Basarabiei constata, cu o oricare neliniște, că majoritatea tinerilor, care au terminat școala «sfârșesc prin a mări rîndurile propagandiștilor, care din păcate s-au înmulțit în ultimul timp».

În anul 1891, sub presiunea opiniei publice, primăria orașului a permis deschiderea serviciului de împrumut, cărțile putînd fi luate pentru lectură la domiciliu. Ce-i drept, împrumutul era cu plată: pentru o carte se luau 25 de copeici pe termen

de o lună și un gaj de 3 ruble. Mai târziu, în 1898, a fost introdusă împărțirea pe categorii a modului de folosire a împrumutului cu plată: pentru cărțile din categoria I se plăteau 35 de copeici și un gaj de 3 ruble, pentru categoria II — 25 de copeici și un gaj de 3 ruble, pentru categoria III — 10 copeici și un gaj de 1 rublă. Învățătorii și lucrătorii administrației locale puteau lua cărți fără a lăsa gaj.

Pentru intelectuali și pentru cititorii săraci plata pentru împrumut era totuși destul de mare. În legătură cu aceasta publicistul moldovean Suruceanu scria: «principalul neajuns al bibliotecilor este lipsa unei secții populare și plata mare pe care trebuie să o achite meseriașii și oamenii de rînd pentru abonarea cărților și citirea cărților în afara bibliotecii»³.

În 1897 Duma orășenească a permis ca unii dintre elevii cei mai săraci să se poată folosi gratis de împrumutul Bibliotecii publice din Chișinău.

Presa periodică din această vreme a atras în mai multe rînduri atenția asupra lipsei secției pentru copii. În 1899, în ziua cînd s-a sărbătorit aniversarea a o sută de ani de la nașterea lui A. S. Pușkin, primăria Chișinăului a deschis în cadrul Bibliotecii publice o secție pentru copii, căreia i s-a dat numele poetului. O secție similară a fost organizată și la biblioteca publică din Akkerman. Tot la această bibliotecă a fost înființat și serviciul de împrumut.

După cum am menționat mai înainte, în noul Regulament ale Bibliotecii publice din Chișinău, completarea fondului de carte trebuia să fie făcut ținînd cont de cerințele și interesele cititorilor. Dintr-un raport al bibliotecii pe anul 1897 aflăm următoarele: «În timpul completării bibliotecii administrația a luat în considerare contingentul principal de vizitatori și abonați și s-a străduit să achiziționeze atît literatură de popularizare a științei, cît și lucrări de specialitate»⁴.

Din 1891 Biblioteca publică din Chișinău pentru completarea fondurilor sale se îndruma după listele alcătuite, la rugămintea administrației, de către diferiți specialiști, cît și după sondajele orale s-au în scris pe care le făceau în rîndurile cititorilor,

doleanțele acestora din urmă fiind înregistrate într-o carte specială de «cerințe». În 1897, de exemplu, din 28 de cereri, doar trei nu au fost onorate.

Lipsa de mijloace era unul dintre principalii factori care împiedicau achiziționarea la timp a edițiilor trebuincioase. În această privință avea mult de suferit secția «Basarabiana». Conștientă de faptul că această secție necesita o completare cât mai exhaustivă, administrația bibliotecii a lansat în 1898 un apel către populație de a contribui cu donații de literatură referitoare la Basarabia. Curînd la această rugăminte au răspuns multe instituții și persoane particulare. De exemplu, C. D. Rîșcanu a dăruit bibliotecii 764 de volume; în 1899-1901 M. I. Abramov a donat 627 de cărți, V. K. Semașko — 406 cărți; în 1903 E. I. Siținskaia a jertfit 600 de cărți, iar V. V. Stroescu — 1290 de exemplare. Biblioteca primea donații de felul acesta în fiecare an. La fel primea în dar literatură de la alte biblioteci, instituții științifice și alte societăți. Toate acestea vorbesc de faptul că în anii 90 ai sec. al XIX-lea Biblioteca publică din Chișinău joacă un rol din ce în ce mai mare în viața societății și că ea ajunsese să fie deja «unicul izvor în stare să satsisfacă necesitățile publicului cititor»⁵. Dacă în anii 60-70 «o bună parte din locuitorii orașului Chișinău nu știau de existența bibliotecii», apoi pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea «situația ei se întărește într-atît că nu numai existența ei devine simțită, dar devine o necesitate nu numai pentru oraș, dar și înregului ținut»⁶.

Un rol important, mai ales după revoluția rusă din 1905, începe să-l joace o altă bibliotecă din Chișinău — biblioteca populară cu sală de citire fără plată. Existența ei datorîndu-se mai cu seamă din contul donațiilor și cotizațiilor. Această bibliotecă, pentru a-și aduna mijloacele necesare completării fondului de carte, organiza sistematic lecții cu plată, spectacole și baluri. Tot în aceste scopuri biblioteca populară din Chișinău a organizat în 1900 strîngerea de lucruri învechite împreună cu cercurile care organizau colonii de copii și cantine ieftine.

Biblioteca publică din Akkerman, înființată în anul 1894, «cu scopul de a da posibilitate locuitorilor din Akkerman și din județul cu același nume posibilitatea de a citi cărți, reviste

și ziare, într-un cuvânt a edițiilor periodice din toate domeniile științei și artei», a devenit în foarte scurt timp deosebit de populară și a reușit să ocupe un loc de frunte printre instituțiile culturale ale orașului, demonstrând cu prisosință «însemnătatea imensă pe care o are spiritul de inițiativă al societății, care este lăsată în voia ei și lipsită de orice tutelă exagerată»⁷.

Dintr-o notiță istorică, aparținând membrului consiliului bibliotecii publice din Akkerman K. G. Gassert, ideea înființării unei biblioteci publice în acest oraș a apărut încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea. În 1829 curatorul școlii județene Baranov s-a adresat consiliului orășenesc cu propunerea de a fi organizată în Akkerman o bibliotecă. «Avînd în vedere că întreținerea tuturor instituțiilor de cultură din țara noastră se face din contul vistieriei statului, este de dorit să fie antrenată în aceste cheltueli societatea, căci folosul ei va fi cel obștesc. Pentru început participarea la această inițiativă se poate rezuma la jertfirea a cîte 10 copeici de aramă de către fiecare persoană...». Însă, cum și era de așteptat, municipalitatea, apoi și autoritățile guberniale, au dat cît mai curînd uitării această propunere interesantă a lui Baranov.

În 1891, îndemnat de opinia publică, șeful administrației orășenești din Akkerman, M. P. Mutafoło, a prezentat în Duma orășenească un raport în care se spunea: «Bibliotecile existente în Akkerman, aparținînd cluburilor, instituțiilor de învățămînt și una unei persoane palticulare nu pot îndeștula majoritatea publicului cititor din oraș... Între timp, prin extinderea învățămîntului în Akkerman, odată cu deschiderea a două gimnazii, nevoia de a avea o bibliotecă publică a devenit și mai mare, mulțimea de tineri, căpătînd învățătura cuvenită și, neputîndu-se folosi de cărțile din bibliotecile amintite mai sus, va fi lipsită de posibilitatea de a folosi timpul liber pentru a-și îmbogăți cunoștințele și a se dezvolta mai departe. De aceea este necesar de a înființa o astfel de bibliotecă, care va fi accesibilă tuturor persoanelor de diferite profesii și categorii sociale și de a o organiza în așa mod, încît ea să poată îndeștula cerințele publicului, indiferent de gradul lui de educație»⁸.

Acest raport a fost inspirat, se vede, de eminentul organizator al Bibliotecii publice din Akkerman, V. N. Tomacinski, fapt confirmat de proiectul statutului bibliotecii, pe care acesta l-a elaborat. Deosebit de prețios este punctul în care se afirma că accesul în bibliotecă trebuie să-l aibă «persoanele de diferite profesii și categorii sociale». Cum și era de așteptat, guvernatorul Basarabiei a exclus din proiectul de statut punctele în care se spunea că toate persoanele aveau dreptul să intre în bibliotecă și să se folosească de serviciile gratuite ale acesteia, indiferent de «profesie și categorie socială». Acest lucru a fost motivat prin faptul că «bibliotecile, în care au drept de acces gratuit cititorii de diferite categorii sociale, trebuie să se supună regulilor speciale, adoptate la 15 mai 1890 de către Ministerul afacerilor interne, reguli care delimitau activitatea bibliotecilor populare, acestea din urmă trebuind să conțină cărți pe înțelesul poporului, ceea ce în cazul de față nu este specificat». Este știut că, potrivit acestor reguli, bibliotecile gratuite cu sală de lectură erau completate cu literatura indicată în listele-catalog prezentate de către Ministerul afacerilor interne.

Biblioteca publică din Akkerman exista din contul celor 500 de ruble pe care le aloca anual Duma orășenească, mijloacelelor adunate în urma unor acțiuni de binefacere, plății luate pentru lectura la domiciliu, spectacolelor și lecțiilor organizate în sprijinul bibliotecii. De pe urma acțiunilor de binefacere și a manifestărilor artistice existau majoritatea bibliotecilor publice și populare din Basarabia și Transnistria, cum ar fi cele din Tiraspol, Hotin, Bender, Orhei, Bălți, Reni, Călărași, Pîrlița, Edineț, Comrat, Soroca, Baimaclia, Ungheni, Dubăsari, Telenеști etc. De exemplu «la invitația direcției bibliotecii publice din Tiraspol, șeful laboratorului radiologic din Odesa al secției Societății tehnice imperiale ruse E. S. Burkser a ținut aici o prelegere pe tema «Radiul și razele lui». Lecția a fost însoțită de experiențe și demonstrări cu preparate de rادیu și uraniu. Mijloacele adunate au fost date pentru completarea bibliotecii»⁹. Toate aceste biblioteci primeau de la vistieria statului subvenții de cel mult 100-200 de ruble, lucru care se întâmpla însă foarte rar.

Nu era deloc îmbucurătoare nici situația în care se aflau bibliotecile școlare. Dintr-o comunicare a directorului școlilor populare aflăm că în 1906 în șapte județe din Basarabia existau 168 de biblioteci școlare, «de cărțile cărora se foloseau persoane de toate vîrstele».¹⁰ Vorbind despre starea acestor biblioteci, el menționa că ele «se disting prin sărăcia de conținut. Cărți noi există foarte puține. Sărăcia bibliotecilor se manifestă prin mijloacele reduse de care dispun școlile pentru a putea abona și procura cărțile necesare». Majoritatea acestor biblioteci erau întreținute parțial cu mijloace de către comitetul lucidității populare, administrație sau societățile locale. Bibliotecile școlare, la fel ca și celelalte, se aflau tot timpul sub supravegherea poliției și a organelor de resort. De exemplu, în anul 1911, inspectorul școlilor populare a emis o directivă pentru școlile orășenești din Chișinău, în care se cerea ca directorii «de fiecare dată cînd vor dori să completeze bibliotecile școlare, trebuie să prezinte pentru a fi întărite listele cu denumirile de cărți pe care au de gînd să le procure».

Dorind să oprească creșterea influenței bibliotecilor în viața societății, la activitatea cărora participa opinia publică progresistă, cercurile reacționare încercau să le contrapună unele măsuri. În acest sens de un zel deosebit dădea dovadă comitetul gubernial de custodie a lucidității populare. În 1899 acest comitet a reușit cu greu să înființeze 28 de biblioteci populare, 4 săli de lectură de sine stătătoare și 8 săli de citire în cadrul unor ceainării». În aceste biblioteci, săli de lectură și ceainării se organizau prelegeri, lecturi distractive și spectacole. Manifestările aveau loc sub supravegherea și cu participarea clerului și a unor intelectuali. După cum și era de așteptat, poporul de rînd frecventa arareori aceste săli de lectură sau ceainării. Într-un raport politic din 1901 locțiitorul șefului jandarmeriei încerca să explice nereușitele custodiei asupra lucidității poporului. De exemplu, el observă că în județul Chișinău la «citirile organizate din cînd în cînd se adună puțină lume, din cauza că lecturile se fac în limba rusă, pe care o cunosc puțini»¹¹. O altă pricină el o vede în «neobișnuința de a bea ceai», pe cînd «vinul de struguri

curge din belșug și este băut de toată lumea», iar în afară de aceasta «ceainăriile și bibliotecile cu sală de lectură se află departe de locurile publice (piețe, bazaruri etc.) și sunt ascunse de ochii lumii».

Într-o altă dare de seamă autoritățile polițienesti încearcă să nege necesitatea înființării de biblioteci populare, deoarece «construirea auditoriilor și amenajarea bibliotecilor, sălilor de lectură și a ceainăriilor etc. este foarte costisitoare. Ar fi cu mai mult folos și bețiile s-ar reduce substanțial dacă s-ar acorda o atenție mai sporită școlii și învățămîntului public. Poporul trebuie înălțat mai întii de toate din punct de vedere intelectual și abia după aceea să i se pună la dispoziție auditorii, biblioteci și lecții publice». Nu încapă nici o îndoială că reprezentantul poliției secrete țariste cel mai puțin își bătea capul de îmbunătățirea învățămîntului public. «Grija» sa prefăcută are în vedere însă tendința de a opri creșterea influenței unor astfel de instituții cum ar fi bibliotecile și sălile de lectură, care erau un mijloc eficient de răspîndire a «eresurilor» antiguvernamentale printre masele largi populare. Un număr mare de documente și materiale demonstrează că custodia abstenenței populare nu s-a bucurat de mari succese.

În 1906 comandamentul gubernial de jandarmerie informa că ceainăriile, bibliotecile și sălile de lectură, organizate de către comitetul de abstenență populară «nu sunt frecventate de către lume și nu se bucură de popularitate în rîndurile locuitorilor... În biblioteci sunt cărți, dar aproape că nimeni nu le folosește».

O altă tentativă a reacției de a se opune progresului social a fost înființarea uniunii Sutelor negre. În Chișinău această uniune purta numele de «Amfiteatrul pușkinian», membrii căreia au devenit cele mai reacționare elemente. «Amfiteatrul» își avea biblioteca sa, alcătuită în exclusivitate din cărți monarhiste. Această uniune organiza spectacole, prelegeri, lecturi «populare», dar nici aceste măsuri nu se bucurau de mare succes. Încercările de a organiza «amfiteatre» și în alte orașe și localități din provincie nu au avut susținere din partea populației.

La începutul sec. al XX-lea, în afară de bibliotecile publice amintite, existau 50 de biblioteci particulare unde, pentru o anumită plată și depunerea unui gaj cititorii puteau să se folosească de cărțile de care dispuneau aceste biblioteci. Deși erau la dispoziția cititorilor, nici ele nu puteau face față dorinței crescînde de lectură. Ca și mai înainte continuă să se desfășoare mișcarea socială pentru deschiderea de noi biblioteci și democratizarea lor. În numeroasele publicații din presa vremii tot mai des se punea accentul pentru perfecționarea activității lor. Iată ce scriau locuitorii din orașelul Hîncești, județul Chișinău: «Țîrgul nostru duce lipsă de cultură în toate privințele. Chiar și învățămîntul, care odată cu începutul sec. al XX-lea a început să progreseze... în localitatea noastră este pe cea mai joasă treaptă de dezvoltare. Avem o singură instituție de iluminare, care este biblioteca. Dar ea este una particulară și nici pe departe nu poate să servească cercul mare de cititori, care se mărește pe zi ce trece. În afară de beletristică, care se află în cantități modeste, nu găsești nici un fel de altă literatură, deși mulți dintre noi doresc să aibă la îndemînă și lucrări științifice. Acum un an în urmă un grup de intelectuali de la noi au stăruit pe lângă guvernator ca să le dea permisiunea de a înființa o bibliotecă publică, dar au fost refuzați, în schimb a fost permisă deschiderea unei biblioteci particulare. În felul acesta biblioteca, care mai înainte a aparținut unui proprietar a trecut în mîinile altuia, aceasta fiind unica schimbare pe cînd, dacă era proprietate publică, putea să beneficieze și să obțină mai multe mijloace și să prezinte un interes mai mare»¹².

Din Pirlîța se anunța că «biblioteca particulară, care a obținut permisiunea de a funcționa aici, nu face față numărului mare de populație și contingentului impunător de cititori. Doar înființarea unei biblioteci publice ar putea să sîtisfacă cerințele publicului. Bineînțeles, că ea nu va putea exista doar din veniturile plății abonamentului. Mijloacele cele mai substanțiale pot fi adunate în urma spectacolelor și seratelor organizate pentru susținerea ei. Biblioteca publică poate fi unica instituție de iluminare care ar putea ridica nivelul de cultură din localitatea noastră»¹³.

Crezînd că schimbarea conducerii bibliotecii publice din Călărași va îmbunătăți lucrul acesteia, un corespondent din orașel scria în 1910: «Pînă în prezent această instituție plăcută a dus o existență mai mult decît mizerabilă, funcționînd mai mult din mila unor cetățeni mărinimoși. Este greu să-ți imaginezi halul în care se află biblioteca: a fost mai mult o ficțiune plăcută în care credeau «culturtregerii» noștri îngîmfați. Biblioteca este alcătuită din cîteva cataloage voluminoase și din mai multe volume dispersate și dărăpănate... Este imposibil să lucrezi în «tîrgul» nostru: împotrivirea este prea mare». În 1913 se semnala că «obscurantiștii locali» au adus biblioteca la pieire și că conducerea ei «acum are unica grijă ca să găsească un sarai în care ar putea să îngrămădească cărțile».

Din Orhei se comunica că în pofida faptului că biblioteca are o însemnătate uriașă pentru oraș, ea «față de alte instituții se află în rolul unei fiice vitrege. Municipalitatea se comportă față de ea cu o indiferență de invidiat. Autorul necunoscut al articolului «Prin hățîșurile Basarabiei», caracterizînd viața socială din Ungheni, scria că «biblioteca de aici, urmărind scopul nobil de a ilumina masele, este într-atît de săracă în mijloace, încît nu poate abona nici o ediție periodică și aproape că nu este completată cu cărți noi».

În toate corespondențele se vorbea nu numai despre situația și nevoile bibliotecilor, dar se cerea de a se lua măsuri urgente și a găsi fonduri pentru susținerea lor și pentru a le salva de la desființare. Uneori se ajungea la situații ridicole. De exemplu, la adunarea comună a membrilor bibliotecii cu sală de citire din Soroca, care avea un deficit de 900 de ruble, cineva a propus să i se trimită o scrisoare miliardarului american Carnedji cu rugămintea ca acesta să ajute biblioteca, dar a fost luat în rîs de către public».

În 1913 un oarecare Mironov publică în «Bessarabskaia jizni» articolul «O aniversare tristă», în care se descria soarta bibliotecii din Bolgrad. «Anul acesta se împlinesc trei ani de la sucombarea unei dintre cele mai bine instituții cultural-iluministe pe care a avut-o societatea noastră — biblioteca, constată autorul. La înființarea și finanțarea ei au participat

toate păturile populației, oameni de diferite ranguri și concepții diferite. În ea au fost investite 6.000 de ruble. «Condamnarea la moarte» a fost semnată de către administrația centrală. Pedeapsa capitală a fost adusă la îndeplinire cu iuțeala fulgerului. Totul s-a petrecut pe neașteptate. Acest copil util și plăcut nici n-a reușit să lase un testament din care am ști cui îi revine averea lăsată. În fiecare an, în ziua obștescului sfârșit al bibliotecii, societatea apelează la organizatorii ei încă în viață: — Unde au dispărut cărțile? Nici un răspuns. În ziua celei de-a treia aniversări noi, înarmându-ne cu bărbăție civică, ne facem datoria pînă la capăt și îi mai întrebăm încă o dată pe diriguitorii publici și pe cei care i-au pecetluit soarta și care astăzi încă mai trăiesc: — Arătați-ne unde se află adăpostul ei!...»¹⁴. Despre faptul că populația din Bolgrad avea nevoie de o bibliotecă s-a scris și într-un alt articol. Încă în anul 1910 proprietarul unui magazin de papetărie, Kanterman, s-a adresat guvernatorului cu rugămintea de a înființa o bibliotecă, «dar nici pînă în prezent n-a primit nici un răspuns și, probabil, nici nu îl va primi: însuși cuvîntul «bibliotecă» pare să fie straniu. Pentru un oraș cu o populație de 15 mii de locuitori, din care o treime vrea, mai bine spus visează să citească, biblioteca este mai mult decît o necesitate».

Din localitatea Pîrlița, județul Bălți, se scria că «biblioteca de acolo este lăsată în voia soartei. Din cauza lipsei de fonduri nu există nici o posibilitate de a procura cărți noi, de care are nevoie tineretul nostru». Mai tîrziu, într-un alt ziar, se scria: «Locuitorii din orașelul Pîrlița se plîng că biblioteca publică își macină pe zi ce trece resursele pentru completare și rezerva de cărți rămîne aceeași. Însăși fondatorii ignorează această pepenieră de instruire. Încă nu demult această bibliotecă se afla într-o stare perfectă».

Bibliotecile, existente la începutul sec. al XX-lea în Basarabia nu numai că nu corespundeau cerințelor timpului prin numărul lor mic. Conținutul fondurilor și formele de servire erau cu mult depășite de problemele pe care le înainta viața. Iată de exemplu, o informație din orașul Soroca: «Biblioteca din Soroca ocupă locul doi, după Biblioteca publică din Chișinău, atît

după numărul de cărți și cititori, cât și după administrarea tehnicii bibliotecare. Cu toate acestea nivelul bibliotecii este destul de jos din cauza că în fruntea ei se află o bibliotecară care nu cunoaște deloc lucrul de bibliotecar și care însușește pe loc noțiunile sumare de biblioteconomie». Din această cauză, la o adunare a membrilor bibliotecii, a fost emisă ideea de a încerca «invitarea unui bibliotecar inteligent și competent pentru a conduce această muncă blagorodnică și cu scopul de a revigora această instituție. Însă pînă la traducerea în fapt a acestei hotărîri mai este mult»¹⁵.

La începutul sec. al XX-lea s-a intensificat lupta pentru punerea bibliotecilor la îndemîna tuturor și pentru ca ele să fie cu adevărat populare. Cînd direcția bibliotecii publice din Orhei a încercat să încaseze bani de la cititorii care mai înainte luau gratuit cărți de la serviciul de împrumut, avînd drept garanți pe membrii bibliotecii, în presă au apărut reacții negative din partea cititorilor și a opiniei publice. Iată ce scria, în 1908, un grup de cititori: «*După părerea noastră biblioteca publică, în calitatea sa de instituție de iluminare trebuie să fie accesibilă tuturor* (sublinierea îmi aparține — P. G.) și nu poate servi drept motiv de speculații comerciale. Pretinderea unor garanții bănești va reduce contingentul mare de cititori gratuiti și va diminua activitatea de iluminare a bibliotecii. Mijloacele de care se simte nevoia pot fi obținute prin organizarea spectacolelor, seratelor literare etc. Ce-i drept, aceasta este o acțiune nu prea ușoară...». Într-adevăr, căci într-o altă informație, trimisă din Orhei, se va spune: «Una dintre piedicile care stau în fața activității bibliotecii este refuzul în repetate rînduri al administrației guberniale de a organiza spectacole de binefacere în folosul bibliotecii». Totuși insistența opiniei publice s-a încununat de succes: în 1909 același ziar anunța că «oameni total dezinteresați au făcut ca la ea (biblioteca — P. G.) să poată avea acces oricine: intrarea în sala de lectură este gratuită, a fost redusă pînă la minimum plata pentru folosirea cărților și, în măsura posibilităților, se fac abonamente la ultimile noutăți». Despre această bibliotecă în 1913 se menționa că «administrația, dorind să ajute în

primul rînd cele mai sărace pături ale populației, a deschis larg ușile bibliotecii pentru cititorul din popor și îi pune la dispoziție cărțile sale, de cele mai multe ori gratuit».

Biblioteca din Ungheni, deși nu dispunea de fonduri suficiente pentru completare, elibera cărți în condiții avantajoase, iar pentru cei săraci — gratuit¹⁶.

«Pe lângă școala din Borisov, județul Bender, există o bibliotecă de serviciiile căreia se folosesc atît elevii cît și absolvenții școlii. Biblioteca joacă un rol tot atît de important pentru iluminarea locuitorilor din Borisov ca și însăși școala. Important este însă faptul că această bibliotecă împiedică recidivul analfabetismului. Anual pentru bibliotecă este alocată o sumă de 30 de ruble...».

Un merit deosebit îl au bibliotecile de pînă la revoluția rusă din 1905 în organizarea asistenței cititorilor, îndrumarea lor spre lectură și administrarea tehnicii de bibliotecă. Principiile de orientare se formau cu timpul, în măsura acumulării de experiență a bibliotecarilor. La început aceste principii au fost utilizate pentru o astfel de categorie de cititori cum sunt copiii, apoi au fost introduse și pentru adulți.

Ca să corespundă scopului pentru care era destinată, «să fie călăuză a gîndirii și luminii în rîndurile largi ale poporului», nu este suficient ca biblioteca să fie accesibilă tuturor, cu o plată mică de abonare, fondul ei trebuie să fie alcătuit din literatură din toate ramurile științei, populară și artistică, ea să poată servi oamenii simpli, de rînd cu învățații și specialiștii¹⁷, cuvintele de mai sus referindu-se la felul cum trata opinia publică scopurile care se aflau în fața bibliotecilor.

Fără a mai vorbi despre situația din întreaga provincie, nici în Chișinău nu se găsea o bibliotecă care ar fi întrunit toate aceste cerințe, și ca rezultat «masele populare sunt lipsite, mai ales în timpul de față, de hrană sufletească». Biblioteca publică din Chișinău, deși exista din 1832, nici pînă la perioada despre care vorbim, nu și-a îndeplinit funcțiile «pe de o parte a lipsei din inventarul ei a cărților noi progresiste, iar pe de altă parte din cauza gajului de trei ruble și a plății

lunare mari, împovărătoare pentru omul sărac (sublinierea îmi aparține — P. G.), iar sala de lectură nu poate fi folosită din simplul motiv că seara, atunci cînd oamenii muncii termină lucrul, ea este închisă». Dar și aici se menționa, pe bună dreptate, că în condițiile actuale, după o zi de muncă de 12 ore muncitorul, pînă a ajunge să ia cartea în mînă, trebuie să se odihnească». Aici este scoasă la iveală situația social-economică a oamenilor muncii, care era una din principalele cauze ale condițiilor de funcționare a bibliotecilor. Vorbind despre sala mică a bibliotecii publice «în care nu puteau să încapă toți cititorii care doreau să o frecventeze» și că ea era deschisă doar în timpul zilei, opinia publică progresistă menționa că «fiind o instituție de iluminare, ea trebuie să aibă în vedere, în primul rînd, vizitatorii din rîndurile muncitorilor și slujbașilor, acea categorie de oameni care se eliberează de la îndatoririle lor zilnice abia pe la orele 8 seara»¹⁸.

În legătură cu înăsprirea reacțiunii după înfrîngerea revoluției din 1905, în paginile presei periodice apar tot mai multe articole în care sunt arătate «incomoditățile care abundă în biblioteca noastră publică (din Chișinău — P. G.), care devin tot mai multe și îndepărtează vizitatorii din această instituție». Într-o corespondență apărută în ziarul «Eho Bessarabii» se scria că «...mai înainte, cînd condițiile de frecventare erau cu totul altele, publicul venea în masă la bibliotecă: aici puteai să întilnești elevi, funcționari și meseriași», dar ținînd cont de faptul că biblioteca era deschisă doar de la orele 10 dimineața și pînă la orele 5 seara, «...toate aceste persoane, tot tineretul, care mai înainte se foloseau liber de serviciile bibliotecii, sorbind cu lăcomie științele, lărgindu-și orizontul intelectual, acum descoperă cu tristețe că ușile sunt bine închise. Într-adevăr, cine poate să frecventeze la aceste ore biblioteca? Funcționarii, angajații de la toate instituțiile, elevii, oamenii de rînd și alții? Toți aceștia în timpul zilei nu vor merge la bibliotecă: în acest răstimp ei sunt legați de școală și serviciu. Atunci se pune întrebarea — de dragul cui a fost deschisă biblioteca orășenească de la noi? Doar de dragul aparenței?»¹⁹.

Critica la adresa bibliotecii și a administrației orășenești devine un fenomen atât de obișnuit, încît un oarecare Kuiavski, scria cu ironie: «Rugați-l pe un moldovean să vă cînte ceva și el vă va cînta «Doina». Rugați-o pe o șanteză (cîntăreață de cabaret) să interpreteze o romanță și ea vă va cînta «Mînă, troică». Iar dacă veți cere unui foiletonist să scrie ceva, el va scrie despre bibliotecă... O forță misterioasă, o careva «Sperietoare» a îndepărtat biblioteca de pe calea firească pentru care ea există». Această «forță misterioasă», care frîna dezvoltarea bibliotecii publice din Chișinău, era regimul social-politic aflat la putere în acea perioadă.

În afară de incomoditățile pe care le prezenta regimul de lucru al bibliotecii, aceasta deseori era închisă pe o perioadă de timp mai mare, ceea ce provoca nemulțumirea societății. «Soarta bibliotecii publice de la noi este tristă, se afirma într-o corespondență, și oricare ar fi parabola, are de suferit biblioteca. Au loc alegeri în administrația orășenească — biblioteca este închisă, au loc alegeri în дума de stat — tot este închisă, într-o zi are loc un pogrom — biblioteca stă închisă o săptămînă, dacă se fac reparații, apoi se fac în așa mod încît biblioteca trebuie să fie închisă cu totul. Alocațiile bănești sunt cît se poate de mici...»²⁰. Mai departe este luată în derîdere administrația orășenească, sugerîndu-i-se că dacă «va ignora interesele bibliotecii, nu-i rămîne altceva de făcut decît să o transforme într-un parc improvizat pentru vînătoare de șoareci și șobolani, unde edilii orașului împreună cu tutorii își vor putea petrece orele de răgaz cu această indeletnicire nobilă».

La fel stăteau lucrurile și în alte biblioteci. De exemplu, din orășelul Telenеști, județul Orhei, se scria: «De doi ani funcționează în acest tîrgușor nenorocit o biată bibliotecă. Ea este deschisă doar două ore în zi (de la orele 13.00 pînă la orele 15.00)».

Pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea în biblioteconomia Basarabiei sunt evidențiate două tendințe: orientarea progresist-democratică și cea reacționară, care se străduia să o mențină în cadrul monarhist.

Forțele reacționare încercau să impună unor biblioteci ediții ale «Sutelor negre», presa șovină se opunea iluminării populației evreiești. De exemplu, acoliții cunoscutului reacționar basarabean, Krusevan, au cerut conducerii bibliotecii publice din Hotin să se aboneze la ziarul «Bessarabeț», al cărui redactor-șef era liderul lor spiritual. Fiind refuzați, ei au făcut un abonament la organul redactat de Krusevan, «Znamea», și l-au adus în dar bibliotecii. Conducerea bibliotecii a refuzat acest cadou și atunci «patrioții» revoltați s-au plîns guvernatorului.

Tot în anul 1906 în una din corespondențe care se referea la activitatea Bibliotecii publice din Chișinău se atrăgea atenția asupra «formalismului existent la servire», care se manifesta prin faptul că «ziarele progresiste sunt «în lucru» și că ele nu sunt prezente pe mese, iar unele dintre colaboratoare au o atitudine dușmănoasă față de cititorii evrei». Mai departe autorul publicației este revoltat de apariția în ziarul «Drug» a articolului unui partizan al lui Krusevan, care «se plînge că cititorii evrei murdăresc cu observațiile lor atît ziarul lui Krusevan, cît și altele de genul acesta», ajungînd la concluzia — «ar trebui închisă calea pentru evrei în bibliotecă».

Cu toate acestea, cerințele reacționarilor n-au depășit cadrul unor polemici în presă și nu s-au răsfrînt asupra lucrului bibliotecilor. Tendințele democratice au primat în biblioteconomia basarabeană și au contribuit la progresul lor de mai departe.

La rubrica «Viața Benderului» a apărut un anunț în care se spunea că «mîine în incinta ospătăriei ieftine va avea loc adunarea de constituire a membrilor bibliotecii ruso-evreiești pentru redeschiderea ei. Biblioteca se află în centrul atenției diferitor cercuri ale populației noastre. În momentul deschiderii ea avea 2.000 de cărți. În legătură cu organizarea bibliotecii publice ruso-evreiești din Bender mulți își pun întrebarea, care va fi caracterul și orientarea noii instituții? Din discuțiile cu fondatorii aflăm că ea își pune în față probleme diverse. Scopul lor este de a satisface necesitățile culturale ale populației, să o asigure cu hrană sufletească.

Avînd deja un număr impunător de cărți, fondatorii intenționează să procure altele noi, atît literatură artistică, cît și literatură științifică. Din presa periodică vor fi abonate toate revistele și unele ziare apărute în capitală, precum și provinciale. Conducerea va urmări aparițiile noi, și în măsura posibilităților ele vor fi procurate pentru bibliotecă. Pe lîngă bibliotecă va funcționa o sală de lectură.

Biblioteca cu sală de lectură va fi o instituție pur culturală și va fi străină de orice orientare politică».

«Direcția bibliotecii publice ruso-evreiești din orașul Bender achiziționează biblioteca «Prosveșcenie», care aparține lui Grinfeld, și care are 2.000 de volume»²¹.

Alături de astfel de probleme, cum ar fi accesul liber în biblioteci, completarea lor cu literatură progresistă, la începutul sec. al XX-lea tot mai des se pune problema cadrelor bibliotecărești, elaborării corecte și gestionării tehnicii de bibliotecă, introducerii unor noi forme de lucru cu cititorii. «Pentru ca biblioteca să se afle la un nivel convenit, se spunea, de exemplu, în ziarul «Bessarabskaia jizni», sunt necesare cadre de colaboratori instruiți și cu idei, care lucrează în bibliotecă. Bibliotecarul este nervul principal al bibliotecii. El intră în contact direct cu masele de cititori. Știind din experiență nivelul de înțelegere și cunoștințele fiecărui cititor în parte, el este cel care îi orientează în alegerea cărților pe cei mai puțin cunoscători». După cîte știm, în acea perioadă nu exista nici un fel de pregătire specială a cadrelor de bibliotecari. Din această cauză bibliologia suferea mult, atît din cauza lipsei de sprijin din partea statului, cît și din lipsa de lucrători care ar fi avut o pregătire profesională.

Note

1. A.N. a R.M., fond 2, reg. 1, dosarul 1487, fila 24.
2. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за 1903-1904 год. — Akkerman, — 1905. — P. 44-45.

3. Бессарабский вестник. — 1893. — Nr. 1008.
4. Отчет Кишинёвской городской общественной библиотеки за 1897 год. — Chişinău, — 1898. — P. 4.
5. Ibidem. — P. 18.
6. Отчет Кишинёвской городской общественной библиотеки за 1898 год. — Chişinău. — 1900-1902. — P. 3.
7. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за 1903-1904 год. — Akkerman. — 1905. — P. 52.
8. Ibidem. — P. 25.
9. Бессарабский край. — 1911. — 15 apr.
10. Бессарабская жизнь. — 1907. — Nr. 168 (25 iul.).
11. A.N. a R.M. fond 279, reg. 1, dosarul 26, fila 65.
12. Бессарабская жизнь. — 1913. — Nr. 84 (23 apr.).
13. Бессарабская жизнь. — 1913. — Nr. 169 (23 apr.).
14. Бессарабская жизнь. — 1913. — Nr. 177 (1 aug.).
15. Бессарабская жизнь. — 1912. — Nr. 7 (10 ian.).
16. Бессарабский южный край. — 1916. — (24 mart.).
17. Бессарабская жизнь. — 1906. — Nr. 170 (10 aug.).
18. Кишинёвец. — 1909. — Nr. 73 (29 n).
19. Эхо Бессарабии. — 1906. — Nr. 7 (29 n).
20. Эхо Бессарабии. — 1906. — Nr. 3 (24 n).
21. Бессарабский южный край. — 1916. — 28 mai.

12. Pentru viitorii cititori

Încă în anii 90 ai sec. al XIX-lea lucrătorii de la Biblioteca publică din Chișinău au observat că majoritatea copiilor care veneau la bibliotecă nu știau anume ce carte să ceară și, cu atât mai mult, nu puteau să le caute după catalog. Bibliotecarii le acordau un anumit ajutor, dar acesta nu avea un caracter sistematic. La început, alegînd cărțile pentru copii, bibliotecarii luau în considerație doar vîrsta și clasa în care învață (dacă era un elev), fără a fi însă convinși dacă le vor fi de folos, deoarece nu știau capacitățile acestuia și nici care era nivelul lui de dezvoltare. În realitate nu exista un îndreptar de lectură, acesta avînd un caracter întîmplător, elementar, fără nici o sistemă, de multe ori soldîndu-se cu rezultate nedorite. De aceea, în scopul dirijării lecturii copiilor, conducerea Bibliotecii publice din Chișinău a insistat pe lîngă autoritățile municipale pentru a fi deschisă în cadrul bibliotecii o secție pentru copii, cu sală de citire și împrumut propriu. Această secție, după convingerea lor, va permite servirea copiilor «conform unui sistem elaborat (ținînd cont de aptitudinile individuale ale copilului) și cu posibilitatea de a verifica cele citite, iar pentru cei care citesc cu dificultate și înțeleg mai greu vor fi organizate lecturi lămuritoare. *O astfel de bibliotecă va servi drept sprijin și îndrumător pentru dezvoltarea intelectuală și morală a copiilor și tineretului, atât în timpul învățăturii, cît și după terminarea ei, pentru toți cei, care din lipsă de mijloace sau din alte motive, n-au posibilitate de a urma școala, pe care o va înlocui, într-o anumită măsură*»¹ (sublinierea îmi aparține — P. G.).

În anul 1899 consiliul Bibliotecii publice din Chișinău a examinat la o ședință problemele dirijării lecturii și recomanda bibliotecarilor «să aibă grijă să elibereze corect cărțile pentru copii», precum și «să elaboreze un sistem de lectură a copiilor»². În principiu se punea problema din care reieșea că nu era suficient de a urmări pur și simplu procesul lecturii, acesta trebuind să fie dirijat. Biblioteca, în felul acesta, era mai mult decît un organ mecanic de instruire.

Sistemul dirijării lecturii copiilor a fost elaborat de către directorul bibliotecii publice din Chișinău, Daria Pavlovna Harjevski, după înființarea secției pentru copii «A. S. Pușkin», unde împreună cu alți lucrători ai bibliotecii a urmărit procesul lecturii. Încă cu mult timp înainte Daria P. Harjevski a observat că majoritatea adolescenților, care frecventau biblioteca (în sala de lectură erau admise persoanele care au implinit 16 ani), citeau fără a ține cont de vreun sistem oarecare. Din mai multe discuții purtate cu tinerii cititori ea și-a dat seama că în copilărie aceștia n-au avut pe cineva care să-i îndrumeze spre lectură, iar în majoritatea cazurilor nu au citit cărți pentru copii. Cu o astfel de pregătire acestor cititori le era dificil să se folosească de sala de citire, care avea un fond de cultură generală. Din aceste considerații, odată cu deschiderea secției pentru copii, Daria Harjevski și-a pus scopul să pregătească viitorii cititori ai bibliotecii publice din Chișinău.

În primul rând, considera ea, bibliotecarii trebuie să stabilească și să aibă un contact permanent cu copiii-cititori. O asemenea relație se putea stabili în procesul de verificare a celor citite și prin recomandarea celor mai bune modele de lectură. O atenție deosebită trebuia atrasă alegerii cărților, care urma să corespundă vârstei și, după posibilități, capacităților individuale ale cititorilor.

Având în vedere contingentul de cititori și anume, elevii școlilor populare și județene de trei clase, lucrătorii bibliotecii au împărțit toate cărțile pentru copii în șase categorii, în așa fel ca fiecare categorie de cărți să corespundă unei anumite clase școlare: categoriile 1-3 — pentru școala populară, categoriile 4-6 — pentru școlile județene. A fost alcătuit un program prealabil al lecturii copiilor, sistematizat, care trebuia să țină cont de problemele cu care urmau să fie familiarizați copiii în primul rând. În această ordine de idei în program au fost introduse un șir de chestiuni după importanța și însemnătatea lor, între ele existind, pe cât se poate, o anumită interdependență. Punctele principale cuprindeau și probleme secundare, asupra cărora trebuia să li se atragă atenția copiilor.

Dar nici acestea nu aveau o legătură interioară consecutivă, ele fiind schițate foarte aproximativ și în dependență de omiterea unui sau altui material predestinat lecturii copiilor, erau permanent revizuite și completate în timpul distribuirii cărților pe secții și teme. Pentru exemplificare, redăm mai jos integral programul în cauză:

I. În familie

- 1) Relațiile diferite dintre părinți și copii. (Cu aspectele pozitive ale acestor relații sunt familiarizați copiii de toate vîrstele, cu cele negative — doar copii de vîrstă mai mare și adolescenții).
- 2) Însemnătatea dragostei părintești raționale în procesul de educare a copiilor.
- 3) Dragostea părintească oarbă și efectele negative ale acesteia.
- 4) Responsabilitățile copiilor față de părinți ca o datorie și răsplată pentru grija pe care le-o poartă aceștia.
- 5) Încălcarea acestor îndatoriri și consecințele nedorite care pot avea loc.
- 6) Relațiile reciproce dintre frați și surori.
- 7) Atitudinea copiilor față de dădacă și față de oamenii apropiați din anturajul lor.
- 8) Viața printre rudele apropiate și persoanele străine.
- 9) Lumea apropiată și cea străină.
- 10) Dragostea de patrie și cum se manifestă ea.

II. Printre străini

- 11) Ce se subînțelege prin omul apropiat din punct de vedere religios, dragostea față de el și confirmarea ei prin fapte bune.
- 12) Religia: (noțiunea despre Dumnezeu ca sursă de bunătate, atitudinea omului față de Dumnezeu, față de sfinți

și persoanele evlavioase, însemnătatea credinței. Lucrarea divină și judecata dreaptă, viața din punc de vedere religios).

13) Noțiunea de binefacere: (binefacerea ca împlinire a poruncii lui Dumnezeu; diferite feluri de binefacere și natura ei, plăcerea spirituală ca răsplată pentru faptele bune, atitudinea față de oamenii mărinimoși, însemnătatea educativă a binefacerii și necesitatea ei etc.).

14) Noțiunea de rău: (diferite feluri de răutate, cum apare și consecințele ei, atitudinea față de oamenii care fac rău, de voie sau de nevoie, poziția în societate a oamenilor care au deprinderi rele etc.).

15) Noțiunea de prietenie: (cine poate fi considerat un prieten adevărat? Însemnătatea prieteniei, a camaraderiei și apariția calităților bune sau rele etc.).

16) Sărăcia: (părțile ei negative și pozitive etc.).

17) Bogăția: (confortul pe care îl aduce bogăția, influența pe care o are asupra sufletului uman; ce îl înfrumusețează cu adevărat pe om, atitudinea față de el indiferent de starea sa materială etc.).

III. Cu tine însuți

18) Despre muncă: (munca ca un izvor de bunăstare materială și fericire a omului, folosul care este adus prin muncă altor oameni, însemnătatea educativă a muncii, condițiile în care munca poate să fie folositoare activității omului, inactivitatea și prejudiciile ei etc.).

19) Cinstea: (încălcarea cinstei și noțiunea de crimă, atitudinea față de criminali, noțiunea de cumsecădenie și soarta omului, recompensele și pedepsele, cinstea ca o datorie etc.).

20) Noțiunea de datorie: (datoria față de societate și de cel apropiat, față de familie, datoria ca o poruncă a lui Dumnezeu, sastisfacția avută la gîndul datoriei împlinite etc.).

21) Noțiunea de fericire: (esența ei și condițiile necesare fericirii, cum vād diferiți oameni fericirea etc.).

22) Noțiunea de suferință: (diferite forme de suferințe ale oamenilor, care depind de personalitate sau de condițiile de existență, tratarea suferinței din punct de vedere religios, însemnătatea suferinței în dezvoltarea intelectuală și morală a omului, cum trebuie să reacționeze omul la suferințe. Pornirile nobile ale sufletului omenesc prin compasiunea stării nefericite a apropiaților etc.).

23) Noțiunea despre caracterul omului.

24) Puterea de voință și însemnătatea ei, forme de manifestare a voinței.

25) Principalele obligații ale omului față de propria sa persoană: (stăpânirea de sine, conștiința de sine, tendința spre perfecțiune etc.).

26) Educația și scopurile ei: (cine și cum educă omul și în ce constă natura educației, omul cu adevărat educat ca membru al societății etc.).

27) Noțiuni despre înclinațiile și capacitățile innăscute: (noțiuni despre deșteptăciune și prostie, capacitate, talent, geniu, minte luminoasă, ca un mijloc care dă posibilitate ca omul să facă descoperiri și inovații, rolul cunoștințelor în dezvoltarea capacităților sale superioare, ignoranța și pagubele ei etc.).

28) Influența mediului înconjurător și a naturii asupra dezvoltării capacităților omului.

IV. Natura și mediul social

29) Natura ca manifestare a intelectului superior, noțiuni despre frumusețea naturii ca izvor de delectare estetică, influența naturii asupra sufletului omenesc, atitudinea omului față de ea, lupta cu forțele naturii etc.).

30) Arta (diferite genuri de artă și însemnătatea ei în dezvoltarea puterilor spirituale ale omului etc.).

31) Necesitatea cunoștințelor reale ca mijloc de folosire a obiectelor din lumea înconjurătoare, folosirea lor în lupta cu superstițiile.

32) Atitudinea omului față de animale și viceversa.

33) Noțiuni despre viața socială și condițiile ei.

34) Familiarizarea copiilor cu viața și meritele oamenilor iluștri ai vieții publice și a celebrităților.

V. Programe speciale (istorie, geografie, științe sociale).³

După cîte vedem din programul de dirijare a lecturii copiilor, alcătuit la Biblioteca publică din Chișinău, scopul lui era de a pune corect problema educației copiilor în familie și în societate, de a le cultiva respectul pentru părinți și maturi, de a-i învăța ce e bine și ce e rău, de a le insufla dragostea pentru apropiați etc. Cu toate acestea, o bună parte din problemele inserate sunt greoaie și complicate pentru capacitatea de percepere a copiilor, lipsește consecutivitatea și legătura dintre ele.

Un astfel de program de dirijare a lecturii copiilor nu putea, fără doar și poate, să se răsfrîngă negativ asupra dezvoltării copiilor și formării concepțiilor lor. Se pare că mulți dintre lucrătorii Bibliotecii publice din Chișinău înțelegeau acest lucru și recomandau tinerilor cititori literatură suplimentară, pe lângă cea inclusă în programul alcătuit în conformitate cu cerințele autorităților. Despre acest fapt aflăm din literatura oficială: «la Biblioteca publică din Chișinău adolescenții de 14-15 ani au reușit... să ia cunoștință de operele clasicii, au cerut să li se dea cărți de Emar, Gorki sau (literatură — P. G.) despre problemele muncitorilor»⁴

O atenție deosebită merită să fie acordată metodicii de dirijare a lecturii, care era folosită la Biblioteca publică din Chișinău. Cum am spus mai sus, literatura tematică pentru copii a fost împărțită în șase categorii, în conformitate cu gradul de pregătire a cititorilor. În opinia colaboratorilor, calitățile unei cărți bune erau următoarele:

1) artistismul;

2) conținutul de idei;

- 3) un mod de expunere înțeles de copil;
- 4) ilustrații bune;
- 5) caractere tipografice mari, îndeosebi pentru copiii mici.

Pentru repartizarea mai precisă a unei cărți într-o grupă sau alta, erau chemați să-și dea părerea aproape toți lucrătorii bibliotecii. Apoi pentru cartea aleasă se alcătuia o fișă, în care era indicat numărul de inventar, se scria o mică adnotare (ideea principală și o referință critică). Apoi fișele se puneau într-o cutie specială în ordinea numerotării. Astfel de fișiere serveau colaboratorilor bibliotecii drept ajutor când îi întrebau pe cititori referitor la conținutul cărții citite. Încă în anul 1899 pentru secția de copii a Bibliotecii publice din Chișinău au fost selectate în acest mod aproape 3.000 de titluri de carte, iar în 1913 numărul lor ajunge la 8.596 de exemplare sau 4.021 de titluri. Pentru a ușura lucrul cu cărțile a fost întocmit un catalog de fișe sistematico-alfabetic, precum și un catalog numerotat și alfabetic după titlul cărților. După acest catalog, știind numele autorului, titlul cărții sau numai numărul ei, putea fi regăsită cu ușurință orice carte. Pe rafturi cărțile erau repartizate pe secțiuni, iar în cadrul secțiunilor — în grupe, care erau șase la număr.

În afară de aceasta, au fost alcătuite fișe de sondaj, în care erau înscrise răspunsurile copiilor, foarte importante pentru dirijarea lecturii copiilor. Fișele de sondaj permiteau să se afle cum a însușit copilul cele citite, dacă cartea dată era pe măsura nivelului său de dezvoltare și dacă cititorul a fost repartizat corect în grupa sa de lectură. Tot în urma acestui sondaj se putea afla aprecierea dată de însăși copii unei cărți și dacă opinia lor coincidea cu referința critică dată de către lucrătorii bibliotecii.

Înainte de a fi repartizați pe grupe, lucrătorii Bibliotecii publice din Chișinău îi puneu pe copii să citească un fragment dintr-o carte, pe care mai apoi trebuiau să-l povestească. Cu această ocazie copiii erau întrebați ce au citit înainte de a frecventa biblioteca și ce anume le-a plăcut mai mult. După acest control prealabil copilul era repartizat în grupa respectivă

și în viitor bibliotecarii urmăreau evoluția cugetării lui și percepția literaturii, i se verifica asimilarea celor citite prin întrebări care sugerau răspunsul și se acorda o atenție sporită nu atât redării logice a celor citite (deși se lua în considerație și aceasta), cât dezvăluirii ideii principale operei și caracterizării personajelor. Un atare control al lecturii îi învăța pe copii nu numai să poată urmări fabula operei, dar și să privească critic fenomenele și faptele descrise.

La început, în cele mai multe cazuri, copiii nu puteau să redea cu desăvârșire cele citite. Cu toate că citeau corect și curent, ei răspundeau la întrebări nesigur sau spuneau pe de rost primele fraze din lucrare. Bibliotecarii au trebuit să depună mari eforturi ca copiii să învețe să răspundă conștient la întrebările puse și să pătrundă în esența celor citite. Deseori se proceda la reluarea întrebărilor în dependență de capacitățile copilului.

Această metodică de orientare a lecturii copiilor a fost prezentată Societății pedagogice de la Universitatea din Moscova, Societății de instruire, conducerii bibliotecii publice din Harkov, cu rugămintea de a fi apreciată. Răspunsurile au fost favorabile și erau însoțite cu urări de succes în această acțiune nouă.

Curînd rezultatele au devenit evidente. În primul an de la deschiderea secției pentru copii și a sălii de lectură s-au înscris 1410 copii, iar la împrumut — 692 (acesta era cu plată: 1 rublă gaj și 10 copeici plata pe lună). La început exista temerea că întrebările repetate îi vor intimida pe copii și-i va face să ocolească biblioteca. Dimpotrivă, copiii, fără nici un pic de sfială cereau să li se lămurească sensul cuvintelor sau expresiilor neînțelese. Curînd ei s-au deprins într-atît cu această metodă de citire încît, dacă bibliotecarului nu-i ajungea timp să facă acest lucru, copiii înșiși le aduceau aminte la următoarea vizită a bibliotecii. Metoda întrebărilor repetate era de un real folos mai ales elevilor. Învățătorii afirmau că în timpul lecțiilor mulți dintre ei, după frecventarea bibliotecii, au început să povestească cele citite cu mai multă ușurință.

La bibliotecă erau înscrise chiar și copiii cu puțină știință de carte, care aproape că nu știau a citi. Dintre aceștia s-au adunat mai mult de patruzeci și întrucît în oraș lipseau instituții de învățămînt extrașcolar, colaboratorii bibliotecii au găsit de cuviință să le acorde mai mult timp, pentru a se ocupa de ei. Grație atitudinii lor conștiente și binevoitoare, spre sfîrșitul verii acești copii citeau cursiv și puteau să povestească conținutul.

La bibliotecă venea și o altă categorie de cititori, care deja citiseră operele lui Jules Verne, Main Reed, M. Gorki și ale altor scriitori. Pentru ei, în afară de operele clasicilor, bibliotecarii alegeau și le dădeau să citească lucrări de istorie, geografie și științe ale naturii.

Deși selecția cărților o făceau în primul rînd bibliotecarii, aceștia țineau cont și de doleanțele copiilor, care de cele mai multe ori cereau singuri să li se dea cutare sau cutare carte.

La secția de împrumut se practica și eliberarea gratuită la domiciliu a cărților cu condiția ca ele să fie citite și de către ceilalți membri ai familiei.

Vizitele zilnice ale copiilor erau înregistrate în fișe de cititor în care erau indicate numărul de înregistrare, prenumele și numele cititorului, sexul, confesiunea, locul de trai, îndeletnicirea, studiile, grupa, iar pe reversul fișei erau însemnate numărul cărților citite cu următoarele semne: a înțeles cele citite (V), nu a înțeles (VV), i-a plăcut (+), nu i-a plăcut (-), a refuzat cartea propusă (O), reține cartea pentru a o termina de citit (I). Fiecare carte avea în interior un mic calendar (fișa cărții), în care erau notate impresiile copiilor despre cartea citită, folosindu-se aceleași semne ca și în fișa de cititor.

Pe baza acestor formulare și ale fișelor de sondaj, la sedințele săptămînale se discutau succesele cititorilor, faptul dacă au fost repartizați corect în grupele lor, erau analizate impresiile lor, erau examinate cărțile noi pentru copii, se întocmeau listele cu literatură pentru completare. În anul 1911 bibliotecarii au alcătuit un catalog cu fișe mobile sistematizat în ordine alfabetică, în care cărțile erau împărțite pe secții după vîrstă (preșcolară, mică, mijlocie, mai mare și

adolescentină). În partea de sus, în stînga fiecărei fișe erau următoarele însemne: rec. (se recomandă), nu se rec. (nu se recomandă).

Pentru a întreține un contact mai strîns cu copiii, colaboratorii bibliotecii publice din Chișinău organizau, împreună cu învățătorii de la școli, excursii în afara orașului, vizite la muzeul local. La bibliotecă, în sala de lectură, pentru a menține disciplina, copiii înșiși făceau de serviciu, ajutau bibliotecarii la distribuirea cărților, aranjau literatura pe rafturi, reparau exemplarele deteriorate.⁵

Faptele demonstrează că programul de orientare a lecturii copiilor introdus la Biblioteca publică din Chișinău, chiar și avînd o orientare idealistă și religioasă și, în principiu, nu respecta principiul de vîrstă, nu s-a răsfrînt cu mult asupra activității bibliotecarilor, lucrul asupra orientării lecturii copiilor fiind pentru ei un scop bine determinat și însemnat mult pentru perfecționarea de mai departe a principiilor orientării citirii.

În perioada de pînă la revoluție bibliotecarii din Basarabia au depus un efort considerabil în ceea ce privește dezvoltarea și perfecționarea tehnicii bibliotecare.

Pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea cerințele societății față de biblioteci sunt din ce în ce mai mari și se pune tot mai acut problema perfecționării formelor și metodelor de lucru ale bibliotecilor și elaborării unei tehnici bibliotecare unice. În legătură cu aceasta între biblioteci încep să se facă schimburi de experiență, cu vizite reciproce ale bibliotecarilor. De exemplu, în anul 1899, Consiliul Bibliotecii publice din Chișinău s-a adresat mai multor instituții, unor persoane publice și particulare cu scopul de a elucida unele probleme, legate de necesitățile bibliotecii și în două rînduri a delegat lucrătorii ei în vizită de lucru la cîteva biblioteci provinciale.⁶ La rugămintea altor biblioteci și persoane particulare, Biblioteca din Chișinău le-a trimis mostre de tipizate, modele de înregistrare a cărților, regulamente și cataloage.⁷

Tot în același an, analizînd propunerea Bibliotecii publice din Borisoglebsk de a convoca un congres al lucrătorilor din biblioteconomie și considerînd că acesta este bine venit și va

fi util, Consiliul bibliotecii publice din Chișinău, la rîndul său, a propus să fie elaborată o tematică unică pentru toate bibliotecile din Rusia, ca prin metoda comparativă a formelor de evidență și organizare a lucrului în biblioteci să se poată analiza rezultatele activității lor. În acest scop consiliul recomanda:

1) să se acorde atenție elaborării corecte a catalogului general sistematizat, după care s-ar putea evalua patrimoniul de carte;

2) să fie schițate problemele principale de statistică și să se elaboreze un sistem de înregistrare a abonaților și vizitatorilor care va conține date depline și amănunțite despre aceștia;

3) să se acorde atenție divizării muncii bibliotecarilor deoarece aceștia, lucrînd separat, pierd mult timp și energie îndeplinind unul și același lucru (de exemplu, bibliotecile aveau nevoie de un catalog al articolelor din presă, lucrul asupra lui era atît de voluminos și de lungă durată încît era necesar să-și dea concursul toate bibliotecile)

4) să fie alcătuite programe de lectură pentru persoanele cu o pregătire slabă, deoarece programele Comisiei din Moscova pentru lectura la domiciliu erau inaccesibile;

5) să fie elaborat un program al lecturii pentru copii;

6) să fie constituit un organ de presă de specialitate, care ar putea să abordeze toate temele ce se referă la biblioteconomie.⁸

Ceva mai tîrziu, în iunie 1911, la Petersburg a avut loc primul congres al bibliotecarilor din toată Rusia, la pregătirea și lucrările căruia a participat activ directorul Bibliotecii publice din Chișinău, D. P. Harjevski. Din partea Basarabiei a mai participat la congres și I. I. Filder de la biblioteca publică din județul Tiraspol.⁹

Daria P. Harjevski a plecat la Petersburg cu două săptămîni înainte de începerea congresului, pentru a organiza o expoziție cu tematică biblioteconomică. Ea a prezentat în cadrul expoziției numeroase modele de tehnică bibliotecară, care era folosită la Biblioteca publică din Chișinău. Pentru eforturile sale, Daria

P. Harjevski a fost apreciată înalt de către toți participanții la congres. În cadrul subsecțiilor bibliotecilor pentru copii dînsa a familiarizat pe toți cei prezenți cu experiența de lucru acumulată în secția de copii a Bibliotecii publice din Chișinău, a participat activ la dezbaterile cu privire la aranjarea cărților, asupra tehnicii de evidență a cititorilor etc.¹⁰

Schimbul de opinii în problemele biblioteconomiei a dat rezultate pozitive. Astfel, din anul 1889 la Biblioteca publică din Chișinău a fost implementată inventarierea cărților după modelul bibliotecii Universității din Odesa; tot de la această bibliotecă, cu mici schimbări, a fost preluat și procedeul de înregistrare a vizitatorilor. Sistemul de înregistrare cu fișe pentru cititori și abonați, practicat la biblioteca publică din Herson, a fost preluat și el cu unele modificări și practicat la Biblioteca publică din Chișinău. În anul 1899 Daria P. Harjevski a vizitat bibliotecile publice din Harkov, Poltava, Kremenciug și Elisavetograd, unde au avut loc discuții și schimb de impresii în privința problemelor ce stăteau în fața biblioteconomiei. Astfel, la ședința conducerii bibliotecii publice din Harkov, Daria Harjevski a venit cu propunerea de a repartiza pe biblioteci munca asupra catalogului articolelor din presă, propunere ce în principiu a fost acceptată și s-a recunoscut necesitatea editării unui asemenea catalog.

Multe dintre modelele tehnicii bibliotecare, folosite la biblioteca publică din Chișinău, au fost incluse în cartea «Biblioteconomie», editată de către V. N. Vasiliev,¹¹ în felul acesta ele devenind cunoscute altor biblioteci din Rusia.

În mod corespunzător a fost pusă la punct tehnica bibliotecară la bibliotecile din Basarabia și Transnistria, cum ar fi cele din Akkerman, Soroca, Orhei, Tiraspol, Hotin, Dubăsari etc. Unul dintre organizatorii bibliotecii publice din Akkerman, V. N. Tomacinski, întîmpinînd greutăți la organizarea cataloagelor și la sistematizarea literaturii, a hotărît să-și ușureze munca, prin studierea îndreptarelor străine din domeniul bibliologiei. În consecință el a făcut un extras din lucrarea lui Arnim Grasel «Grundzuge der Bibliothekslehre mit bibliographischen und erlauterden Anmerkungen» (Leipzig,

1890). În anul 1895 Cercul bibliografic din Moscova a editat broșura îngrijită de V. N. Tomacinski, intitulată «Introducere în bibliologie». În cuvîntul de deschidere autorul scria: «În ultimul timp bibliografia și bibliologia suscită un interes sporit. Însă lipsa unor îndreptare sau lucrări, care ar putea să ajute la rezolvarea problemelor ce țin de organizarea bibliotecilor, administrarea lor etc., se simte acut... și în majoritatea cazurilor suntem nevoiți să acționăm așa cum ne îndrumază Dumnezeu. Avînd în vedere acestea, am găsit de cuviință să edităm această broșură... Făcînd aceste extrase, ne-am gîndit să sîtisfacem nevoile unor biblioteci nu prea mari...».¹²

În multe biblioteci din Basarabia, pentru a ușura alegerea cărților, au început să fie folosite cataloage cu fișe sistematizate în ordine alfabetică. O bună parte din ele au fost executate la tipografie. Sunt cunoscute peste 50 de asemenea cataloage.

Pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea în majoritatea bibliotecilor din Basarabia începe să fie încetățenit un sistem nou de înregistrare, de evidență a cititorilor și a literaturii împrumutate. La Biblioteca publică din Chișinău, de exemplu, se aduceau zilnic la cunoștință următoarele: 1) numărul de persoane care s-au înscris din nou la toate secțiile bibliotecii (sala de citire, împrumut, secția de copii), arătîndu-se poziția lor socială; 2) numărul total de vizitatori; 3) numărul cărților împrumutate; 4) din care compartiment al catalogului făceau parte cărțile solicitate; 5) cui (după starea socială), cîte cărți și din ce domeniu (din care compartiment al catalogului și cu indicarea numelui autorului) au fost eliberate.¹³

Un sistem riguros de înregistrare și evidență exista și la biblioteca cu sală de lectură gratuită din Chișinău, care «ca orice instituție publică, ce tinde spre o dezvoltare progresivă și are scopul de a se evidenția în sfera sa de activitate prin complexitate și un scop bine determinat, trebuie să acorde o atenție deosebită factorilor care determină existența instituției date».¹⁴ Pentru ca biblioteca cu sală de lectură, după părerea bibliotecarilor, «să se afle la nivelul convenit și să aibă o atitudine conștientă față de obligațiile luate, trebuie să se știe cine beneficiază de serviciile ei, care sunt cerințele vizitatorilor,

în ce măsură aceste cerințe sunt onorate, care sunt rezultatele străduințelor de a orienta alegerea cărților pentru cititorii ei. Biblioteca cu sală de lectură trebuie să pună un preț deosebit pe fiecare material, care poate să lumineze viața spirituală și care îi dă posibilitatea de a trage o paralelă dintre rezultatele activității ei și ale instituțiilor publice, care urmăresc aceleași scopuri». Toată statistica, care se ținea în această bibliotecă urmărea «scopul bine definit — cunoașterea organizării lucrului, iar în sens larg — studierea învățămîntului public — și printr-un singur mijloc — adunarea tuturor datelor, care îi caracterizează pe cititori». Bibliotecarii considerau, pe bună dreptate, aceasta ca o problemă principală, «avînd în vedere rolul pe care în ultimul timp îl are biblioteca populară cu sală de lectură fără plată în preocuparea sa de a răspîndi știința de carte în rîndurile claselor sărace ale populației. Fiind o instituție complementară a școlii populare, biblioteca cu sală de lectură nu poate să considere activitatea sa ca fiind îndeplinită, dacă ea se mulțumește doar cu faptul că distribuie cărți la cererea cititorilor. Biblioteca populară cu sală de lectură trebuie să se îngrijească de influența asupra cititorilor la alegerea cărților, să se străduie ca alegerea să se facă pe cît îi posibil sistematic și corect, adică să corespundă vîrstei și capacității de înțelegere a vizitatorilor».

Analize sistematice, evidența cititorilor, a frecvenței și a literaturii împrumutate au fost făcute la bibliotecile din Akkerman, Orhei ș. a. Publicul rămînea satsisfăcut de lucrul bibliotecilor în care exista un sistem de servire bine pus la punct, unde se foloseau metode noi de lucru. Astfel, în felicitarea comitetului organizatoric al cercului artistic din Akkerman, cu prilejul jubileului de la 7 martie 1904, se spuneau următoarele: «Fiind unica instituție din oraș care răspîndește cu atîta dărnicie cunoștințele, biblioteca, cu munca persoanelor care au participat nemijlocit la amenajarea ei, a reușit într-un interval de timp atît de scurt să se fortifice, să se pună temeinic pe picioare și să cucerească admirația publicului».¹⁵ Cu același prilej studenții din Petersburg, originari din Akkerman, scriau într-o telegramă de felicitare: «Cu un

sentiment adînc de recunoștință ne amintim de pepiniera de cunoștințe din orașul nostru natal».¹⁶ Într-o altă scrisoare de felicitare directoarea gimnaziului de fete din Akkerman, A. Panofidina, consemna: «punînd la dispoziție cartea, această comoară fără de preț a omenirii, Biblioteca lărgia orizonturile spirituale ale cititorilor, a ajutat cu mult învățămîntul general și a devenit pentru noi toți, locuitorii provinciei, o instituție foarte scumpă inimilor noastre».

Despre biblioteca cu sală de lectură din Orhei se scria: «în ciuda tuturor piedicilor din afară..., ea se întărește pe zi ce trece și devine o părticică integră a intelectualității orheiene. Ea este singurul loc unde publicul gînditor de la noi își petrece timpul liber».¹⁷

După revoluția din 1905 s-a mărit cerința de carte trezind un interes sporit al populației față de biblioteci. O tentativă de a organiza servirea centralizată cu cărți a fost întreprinsă de administrația locală din Akkerman. În noiembrie 1906 a fost inaugurată biblioteca centrală județeană «...pentru asigurarea gratuită cu cărți a învățătorilor și a tuturor lucrătorilor administrativi, pentru nevoile lor de autoinstruire»¹⁸. În afară de biblioteca centrală, în Akkerman au fost organizate suplimentar patru secții-filiale mobile în satele Sarata, Tarutino, Ivanovka-Bolgarskaia și Volontiri. Biblioteca centrală județeană era condusă de către un bibliotecar, iar filialele din județ — de către un învățător de la școlile locale. Pentru fiecare din secțiile-filiale ale bibliotecii cărțile erau date pe timp de șase luni (de la 1 ianuarie pînă la 1 iulie și de la 1 iulie pînă la 1 ianuarie), apoi erau transferate în filialele vecine în ordinea respectivă: din Sarata în Volontiri, din Volontiri în Tarutino, din Tarutino în Ivanovka-Bolgarskaia, din Ivanovka-Bolgarskaia în Sarata, iar după ce cărțile au făcut ocolul județului, cărțile reveneau la biblioteca centrală (adică în orașul Akkerman). Acest fond mobil de cărți în timpul transferării lui dintr-o fiială în alta era însoțit de către directorul bibliotecii centrale, care călătorea gratuit și avea sarcina de a verifica lucrul secțiilor o dată în an. În obligațiile sale mai intrau completarea

fondului cu literatură nouă și întocmirea dărilor de seamă despre lucrul bibliotecii centrale și ale filialelor ei.

Pe la începutul sec. al XX-lea organizațiile obștești progresiste se implică din ce în ce mai mult nu numai în organizarea biblioteconomiei, dar și în unele probleme concrete ale activității bibliotecilor. Astfel, criticându-l pe bibliotecarul bibliotecii publice din Călărași, pentru că completa din capul lui fondul de cărți, unul dintre corespondenții locali scria «dacă nu este posibil de a organiza un chestionar printre abonații bibliotecii, atunci trebuie de ales o comisie specială din persoane competente, care ar organiza în exclusivitate selecția cărților»¹⁹.

La biblioteca administrației locale din Tiraspol, conform regulamentului de acolo, a fost folosită metoda, pentru prima dată în Basarabia, de împrumut a cărților prin corespondență: «Cererile prin corespondență pot să fie doar în scris, se spunea în reguli, iar cărțile pot fie expediate în județ prin intermediul unui curier (o dată la două săptămîni), iar solicitantul, după ce primea cartea, trebuia să semneze. Mai tîrziu aceste reguli au fost completate cu următorul punct, în care era prevăzut că dacă curierul din anumite motive nu se putea deplasa, cartea era trimisă prin poștă și tot prin poștă era restituită. Trebuie să precizăm că biblioteca îi servea doar pe lucrătorii administrației locale din Tiraspol, cu asentimentul consiliului. Cărțile care se aflau într-un singur exemplar, nu se scoteau în afara bibliotecii.»²⁰

În acest context, la începutul sec. al XX-lea în biblioteconomia basarabeană apar noi tendințe: în primul rînd este marcată de mișcarea socială pentru democratizarea bibliotecilor, acumularea unei experiențe bogate în ceea ce privește servirea cititorilor, printre care și dirijarea lecturii copiilor; legăturile strînse ale cercurilor progresiste cu bibliotecile, care erau unicul loc de acumulare a cunoștințelor în afară de instituțiile de învățămînt și cum vom vedea mai tîrziu, au jucat un anumit rol la răspîndirea literaturii progresiste în rîndurile populației din regiune.

Note

1. Отчет Кишинёвской городской общественной библиотеки за 1898 год. — Chişinău, 1899. — P. 2.
2. Новости детской литературы. — 1914. Nr. 6 (15 febr.). — P. 2.
3. Idem. — P. 2-4.
4. Васильев В. Н. Библиотечное дело. часть. 3. — Sankt — Petersburg. — Moscova. — P. 82.
5. Новости детской литературы. — 1914. Nr. 6 (15 febr.). — P. 6-7.
6. Отчет Кишинёвской городской общественной библиотеки за 1899 год. — Chişinău, 1900. — P. 1.
7. Ibidem, p. 4.
8. Ibidem, p. 2.
9. Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 года. В 2-х чястях. — Sankt—Petersburg, 1912. — P. 32.
10. Ibidem, p. 50.
11. Васильев В. Н. Библиотечное дело. Изд. 2—е. — Sankt—Petersburg. — Moscova, 1913.
12. Томачинский В. Начало библиотековедения. — М., 1895. — P. 3.
13. Отчет Кишинёвской городской публичной библиотеки и библиотеки имени А. С. Пушкина за 1912 год. — Chişinău, 1913. — P. 4.
14. Отчет Кишинёвской бесплатной библиотеки-читальни за 1897 год. — Chişinău, 1898. — P. 8.
15. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за 1903-1904 год. — Akkerman, 1905. — P. 46.
16. Ibidem. — P. 51.
17. Бессарабия. — 1911. Nr. 6 (2 apr.).
18. Каталог Аккерманской земской центральной библиотеки. — Akkerman, 1907. — P. 1.
19. Бессарабская жизнь. — 1910. — Nr. 49 (2 mart.).
20. Каталог книг библиотеки Тираспольской уездной земской управы. — Tiraspol, 1913. — P. 1-2.

IV. Acumularea colecțiilor de publicații în bibliotecile Basarabiei și Transnistriei la sfârșitul sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea

13. Literatura progresistă

Dezvoltarea furtunoasă a capitalismului în Rusia, care a luat avânt după abolirea șerbiei, a favorizat în mare măsură creșterea producției de carte. Pe la sfârșitul sec. al XIX — lea și începutul sec. al XX — lea existau deja mari firme editoriale, acestea aparținând lui M. O. Volf, A. F. Marx și A. S. Suvorin din Petersburg, precum și cea a lui I. D. Sîtin din Moscova. Nici una dintre acestea nu avea o specializare concretă, ele tipărend în principiu literatură cu caracter universal. Editura lui Volf, de exemplu, a scos de sub tipar un șir de ediții de lux ale unor autori ca A. F. Pisemski, A. Peciorski, Adam Mickiewicz, operele clasice cum sunt «Faust» de Goethe și «Divina comedie» de Dante, o ediție monumentală în 12 volume — «Rusia pitorească», precum și cărți destinate unor cititori din rîndurile burgheziei, nobililor și funcționarilor. O orientare cu totul aparte o avea firma editorială a lui Adolf Marx, care și-a pus scopul să asigure mica burghezie și intelectualitatea provincială cu ediții ieftine, tipărite în tiraje mari. Publicația de bază a acestei edituri era revista «Niva», care a apărut între anii 1870 — 1917, în paginile căreia au văzut lumina tiparului operele lui Leskov, «Băiatul de gutapercă» de Grigorovici, «Învierea» de Tolstoi etc. Din 1891 «Niva» începe să publice numeroase suplimente literare cu scrierile lui Turgheniev, Goncearov, Grigorovici, Dostoievski, Danilevski, Leskov, Pisemski, Jukovski, Fet și ale altor scriitori ruși. Un caracter universal avea și editura lui Suvorin, care tipărea cu prioritate literatură umanistică. De o mare popularitate se bucura colecția «Biblioteca ieftină», în care au fost editați

numeroși clasici ai literaturii ruse și universale. Cărți ieftine și de toate genurile a tipărit editorul moscovit Sitin. El a editat atît creațiile marilor scriitori ruși, cît și multe cărți pentru copii, cărți științifice incluse în colecția «Biblioteca autodidactică». O altă firmă, «Brokhauz—Efron», tipărea enciclopedii și dicționare. Printre edițiile care prezintă un interes deosebit se numără colecțiile «Biblioteca marilor scriitori», în redacția lui S. A. Vengherov și «Istoria medievală și contemporană a Europei pe epoci și țări».

Pe lângă editurile obișnuite existau și edituri specializate, precum cea a lui K. L. Rikker din Petersburg, care edita literatură medicală, cea a lui A. F. Devrien, care tipărea literatură pe teme agricole și de științe ale naturii.

Alături de firmele mari în Rusia, cu începere din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, încep să apară editori particulari, care au contribuit la răspîndirea științei de carte editînd literatură științifică, de popularizare a științei și artistică. Printre editorii de frunte se numără editorul moscovit K. T. Soldatenkov. El a editat cu prioritate literatură din domeniul științelor umanistice: istorie, sociologie, istoria literaturii și artelor. La editura lui Soldatenkov au apărut pentru prima dată operele complete ale lui V. G. Belinski, scrierile lui Ogarev, Granovski, Polejaev, Nekrasov, Kolțov ș. a. El a tipărit de asemenea multe traduceri ca, de exemplu, «Istoria universală» de Laviss și Rambo (8 volume, 1897-1903), «Istoria antică a popoarelor din Orient» de G. Maspero (1895), «Istoria română» a lui Momsen (5 volume, 1885-1887), colecția «Biblioteca economistului», o serie de lucrări privind istoria literaturii a mai multor popoare. Începînd cu anul 1885 și terminînd cu anul 1893, editura lui Soldatenkov scoate de sub tipar «Istoria universală» a lui G. Veber, în 15 volume.

O altă editură, cea a lui Sabașnikov, s-a specializat în editarea unor colecții. Între acestea locul principal îl deținea colecția «Monumentele literaturii universale», care cuprindea cele mai importante monumente ale creației populare din întreaga lume în traducerea scriitorilor contemporani. Dintre

alte colecții pot fi menționate «Țări, secole și popoare», «Istoria», «Biblioteca pușkiniană», «Biblioteca lomonosoviană» etc.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea F. F. Pavlenkov înființează o editură care începe să tipărească lucrări de popularizare a științei și operele clasicilor într-un singur volum și la un preț mic. De o popularitate deosebită s-a bucurat colecția sa «Viața oamenilor iluștri».

O orientare similară avea și editura lui L. F. Panteleev, specializată în editarea literaturii științifice: mai întâi aici s-au tipărit cărți de științe ale naturii, iar mai târziu el începe să scoată de sub tipar cărți de istorie a sociologiei și economiei.

Pe la sfârșitul sec. al XIX-lea activa editura lui O. N. Popova din Petersburg, care tipărea literatură științifică, de popularizare a științei și artistică progresistă.

Astfel, cu începere din a doua jumătate a sec. al XIX-lea în Rusia s-a tipărit mult mai multă literatură decât în prima jumătate a secolului. Aproape toate cărțile, care au văzut lumina la editurile menționate mai sus, au nimerit în fondurile bibliotecilor din Basarabia. Destul de bine era înzestrată cu literatură clasică și populară Biblioteca publică din Chișinău, despre care se menționa, încă pe atunci, că «prin bogăția fondului de carte... este și la ora actuală unica din Basarabia».¹

În privința completării fondurilor administrația bibliotecii se conducea de două principii în activitatea sa. În primul rînd se ținea cont de faptul că ea «fiind de mărime gubernială, trebuia să stocheze toate materialele ce se referă la istoria, geografia ținutului, precum și alte informații de acest gen, ea fiind în primul rînd un depozit important de literatură. În ceea ce privește accesul general și dat fiind că în oraș nu există biblioteci particulare cu un grad ridicat de accesibilitate, mai ales cînd cererea de carte este tot mai mare, biblioteca publică vine, după împrejurări, în întîmpinarea publicului și se străduie să completeze secțiile sale cu cărți de popularizare a științei și îndreptare, necesare autoinstruirii».²

Din cele cinci mii de cărți artistice, care se aflau la Biblioteca publică din Chișinău la începutul sec. al XX-lea, cele mai des căutate erau operele clasicilor ruși și străini. Un interes aparte îl suscitau scrierile lui N. V. Gogol, care erau prezente cu 38 de ediții diferite. Printre ele se numărau operele complete în 4 volume (M. 1874), operele complete în 5 volume (M. 1889), operele complete în 7 volume (Ediția a 14-ea, sub redacția lui N. Tihonravov, 1898-1901) și multe altele. Aproape în majoritatea acestor ediții în mai multe volume intrau cele mai bune lucrări ale lui N. V. Gogol: «Suflete moarte», «Revizorul», «Taras Bulba», «Mantaua» etc. Opera lui A. S. Pușkin era prezentă cu aproape 70 de ediții. Ele conțineau majoritatea poemelor și poeziilor, precum și scrierile în proză: «Împușcătura», «Viforul», «Căpitanul de poștă», «Țăranca-domnișoară», «Dama de pică», «Dubrovski», «Fiica căpitanului» ș. a. M. Iu. Lermontov era prezent cu operele sale reprezentative ca «Demonul», «Borodino», «Un erou al zilelor noastre» etc. În fondurile bibliotecii publice operele complete în 9 volume ale lui I. A. Goncearov, în care erau incluse romanele «Oblomov», «Rîpa», «O poveste obișnuită». În bibliotecă se păstrau și multe din operele clasicilor literaturii ruse, editate încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, de exemplu «M. Lomonosov. Culegere de diverse compuneri în versuri și proză» (1803, 3 volume), «Opere complete» (1847-1850, 3 volume). Opera lui F. M. Dostoievski era reprezentată și ea aproape în întregime. Aici se găseau atât edițiile separate ale nuvelor, povestirilor și operelor dramatice, cât și edițiile complete în 4, 6, 12, 14 și 24 de volume. În bibliotecă se mai puteau găsi multe dintre operele complete ale unor scriitori ca D. V. Grigorovici, G. P. Danilevski, V. Jukovski, N. S. Leskov, A. Pisemski, M. Saltikov-Șcedrin, I. Turgheniev, L. Tolstoi, A. Ostrovski și alții. Comedia lui A. S. Griboedov «Mintea-i cu cusur»³ se afla în bibliotecă într-un număr de șapte exemplare. Pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea pe polițele de cărți ale bibliotecii încep să apară operele scriitorului proletar M. Gorki. Printre ele se pot enumera astfel de titluri ca «Makar Ciudra», «Celkaș», «Bătrîna Izerghil», «Cîntecul

șoimului», «Cîntecul vestitorului de furtună», romanul «Foma Gordeev» ș.a.

În 1898 la Petersburg a fost înființată asociația editorială «Znanie», unul dintre conducătorii și autorii ei fiind M. Gorki. Între anii 1903-1913 asociația a scos de sub tipar 40 de volume de culegeri. «Znanie» edita cu precădere operele unor scriitori realiști, printre aceștia numărîndu-se Gorki, Kuprin, Serafimovici, Garin și alții. Multe dintre operele acestor scriitori, precum și nuvela «Mama» de Gorki se aflau în fondurile bibliotecii publice din Chișinău.

Din numărul mare de literatură artistică ce se afla în fondurile Bibliotecii publice din Chișinău o parte considerabilă o alcătuiau operele clasicilor străini. Aici puteai întîlni scrierile lui Stendhal ca, de exemplu, romanul «Roșu și negru», «Sub jug». Un roman despre viața bulgarilor înainte de eliberare» de I. Vazov (1896), «Tăunul. Un roman din viața Italiei din anii 30» de E. L. Voynich (1898), «Romane filozofice» de Voltaire, romanele lui V. Hugo «Mizerabilii», «Nouăzeci și trei», «Notre-Dame de Paris» etc. În afară de ediția în 29 de volume a «Operelor alese» ale lui E. Zola, la Biblioteca publică din Chișinău se mai găseau peste 35 de ediții aparte ale operelor sale. Printre ele se numără «Pîntecele Parisului» (1873), «Banii», (1891) și multe altele. În bibliotecă se mai aflau edițiile în mai multe volume ale lui Walter Scott, Mark Twain, Friederich Schiller, Charles Dickens, Alexandre Dumas etc. Cu ediții aparte erau prezenți și alți clasici: George Gordon Byron, Honore de Balzac, Johann Wolfgang von Goethe, William Shakespeare ș. a.

Dar rusificarea și deznaționalizarea totală a românilor basarabeni, cenzura drastică a dus la aceea, că în Biblioteca publică din Chișinău, ca și în celelalte biblioteci din Basarabia, lipsesc operele lui M. Eminescu, V. Alecsandri, I.L. Caragiale, Al. Vlahuță, Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, lipseau absolut periodicele românești.

Pe la sfîrșitul sec. al XIX-lea pe rafturile Bibliotecii publice din Chișinău își fac apariția operele lui Adam Mickiewicz și

Taras Șevcenko, scrierile cărora au fost prigonite pe la mijlocul secolului de către cenzura țaristă și sustrase din fondurile bibliotecilor. De exemplu, poemul «Cobzarul» de Șevcenko, care prin anii 40 ai sec. al XIX-lea a fost scos de pe rafturile bibliotecii, pe la sfârșitul secolului se găsea aici în două exemplare — o ediție din 1869 și alta editată la Kiev în anul 1899. Toate cărțile de teorie a literaturii erau în limba rusă.

În afară de acestea se mai găseau scrieri referitoare la viața și activitatea unor critici. Compartimentul de critică literară mai conținea zeci de monografii închinată creației lui N. Nekrasov, N. Cernîșevski, N. Dobroliubov, A. Pușkin, M. Lermontov, I. Turgheniev, A. Ostrovski, M. Saltîkov-Șcedrin, A. Cehov, M. Gorki ș. a. În bibliotecă se mai aflau peste 180 de titluri din colecția «Viața oamenilor iluștri», editată de F. Pavlenkov, multe dintre care erau dedicate vieții și creației clasicilor literaturii ruse și străine. După cum am amintit și mai înainte, biblioteci publice și particulare existau și în alte orașe și localități din Basarabia. Pînă în zilele noastre s-a păstrat catalogul bibliotecii personale din Ismail, care aparținea lui V. M. Perceak.⁴ În marea ei majoritate această bibliotecă era alcătuită din beletristică, dar avea și un număr considerabil de literatură politică. Unele articole din revistele pe care le primea biblioteca erau copiate și incluse în acest catalog.

Operele principale ale clasicilor literaturii ruse și străine se găseau și în biblioteca funcționarilor de la stația feroviară din Ocnîța. Înființată pe la sfârșitul sec. al XIX-lea și avînd un fond inițial alcătuit din literatură artistică, către anul 1913 ea a fost completată cu diferite cărți de istorie a filozofiei, economiei și din alte domenii ale științei.⁵ Aici se găseau operele lui Belinski și Cernîșevski, Șevcenko și Gorki, precum și cărți despre viața și opera lui Cehov, Tolstoi, Gorki etc. Dar și în bibliotecile de acest gen unele cărți nu erau date pentru a fi citite de către oricine. Iată o corespondență, care ilustrează acest fapt: «Biblioteca noastră de la stația feroviară Bender îi servește în exclusivitate doar pe funcționari, în timp ce lucrătorii de la ateliere se folosesc de cărți în cazuri rare, iar în ultimul timp nici nu mai frecventează biblioteca. O

atare atitudine a muncitorilor față de biblioteca de la calea ferată se explică prin sărăcia catalogului.

Vine la bibliotecă, de exemplu, un tânăr muncitor, ia catalogul și îl răsfoiește o habă de timp, vrînd să-și aleagă o carte pe plac.

— Dați-mi, vă rog, scrierile lui Gorki, — se decide el într-un sfîrșit.

— Nu avem Gorki, a fost luat! îi — răspunde bibliotecara.

— Atunci vă rog să-mi dați scrierile lui Cehov, — se adresează din nou lucrătorul.

— Cehov a fost luat! — îi răspunde laconic bibliotecara.

Muncitorul mai examinează timp îndelungat catalogul și în cele din urmă cere o lucrare de-a lui Verbițki.

— A fost luată, — aude din nou nefericitul feroviar care, închizînd catalogul, pleacă.

— Pot să vă dau o altă carte, poate doriți poveștile fraților Grimm, — îi strigă din urmă bibliotecara. Însă muncitorul își pune în grabă paltonul și căciula și iese cît mai repede din bibliotecă.

Este suficient ca un anumit funcționar sau vreun telegrafist să ceară ceva, imediat el primește cartea dorită, chiar dintre titlurile solicitate de către meseriaș. Care să fie motivul unei atitudini asemănătoare față de ultimul? La această întrebare nu cred că va putea răspunde nici Edip cel înțelept». ⁶

Din cataloagele care s-au păstrat, cele ale bibliotecii Anei Grișenko din Chișinău, se poate constata legătura strînsă a proprietarei ei cu narodniciștii din Basarabia, care au activat în anii 70-80 ai sec. al XIX-lea, fapt ce i-a permis să adune o bogată literatură progresistă. Aici se găseau cîntecele lui Beranger, scrierile lui Voltaire, Goethe, Haine, Hugo, Kolțov, Gogol, Lermontov, Nekrasov, Rîleev, Tolstoi, Turgheniev, Șevcenko și ale multor altora. Deosebit de prețioase erau colecțiile de lucrări ale lui Belinski, Dobroliubov, precum și cele de istorie a sclaviei, pe tema emancipării femeilor etc. În biblioteca Anei Grișenko se aflau cărți atît editate în provincie,

cît și cele pe teme privitor la Basarabia: «Zametki o pereselenii bolgar iz Moldavii» («Însemnări despre strămutarea bulgarilor din Moldova») de Ivanov (1862), «Vospominania ob ohote po Bessarabii» («Amintiri despre o vînătoare prin Basarabia») de C. Stamati (Odesa, 1854), «Kto vinovat?» («Cine-i vinovatul?») de Fomov (Chișinău, 1864), «Istoria Bessarabii s drevneișih vremen» («Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri») de A. Hakko (Odesa, 1875), edițiile cărții lui Palauzov «Rumînskie gosudarstva Valahii i Moldavii v istoriko-politiceskom otnoșennii» («Țările românești ale Valahiei și Moldovei în context istorico-politic») (1864 și 1868), «Galiția i Moldavia» (Galiția și Moldova) (1868).⁷

O altă bibliotecă particulară din Chișinău, care aparținea Ecaterinei Porohova,⁸ avea și ea, prin anii 70-80 ai sec. al XIX-lea un număr mare de cărți cu tematică progresistă. Pe lîngă operele artistice ale lui Pușkin, Byron, Beranger, Balzac, Hugo, Griboedov, Gogol, Zola, Lermontov, Mickiewicz, Nekrasov, Ostrovski, Șcedrin, Tolstoi și alții, în această bibliotecă se mai aflau creațiile lui Belinski, Dobroliubov, Darwin, Secenov, Timireazev, Hegel, Kant, Siber, Smith. Printre numeroasele ediții se întilneau astfel de cărți ca «Istoria franțuzskoi revoliuții» («Istoria revoluției franceze») de Heisser (M., 1870), «Istoria țivilizații v Anglii» («Istoria civilizației engleze») de Bokl (1863), «Pisima Anglii» («Scrierile Angliei») de Louis Blan (1870), «Franțuzskaia demokratia» («Democrația franceză») de Prudon» (1867), «Rabocii vopros v ego sovremennom znacenie i sredstva k ego razreșeniiu» («Problema muncitorească în concepția ei modernă și mijloacele de soluționare ale acesteia») de Beher precum și multe altele. În fondurile acestei biblioteci se mai aflau și cîteva ediții de etnografie, precum «Vospominania ob ohote po Bessarabii» («Amintiri depre o vînătoare prin Basarabia») de C. Stamati (Odesa, 1854), «Obrazovanie Ottomanskoi imperii, Moldavii, Valahii i Serbii» («Crearea Imperiului otoman, Moldovei, Valahiei și Serbiei») de Sercevski, «Puteșestvie v Iujnuiu Rossiiu» («O călătorie în sudul Rusiei») de A. Cociubinski (1813) etc.

Un fond de cărți aproape identic îl avea și o altă bibliotecă particulară din Chișinău, care aparținea lui L. M. Lihtanski⁹ și care mai târziu, pe la sfârșitul sec. al XIX-lea, a fost vîndută Bibliotecii publice din Chișinău. Alături de operele complete ale lui Belinski, Goethe, Gogol, Griboedov, Dostoevski, Lermontov, Mickiewicz, Nekrasov, Pușkin, Turgheniev, Shiller, Shakespeare aici se întâlneau și astfel de creații ca «Filozofia naturii» de Hegel (M., 1868), «Critica rațiunii practice» de Kant (1879), «Teoria valorii și capitalului» de N. Ziber (Kiev, 1871), «Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență» (M., 1865), «Schite psihologice» de Secenov (1873), «Viața plantelor» de Timireazev (M., 1873) și altele.

Din cataloagele ajunse pînă în zilele noastre avem informații că existau biblioteci și în garnizoanele militare, dislocate atît în Chișinău și Bender, cît și în alte părți ale Basarabiei. De exemplu, în biblioteca brigăzii 14 artilerie din Chișinău¹⁰ și de care puteau beneficia doar gradele superioare, pe lîngă cărțile de artă militară, existau cărți de istorie, geografie, matematică și artistice. Aici se aflau patru lucrări ale lui C. Darwin, printre care «Originea speciilor» și «Originea omului»; «Istoria revoluției franceze» de Sibel, «Istoria revoluției engleze» de Hizo, «Istoria revoluției franceze» de Heisser etc. Fondul de literatură artistică avea peste 1000 de titluri. Aici se aflau scrierile lui Askakov, Andreev, Balzac, Scott, Garin, Garșin, Heine, Dickens, Dostoevski, Pușkin, Lermontov, Griboedov, Mickevicz, Mamin-Sibireak, Nekrasov, Ostrovski, Saltikov-Șcedrin, Turgheniev, Tolstoi, Uspenski, Anatole France și alții. Este demn de reținut că în această bibliotecă se aflau și astfel de cărți ca scrierile lui Herzen în șapte volume, dintre care vol. II și III cuprindeau romanul «Amintiri și cugetări», iar volumele IV și V conțineau publicistica și critica sa literară, romanul lui Cernîșevski «Ce-i de făcut?», operele lui Belinski și Dobroliubov, povestiri și nuvele de Cehov, Bunin, Gorki, Serafimovici, Kuprin. Operele lui M. Gorki se găseau atît într-o ediție în 9 volume, cît și în ediții aparte ce cuprindeau nuvele, povestiri și piese. Printre ele se aflau titluri ca «Foma

Gordeev», «Cîntecul vestitorului de furtună», «Micii burghezi», «Azilul de noapte», «Vilegiaturiştii», «Barbarii», «Mama», «Oraşul diavolului galben», «Duşmanii», «Orăşelul Okurov», «Omul», «Puşcăria».

Judecînd după catalogul bibliotecii centrale de zemstvă din Akkerman,¹¹ aceasta conţinea un număr impunător de autori progresişti: aici se afla o ediţie în şase volume a scrierilor lui M. Gorki, precum şi lucrările lui Belinski, Herzen, Dobroliubov, aproape toate ediţiile colecţiei «Viaţa oamenilor iluștri» şi multe altele.

După cum ştim, la sudul Basarabiei, în afară de biblioteca centrală de zemstvă, funcţiona şi o altă instituţie de acest gen, destul de importantă pentru acele vremuri — biblioteca publică din Akkerman. Din puţinele cataloage care s-au păstrat aflăm că fondurile ei conţineau aproape în întregime aceeaşi literatură progresistă pe care am enumerat-o mai sus. În afară de aceasta, aici se găseau într-un număr mare cărţi de etnografie şi ştiinţe reale, multe reviste, opere şi anale ştiinţifice. Este caracteristic şi faptul că în această bibliotecă, deja pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea articolele din reviste erau înregistrate şi trecute în cataloage la rubrica respectivă.

În anii 70 şi 80 ai sec. al XIX-lea literatura progresistă pătrunde şi în bibliotecile din Bender. Biblioteca aflată în proprietatea Dariei Romanova¹² chiar de la înfiinţarea sa începe să fie completată cu operele lui Belinski, Dobroliubov, Herzen, Nekrasov, Şevcenko şi alţii. Biblioteca mai avea operele în 6 volume ale lui Gogol, operele în 7 volume ale lui Puşkin, precum şi scrierile lui Turgheniev, Tolstoi, Dostoevski, Dickens, Zola, Goethe, Hugo, Heine, Griboedov, Ostrovski şi ale multor altor scriitori. În bibliotecă se mai găseau lucrări filozofice ca «Circulaţia ideilor filozofice» de Kuno-Fisher, «Istoria filozofiei noi» în două volume, precum şi «Asociaţiile muncitoreşti engleze» şi multe altele.

Un număr mare de cărţi progresiste se aflau şi într-o altă bibliotecă particulară, cea din Bender, aparţinînd lui S. O. Muslin.¹³ Pe lîngă operele artictice ale clasicilor ruşi şi străini

în această bibliotecă se găseau lucrări de istorie, filozofie, economie și științele naturii.

Un fond valoros de carte îl avea și biblioteca regimentului 132 infanterie,¹⁴ dislocat în orașul Bender. În secția «Filozofie. Psihologie. Logică». Aici puteau fi găsite astfel de lucrări ca «Bazele religiei și ale științei» de N. Bakunin (1886), «Psihicul și viața» de V. Behterev (1902), «Antimaterialismul în știință... Medoda spiritistă în domeniul psihofiziologiei» (1884), «Istoria filozofiei moderne. Eseu privind istoria filozofiei de la Kant și pînă în zilele noastre» de G. Hefding (1900), «Cugetări despre religie» de B. Pascal (M., 1902), «Confesiuni» de J.J. Rousseau (1898), «Critica rațiunii pure» de E. Kant (1867), «Etica demonstrată în mod geometric» (1899) ș. a. În afară de literatura istorică, economică, socială și politică, aflată în fondurile acestei biblioteci, trebuiesc menționate și astfel de lucrări ca «Scrieri despre Anglia» de L. Blanc, (1895), «Apariția căsniciei și a familiei» de K. Kautsky (P.B.N., «Problema muncitorească. Însemnătatea ei în prezent și în viitor» de F. Lange (1892), «Istoria politică a revoluției franceze. Apariția și dezvoltarea democrației în republică (1789-1804)» de A. Olar (M., 1902), «Război și pace» de P. Prudhon (M., 1890), «Avuția națiunilor, cercetarea asupra naturii și cauzelor ei» de A. Smith (1866), «Istoria civilizației engleze» în două volume de G. Bockl (1873), «Republica americană» de D. Brats (M., 1889-1900), «Însemnările lui Serghei Grigorievici Volkonski» de S. G. Volkonski (1902), «Istoria revoluției din 1848. Revoluția din Italia» (1862) și «Istoria revoluției din 1848. Franța. Revoluția din februarie» în două volume (1862-1864), «Istoria revoluției franceze. 1789-1799» de L. Heisser (M., 1870) ș. a.

În fondurile acestei biblioteci se mai aflau, aproape în întregime, edițiile colecției «Viața oamenilor iluștri». Dintre cărțile cu literatură artistică pot fi enumerate următoarele titluri: «Taica Gorio» de Balzac (1886), «Însemnările unui medic» de V. Veresaev (1901), operele lui M. Vovciok în 4 volume, H. Heine în 16 volume, J. W. Goethe în 10 volume, N. Gogol în 12 volume, I. Goncearov în 12 volume, L. Tolstoi în 15 volume, A. Cehov în 16 volume, precum și scrierile lui

Dostoevski, Dickens, Hugo, Zola, Lermontov, Puşkin, Mamin-Sibireak, A. Mickiewicz, B. Prus, Saltikov-Şcedrin, M. Gorki, I. Franco, A. Delvig, A. Odoevski, K. Rîleev, Dobroliubov, Nekrasov etc. Din peste 60 de titluri era alcătuită secţia de literatură în limbi străine, printre care şi versiunea originală a romanului «Germinal» de E. Zola.

Una din cele mai vechi biblioteci din Tiraspol¹⁵ era biblioteca centrală a pedagogilor, înfiinţată pe la începutul anilor 80 ai sec. al XIX-lea. Prin anul 1884 în această bibliotecă puteau fi găsite operele lui Puşkin în 6 volume, Gogol în 4 volume, Turgheniev în 10 volume, Tolstoi în 11 volume, precum şi scrierile lui Dostoevski, Gonţarov, Nekrasov, Grigorovici, Heine, Russo, Voltaire, Diderot, Hugo, Goethe ş. a.

Un fond de carte valoros îl avea şi biblioteca regimentului 131 infanterie din Tiraspol.¹⁶ În această bibliotecă puteau fi găsite scrierile criticului literar rus Belinski, precum şi lucrări cu următoarele titluri: «Scrieri despre Anglia» de Blanc, «Istoria filosofiei» de Louis, «Formarea caracterului» de Owen, «Război şi pace» de Prudhon, «Arta» în două volume de Tokkvili, «Istoria revoluţiei franceze» în două volume de Miniet, operele lui Gogol, Gonţarov, Griboedov, Lermontov, Nekrasov, Dostoevski, Puşkin, Rîleev, Tolstoi, Turgheniev, Saltikov-Şcedrin, Şevcenko, Korolenko, Cehov, Byron, Heine, Hugo, Zola, Mickiewicz, Balzac, Cervantes, Shakespeare, Dickens, Shiller. Fondurile acestei biblioteci continuă să se îmbogăţească cu literatura progresistă a scriitorilor ruşi şi străini şi mai târziu, pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea, începutul sec. al XX.

O literatură diversă şi cu un conţinut bogat avea şi biblioteca publică din Hotin.¹⁷ Pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea ea era deja aprovizionată cu cele mai bune opere ale clasicilor ruşi şi străini. În catalogul acestei biblioteci erau reflectate articolele apărute în revistele ştiinţifice. Din acest catalog aflăm că fondul bibliotecii era alcătuit din 13 secţiuni:

- 1) Cărţi pentru copii;
- 2) Beletristică, care la rîndul său era împărţită în subsecţii:

- a) Literatură rusă și
- b) Literatură străină;
- 3) Biografii;
- 4) Istoria literaturii. Critică. Artă;
- 5) Religie. Logică. Psihologie. Filozofie. Etică;
- 6) Pedagogie. Lingvistică. Manuale;
- 7) Drept. Economie politică. Statistică. Sociologie. Publicistică;
- 8) Filozofia istoriei. Istoria;
- 9) Matematică. Astronomie. Științele naturii. Antropologie. Medicină. Igienă;
- 10) Geografie. Etnografie. Călătorii;
- 11) Agricultură;
- 12) Cărți în limbi străine, dintre care
 - a) în limba polonă;
 - b) în limba franceză;
 - c) în limba germană;
 - d) în limba italiană;
- 13) Periodice.

În anul 1901 secția pentru copii de la această bibliotecă avea circa 600 de titluri. Printre ele se aflau poveștile ilustrate ale lui Andersen în 6 volume, oprele lui Jules Verne 25 volume separate, scrierile lui Dickens în 12 volume, ale lui Walter Scott, Pușkin, N. Rubakin, Turgheniev, Șevcenko, Mamin-Sibireak ș. a.

Dintre operele scriitorilor ruși pentru maturi putem menționa scrierile alese ale lui A. S. Afanasiev-Ciujbinski, dintre care volumul 8, intitulat «Călătorie la Sudul Rusiei. Schițe de pe Nistru», era consacrat Basarabiei.

Un interes aparte îl prezintă eseurile lui Serafimovici și Cehov. Creația lui Gogol era prezentă cu o ediție în 4 volume, în care intrau «Revizorul», «Nunta», «Suflete moarte», «Taras Bulba» ș. a. Aici se mai aflau operele complete ale lui Gonțearov

în 12 volume, scrierile lui Gorki în 5 volume, în care erau incluse lucrările sale de debut, precum și operele lui Dostoevski, Leskov, Saltikov-Șcedrin, Turgheniev (cîte 12 volume), Nekrasov și Pușkin (cîte 6 volume), A. N. Ostrovski (10 volume), A. Pisemski (4 volume) ș. a.

Foarte amplă era și secția de literatură străină. Dintre autorii clasici străini, operele căror erau prezente aici, pot fi amintiți Byron (6 volume), Balzac (20 de volume) Hugo (12 volume), George Sand (18 volume), Maupassant (12 volume), Walter Scott (18 volume) și Mark Twain (11 volume). Dintre edițiile aparte un interes deosebit îl prezentau romanele «Tăunul» de E. L. Voynich (1898), «Roșu și negru» de Stendhal și multe altele. Tot aici mai erau peste 200 de denumiri din scrierile bibliografice, apărute în colecția «Viața oamenilor iluștri».

Nu prea mare ca volum, dar reprezentativă era și secția de istorie a literaturii, de critică literară și artă. În afară de lucrările fundamentale în catalogul bibliotecii erau incluse unele articole ce prezentau un interes deosebit, apărute în reviste prestigioase ale vremii și care se aflau în fondurile bibliotecii. Pe lângă scrierile literare și publicistice ale lui Belinski, aici se aflau numeroase lucrări critice despre el, precum și despre opera lui Dobroliubov, Nekrasov, Cernișevski ș. a. De exemplu, «Procesul capitalist în opera lui Mamin-Sibireak» («Mir bojii», nr. 1, 2, 1900), autor V. Albatov, «O carte despre Maxim Gorki și A. P. Cehov» (1900), autor Andreevici, «Despre activitatea literară a lui N. A. Dobroliubov» (1862), autor P. A. Bibikov, «Suflete moarte». Un capitol din eseul despre Gogol» («Vestnik Evropi», nr. 3, 1891), autor A. Veselovski, «Poporul despre Nekrasov» (M., 1896), autor G. Dubovenko, «Nekrasov și Saltikov» («Russkoe bogatstvo», nr. 9, 1893), autor G. Eliseev, «Adam Mickiewicz» («Russkoe bogatstvo», nr. 7, 1895), autor A. Umanski, «În apărarea noii Academii de artă. Însemnările unui pictor», autor I. Repin, «Șevcenko — pictor și gravor» («Trudi», nr. 4, 1893), autor V. Gorlenko etc.

Mai târziu, prin anul 1913, biblioteca publică din Hotin, va fi completată cu un număr însemnat de noi cărți cu conținut

progresist. În această perioadă aici se găsesc astfel de cărți ca «O călătorie de la Petersburg la Moscova» de A. N. Radișcev (1906), «De la Cehov pînă în zilele noastre. Portrete-caracterizări literare» de K. Ciukovski (1908), scrierile lui Anatol France și Ivan Franko în 6 volume, «Ce-i de făcut?» de I. G. Cernișevski (1905), operele complete ale lui A. Cehov, Gorki, Sergheev-Tenski, «Culegere de scrieri. Ediție a bibliotecii decembristilor» de K. Rileev (M., 1906), «Poezii» de N. P. Ogarev (M., 1904), «Culegere completă de poezii. Ediție a bibliotecii decembristilor» de Kiuhelbeker (M., 1908), «Decembristii» (vol. I, M., 1906).

Un conținut bogat avea și fondul de cărți de la biblioteca publică din Soroca. Și aici, în 1914, a fost editat un catalog pentru uzul cititorilor care a fost alcătuit «din motiv că gîndurile și ideile, aflate în cărți, nu sunt doar un balast», iar catalogul are menirea «să le permită cititorilor să se orienteze printre sutele de cărți, să poată găsi fără a pierde mult timp articolele de care au nevoie și care îi interesează, mai precis să poată folosi tot ce au creat generațiile de gînditori». Cărțile din acest catalog, însemnate cu asterix, preîntîmpinau cititorul că acestea au fost scoase din circulație, dar însuși acest fapt suscita un interes și mai mare pentru ele. Printre literatura economică, filozofică și politică interzisă, erau și următoarele opere artistice: «Insula pinguinilor» de A. France, «Povestiri din altă viață» de M. Twain, «Abatele Jules» de O. Mirbaut, «Scrierile» lui A. Serafimovici și altele. În catalogul acestei biblioteci erau incluse cele mai bune articole apărute în publicațiile periodice «Voshod», «Vestnik znania», «Vestnik inostrannoi literaturî», «Naucinoe obozrenie», «Niva», «Mir bojjii», «Obozrenie», «Russkoe bogatstvo», «Russkaia mîsli», «Sovremennik» etc. Pe lîngă compartimentele tradiționale, acest catalog mai avea și două noi: «Problema națională» și «Problema feminină».

În concluzie, observăm că aproape toate bibliotecile mari din Basarabia de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea erau înzestrate atît cu literatură clasică rusă, cît și străină, fapt ce a trezit în permanență interesul cititorilor față de lectură. Este important și faptul că în acest interval de

timp bibliotecile devin centre de acumulare și păstrare a literaturii de studiere a ținutului natal, acest lucru fiind și el o latură pozitivă a activității lor.

Note

1. Отчет Кишинёвской городской общественной библиотеки за 1900-1902 год. — Chișinău, 1904. — Р. 4.
2. Ibidem.
3. Каталог Кишинёвской городской общественной библиотеки для подписчиков 1-го и 2-го разрядов. — Bender, 1904. — Р. 150-151
4. Каталог библиотеки для чтения В. М. Перчака в Измаиле. — Ismail, 1881.
5. Систематический каталог книг библиотек служащих на станции Окница. — Kiev, 1889. — 54 р.; Систематический каталог книг библиотек служащих на станции Окница. — Kiev, 1902. — 106 р.; Систематический каталог книг библиотек служащих на станции Окница. — Kiev, 1913. — 137 р.
6. Бессарабский южный край. — 1914. — 14 martie.
7. Каталог книг и журнальных статей русской библиотеки Анны Грищенко в Кишинёве. — Harkov, 1876. — Р. 4-25.
8. Каталог библиотеки для чтения при книжном магазине Екатерины Пороховой в Кишинёве. — Chișinău, 1879. — Р. 82.
9. Каталог библиотеки для чтения М. Л. Лихтанского в Кишинёве. — Chișinău, 1886. — Р. 95.
10. Каталог книг и периодических изданий библиотеки 14-и артиллерийской бригады на 1 января 1911 года. — Chișinău, 1911. — 81 р.
11. Каталог Аккерманской Земской центральной библиотеки. — Akkerman, 1907. — Р. 5-45.
12. Каталог книг и периодических изданий с указателем журнальных статей, находящейся в библиотеки для чтения Дарии Владимировны Романовой в Бендерах. — Kiev, 1880. — Р. 12-18.
13. Каталог книг и периодических изданий с указателем журнальных статей, находящейся в библиотеки для чтения С. О. Муслина в Бендерах. — Bender, 1884. — Р. 72.

14. Каталог книг библиотеки 132-го пехотного Бендерского полка.
— Kiev, 1904. — Р. 1-9.
15. Каталог книг Тираспольской центральной учительской
библиотеки по 1-го января 1885 г. — Tiraspol, 1986.
16. Каталог библиотеки 131-го Тираспольского полка. — Kiev,
1896. — 58.
17. Систематический каталог книг Хотинской общественной
библиотеки. — Hotin, 1902. — Р. 5-17.

14. Edițiile locale și etnografice

Literatura etnografică de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea joacă un rol important și i se acordă o atenție deosebită. După cum am menționat și mai înainte, aproape toate bibliotecile din Basarabia aveau în fondurile lor literatură de acest gen. În anul 1916 secția de studiere a istoriei ținutului a hotărât ca pe lângă deschiderea în Chișinău a unui Muzeu al antichităților, editarea unui ghid-îndreptar prin Basarabia și a altor activități care priveau studierea ținutului natal, să deschidă o bibliotecă specializată "Basarabiana".¹

Un interes deosebit pentru cei care studiază istoria literaturii îl prezintă și cărțile editate în Basarabia și care se aflau în fondurile Bibliotecii publice din Chișinău. Dintre lucrările de critică literară editate la noi pot fi numite «Personalitatea lui Lermontov în viața și poezia sa», apărută la Chișinău în 1891. Un oarecare V. Kassakovski editează la Chișinău, în 1899, lecția sa publică, intitulată «Personalitatea lui Hamlet din punctul de vedere al psihiatriei actuale», iar în 1901, în orașul Bender, S. Grinberg scoate de sub tipar culegerea «Articole (critice) despre opera lui Maxim Gorki».

Dintre operele literare, aflate în fondurile Bibliotecii publice din Chișinău, editate în Basarabia, putem numi «Culegere de poezii cu conținut istoric» de E. Vasiliev (Chișinău, 1898), «Cap de bou. Un episod istoric din viața Basarabiei din sec. al VI-lea?» de N. Gherbanovski (Chișinău, 1872, «Stereoscopul personalităților excentrice» (Chișinău, 1871), «Caleidoscop. Eseuri în versuri și proză» (Chișinău, 1848), «Astfel spune Buka. Schițe. Povestiri și povești de P. Crușevan» (Chișinău, 1901), «Numai adevărul. Nuvelă de I. Levit (Chișinău, 1901), precum și alte două cărți ale aceluiași autor: «Debora. Poem» (Chișinău, 1900) și «Poezii» (Chișinău, 1901), «Laudă lui Pușkin. Cu prilejul aniversării apropiate, cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la nașterea lui» de A. Leventman (Chișinău, 1898). În 1891 în orașul Orhei apare cartea lui A. Lihterman

«Liniștitul. O povestire din viața gimnaziștilor», iar în 1893, tot aici, apare poemul lui V. Parașciuk «Idealurile noastre». Un interes deosebit pentru istoricii literari îl prezintă și alte ediții locale: «Opere alese» de Edgar Poe (Chișinău, 1895), «Culegere de suplimente literare ale ziarului «Bessarabeț» (Chișinău, 1890-1901, 6 volume), «Poezii» de D. Tarkan (Chișinău, 1881), scrierile lui C. Stamati, cartea intitulându-se «Litigiul. Din amintiri de călătorie» (Chișinău, 1890), precum și o culegere de povestiri ale aceluiași scriitor, editată la Chișinău în anii 1890-1892, în care au intrat următoarele titluri: «După culisele trecutului și în foaerul prezentului», «Pud Ivanovici», «Omul misterios», «Litigiul», «Nepotul meu», «Sirena de pe Nipru», «Viață sfârșită», «Amintiri despre o vânătoare prin Basarabia», «Fabule contemporane ilustrate», «Ioșef Șaurman». Ceva mai târziu, între anii 1897 și 1900, tot la Chișinău apare de sub tipar o altă culegere a lui C. Stamati (Ciurea) care conținea povestirile publicate mai înainte: «Sirena de pe Nipru», «Litigiul», «Pud Ivanovici», «Omul misterios» și «Viață sfârșită». În sec. al XIX în Basarabia, pe lângă proză, au fost editate și piese: «Mongolii pe vremuri. O scenă în 5 acte din viața mongolilor» de M. Kronidov (Chișinău, 1895), «Banii, banii, ei sunt totul. Comedie în 4 acte» de I. Levit (Bender, 1900), «Boala secolului. Dramă în 5 acte» de K. Mironovici și A. Nakko.

Din 18 ediții locale cu caracter religios, aflate în fondurile Bibliotecii publice din Chișinău, pot fi amintite următoarele lucrări: «Istoria bisericii armenesti pînă în sec. al XIX-lea» de A. Anninski (Chișinău, 1900), «Despre relația dintre religie și știință» de Ambrosie (Stadnițki) (Chișinău, 1891), «Scurtă istorie a apariției și dezvoltării cîntărilor bisericicești ortodoxe din punct de vedere al predicii și muzicalității» (Chișinău, f.a.a.) de același autor, «Învățătura lutherană și dezvoltarea sa istorică în timpul vieții lui Martin Luther» de S. Margaritov (Chișinău, 1898), «Despre problema sectelor. O privire corectă asupra sectelor; atitudinea clericilor față de secte. Sectele din Basarabia» de K. Parfeniev (Chișinău, 1895).

Dintre operele filozofice ale lui Hegel, Kant, Spinoza, Kuno Fischer, Nietzsche, Seneca, Platon, Smith ș. a., aflate în fondurile Bibliotecii publice din Chișinău, întâlnim doar o singură ediție locală, cea a lui Iliah, intitulată «Trăim corect, sau cum ar trebui să trăim» (Chișinău, 1889).

În secțiunea «Pedagogica» din catalogul Bibliotecii publice din Chișinău, la începutul sec. al XX-lea, întâlnim următoarele ediții locale: «Învățarea meseriilor în școală» de P. Bogonalski (Chișinău, 1895), trei volume ale «Eseurilor pedagogice» de A. Krilov (Chișinău, 1900) și «Istoria muzelor și gimnastica, ca mijloc de educare după învățătura lui Platon» de F. Reabet (Chișinău, 1878).

Pe la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea cărțile de drept, politică și științe sociale, fără a lua în considerare cele de istorie, erau prezente în bibliotecă într-un număr de peste două mii de exemplare. Printre ele se numărau și 13 ediții locale, printre care: «Indice alfabetic al problemelor lămurite de decretul circular emis de către Senatul Guvernamental (1868-1885) și de către circularele Ministerului de Justiție (1865-1885)», alcătuit de D. Vlahce (Chișinău, 1886), «Probleme de drept civil și proces, rezolvate în practica noastră de apelare» de R. Kohmanski (Chișinău, 1875), «Procesul lui Emile Zola în legătură cu procesele Dreifus și Esterghazi (Chișinău, 1898), «Cine-i vinovat? Răspuns la scrisoarea lui S. Moskalev și la obiecțiile redacției ziarului «Odesski vestnik», apărute în nr. 2, anul 1863» de V. Fomov (Chișinău, 1864), «Biletele câștigătoare și valoarea lor» de A. Manuilov (Chișinău, 1897).

Secțiunea «Istorie» de la Biblioteca publică din Chișinău era alcătuită, pe la începutul sec. al XX-lea din cel puțin 3000 de volume. Deși un număr mare dintre aceste cărți oglindeau într-o măsură mai mică sau mai mare istoria Moldovei, edițiile locale pe teme istorice erau puține. Acestea sunt: «Apariția evreilor europeni. Pe marginea articolului lui Ernest Renan «Iudaismul ca religie și ca rasă. Studii istorice» de A. Nakko (Chișinău, 1883), «Rusia, Austria și România. Un episod istorico-politic» de G. Tal (Chișinău, 1884), «Pușkin în Basarabia. Cu

prilejul aniversării a 100 de ani de la nașterea poetului» (Chișinău, 1899) și «Împărăteasa Ekaterina a II-a cea Mare» de I. Slobodin (Chișinău, 1900).

În catalogul bibliotecii se întâlnesc și două ediții locale de literatură artistică, destinată abonaților din categoria a treia. Acestea sunt «A. Pușkin. Scrieri alese în versuri și proză cu o scurtă schiță biografică a poetului» (Chișinău, 1899), precum și «Povestiri pentru copii» de L. Tolstoi (Bender, 1881).

Literatura medicală este prezentă și ea cu trei lucrări ale autoarei M. Rașkovici, care a fost una dintre organizatorii activi ai bibliotecii fără plată din Chișinău. Una dintre cărțile sale, intitulată «Pelagra în gubernia Basarabia», a fost editată la Chișinău în anul 1897.² Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea la Chișinău încep să fie tipărite și cărți de matematică. În catalogul bibliotecii figurează astfel de ediții ca «Istoria științelor matematice din cele mai vechi timpuri pînă în sec. al XVI-lea» (Chișinău, 1876, traducere din germană de Anton Manuilov), «Rundshtukul lui Macievicz. Rigla logaritmică care ușurează calcularea cantității de lichid într-un vas plin sau insuficient de plin, precum și a volumului unor obiecte sau a capacității unor vase de diferite forme» de A. Manuilov, precum și alte lucrări de acest autor — «Despre rundshtukuri sau despre posibilitatea de a calcula cantitatea de lichid într-un vas plin sau insuficient de plin» (Chișinău, 1887-1889), «Calcularea aproximativă» (Chișinău, 1884) și «Culegere sistematică de probleme și exerciții de astronomie, rezolvate cu ajutorul globurilor terestru și ceresc» (Chișinău, 1890). Din domeniul tehnologiei exista doar o singură lucrare — «O nouă metodă de iluminare cu ajutorul gazului sau a acetilenei» (Chișinău, 1897). Lucrări interesante se găsesc și în alt compartiment al catalogului — cel dedicat agriculturii. De exemplu «Mildiul, boala viței de vie și metodele de combatere a acesteia» de E. Rekalo (Chișinău, 1888), «Lucrările congresului vinificatorilor din Rusia, desfășurat la Chișinău în februarie 1892» (Chișinău, 1892), «Zahărul din struguri și din porumb. Îmbunătățirea calității vinului cu ajutorul zahărului

din struguri» de L. Halanai (Chișinău, 1898), «Maturizarea și prelucrarea vinului» de E. Safianov (Akkerman, 1889) etc.

Din literatura didactică și metodică, aflată la Biblioteca publică din Chișinău, amintim următoarele ediții locale: «Curs începător de limba română. Pentru școlile începătoare și clasa IV de gimnaziu» de I. Doncev (Chișinău, 1865),³ «Fraze și cuvinte interogatoare ruso-române» de același autor (Chișinău, 1877), «Culegere sistematică de probleme la gramatică pentru exercițiile în scris la limba rusă. Etimologia și sintaxa» de N. Eroșenko (Chișinău, 1889), precum și alte două lucrări ale sale — «Știința noastră de carte. Abecedar pentru școlile populare» (Chișinău, 1889) și «Gramatica practică rusă: exemple de întrebări și răspunsuri» (Chișinău, 1888, 2 vol.). Toate aceste cărți, cu excepția manualelor lui Ioan Doncev, au apărut în limba rusă.

De o valoare deosebită este literatura etnografică dedicată ținutului și care era adunată în așa-numitul «fond basarabean». Aici se aflau peste 300 de titluri de cărți originale, ce conțineau materiale privind istoria, geografia, etnografia și date statistice referitoare la Basarabia. Printre mulțimea de cărți editate atât pe teritoriul ținutului, cât și la Moscova, Petersburg, Odesa, se întâlneau ediții tipărite la Tiflis, Elisavetgrad, Varșovia și Kiev. Printre cele mai prețioase ediții de acest gen merită să fie amintite următoarele cărți: «Amintiri despre Basarabia. Studiu» de P. Bakaleinin (Tiflis, 1897), «Basarabia. Descriere istorică» de P. N. Batiuşkov (S.P.B., 1892), «Inițiere în istoria veche a Basarabiei» de Veltman (Moscova, 1828), «Criza economică din Basarabia» de N. Bišovski (Sankt Petersburg, 1898), «Inițiere în regulile gramaticii valaho-moldovenesti» de I. Ginculov, (Sankt Petersburg, 1840), «Însemnările Comitetului statistic regional din Basarabia» (Chișinău, 1864-1868, 3 vol.), «Informații pe scurt despre gubernia Basarabiei și însemnări geografice» de D. Dobromilski (Elisavetgrad, 1891), «Îndreptar pentru creșterea și îngrijirea pomilor fructiferi în regiunea Novorossia și Basarabia» de A. Denghin (Odesa, 1856), «Regiunea Basarabia» de Zaşciuk (Sankt Petersburg, 1862),⁴ «Amintiri trăite și repovestite» de Kelsiev (Sankt Petersburg,

1868), «Cneazul Aleksandr Vasilievici Suvorov în Basarabia (Chișinău, 1900), «Materiale pentru istoria medicinei de zemstvă din gubernia Basarabiei» de Korceak-Cepunkovski (Chișinău, 1893), «Viile din Chișinău. Schiță despre condițiile de creștere» de V. Lupanov (Chișinău, 1892), «Istorisirile cronicarilor moldoveni despre originile moldovenilor și despre întemeierea statului moldovesc» de E. Mihalevici (Chișinău, 1898), «Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri» de A. Nakko (Odesa, 1873-1876, 2 vol.)⁵, «Studii despre apicultura Basarabiei» de N. Petrov (Sankt Petersburg, 1893), «Situația bisericii și mănăstirilor ortodoxe din Moldova» (Sankt Petersburg, 1864), «Materiale privind istoria Basarabiei. Despre războiul de cucerire a Moldovei și Basarabiei din 1787-1790» de Raan (Chișinău, 1892), «Materiale referitoare la aprecierea situației sanitare din Gubernia Basarabeană» de M. Rașkovici (Chișinău, 1895), «Privire generală asupra Imperiului otoman, Moldovei, Valahiei și Serbiei» de E. Sercevski (Sankt Petersburg, 1854), «Despre straturile freatice ale Chișinăului» de I. Sințov (Odesa, 1887), «Colonistii bulgari din Basarabia și Novorossia. Schiță statistică» de A. Skalkovski (Odesa, 1848), «Geografia guberniei Basarabiei» de P. Soroka (Chișinău, 1878), «Cu privire la relațiile ruso-române» de A. Stadnițki (Chișinău, 1895), «Carnetul pentru însemnări al unui călător împotriva valurilor» de A. Sturdza (Odesa, 1848), «Materiale referitoare la istoria relațiilor dintre Rusia, Polonia, Moldova, Valahia și Turcia în sec. XIV-XVI» de V. Uleanițki (Moscova, 1887) și alte ediții.

Un fond bogat prin conținut avea și biblioteca publică din Tiraspol, înființată pe la sfârșitul sec. al XIX-lea. În afară de literatura despre care am vorbit mai înainte, adică operele clasicilor ruși și străini, cât și scrierile unor fizicieni, matematicieni, istorici, economiști și alții, aici se afla o bogată colecție de cărți etnografice, mai ales în ceea ce privește județul Tiraspol. De exemplu: «Despre schisma din județul Tiraspol, gubernia Herson, și despre faptul cum rascolnicii de aici au fost îngropați de vii» de M. Vijemski (1897), «Notițe despre păsările din gubernia Herson» de A. Brauner (Odesa, 1894), «Despre sărăcia din Chișinău» de episcopul Antonie

(Odesa, 1903), «Proprietatea pământului. Pe marginea dării de seamă a zemstvei Tiraspol pe anul 1898», «Scurtă trecere în revistă a învățămîntului public primar din regiunea Herson pe anul 1897» (Herson, 1899), «Învățămîntul public în regiunea Herson în anii 1894, 1895 și 1896» (Herson, 1898). Un conținut etnografic îl aveau și «Cronicile statistico-economice ale regiunii Herson din anii 1894, 1896 și 1898» (Herson, 1899), «Unde pot fi săpate fîntînile în jumătatea de nord a județului Tiraspol, regiunea Herson» de G. P. Kudelkin (Herson, 1899), «Cronica agricolă din județul Tiraspol din anii 1889-1890» (Herson, 1891), «Cum să te aperi pe tine și pe alții de holeră» de K. I. Șidlovski (Tiraspol, 1892), «Fabrica regională de medicamente din județul Tiraspol» de P. Kravcenko (Tiraspol, 1904), «Din experiența indicelui de carte și articole» de A. Leontiev (Herson, 1890), «Raportul administrației locale județene Tiraspol pe anul 1901» (Tiraspol, 1902), «Raportul consiliului orășenesc Tiraspol pe anul 1894» (Tiraspol, 1896), «Materiale cu privire la aprecierea fondului funciar al guberniei Herson. Vol. IV. Ținutul Tiraspol» (Herson, 1889), «Hotărârile administrației locale județene Tiraspol pe anii 1865-1900» (Tiraspol, 1903), «Cronica statistico-economică a guberniei Herson pe anii 1889-1900» (Herson, 1900-1902)⁶ etc.

O literatură cu un conținut asemănător se afla și într-o altă bibliotecă tiraspoleană, cea a administrației locale județene. În afară de cărți, în catalogul acestei biblioteci erau trecute și operele unor scriitori, care au apărut în paginile revistelor de prestigiu din trecut. Printre acestea se numără operele lui Korolenko, Kuprin, Serafimovici, Gorki, Ticina, Cehov ș. a.

Apar și biblioteci într-un fel specializate. Din presa vremii aflăm că numai în ținutul Bender au fost deschise, în cadrul școlilor, circa 30 de biblioteci cu profil agricol.

Dintre toate bibliotecile județene întîietatea o deținea cea din Bender. În afară de aceasta ea poate fi considerată ca fiind una dintre bibliotecile specializate, avînd un fond bogat de literatură pe teme agricole. Din numărul total de compartimente, cuprinse în catalogul de cărți al bibliotecii, douăzeci erau consacrate literaturii agrotehnice, problemelor

legate de științele naturii, biologie, agricultură sau de proprietatea funciară. În această bibliotecă existau peste 600 de titluri cu literatură etnografică.⁷ Aici se găseau astfel de ediții ca: «Expoziția agricolă și industrială din Basarabia din anul 1889»; «Agricultura în plasa Evgheniev, județul Tiraspol», «Memoriul împuternicitului pentru agricultură din gubernia Basarabiei», «Cronica guberniei Basarabiei pe anii 1901, 1902, 1904 și 1908», «Rapoartele agricole ale administrației locale județene din Basarabia pe anii 1897-1898, 1899-1900 și 1900-1901» etc.

Dintre lucrările de economie agricolă și statistică pot fi amintite «Gubernia Basarabiei sub aspect agricol în anii 1889-1890», «Culegerea de date statistice pentru județul Hotin», autor K. Ermolinski, (Hotin, 1887), «Cronica agricolă a județului Hotin» (Hotin, 1887), «Raportul despre însemnătatea economică a râurilor Nipru, Prut și Nistru. Partea I», autor B. N. Jerve, «Schită despre proprietatea privată din județul Akkerman», «Cantinele gratuite din județul Akkerman. Edițiile I, II, III și IV» (1900), autor V. M. Purișkevici, «Statistica agriculturii din gubernia Basarabiei pentru anul 1905», «Lucrările comitetului din Basarabia cu privire la necesitățile industriei agricole», «Informații economice despre țăranii din plasele Costești, Mereni și Ialoveni, județul Chișinău».⁸

O bună parte din literatura etnografică existentă se referea la problemele administrării locale județene și orășenești. Acest compartiment era alcătuit în principal din dări de seamă, rapoarte, decrete, devize, culegeri ale administrațiilor locale județene din gubernia Basarabiei, precum și ale administrației guberniale pe aproape toți anii de activitate a acesteia. Aici se găseau și ediții ale diferitor asociații agricole, rapoarte ale comisiilor, cronici, lucrări și alte materiale. De exemplu: «Operele fruntașilor nistreni» de B. Jarve, «Raport despre un deceniu de activitate a Adunării gospodarilor de la sate» de P. Lazu (1881-1891). Dintre edițiile cu caracter informativ pot fi amintite «Anuarul orașului Bender. Îndreptar al tuturor ramurilor de activitate» de Margulius (1897), «Informații despre școala alexandrină de meserii din Chișinău de pînă la

data de 1 ianuarie 1896», «Gubernia Basarabiei. Primul recensământ general al populației», «Lucrările Comisiei savante a arhivelor din Basarabia. Vol. I, II și III» sub redacția lui I. Halippa.⁹

Exista de asemenea și o bogată literatură locală despre științele naturii, pe teme de medicină și igienă. De exemplu: «Despre epidemia de scabie din județul Bender și despre problema scabiei în general» de S. Benderski (1902), «Ecologia Nistrului. Lucrări ale fruntașilor nistreni. Ed. I, II și III» de M. Belețki, diverse raporturi medico-sanitare ale administrațiilor locale județene din Basarabia, precum și anuarul «Cronica medicală a guberniei Basarabiei». Printre acestea se aflau și astfel de ediții valoroase cum ar fi «Materiale pentru istoria medicinei din județele Basarabiei» de Korceak-Cepurkovski (1893), «Primul congres al medicilor județeni din gubernia Basarabiei» (1873), «Materiale cu privire la situația sanitară din gubernia Basarabiei. Cazuri de îmbolnăvire» de M. Rașkovici (1895), precum și raporturile spitalului județean gubernial din Chișinău, ale spitalului pentru copii din Chișinău etc. Dintre cărțile despre științele naturii putem numi «Lucrările Societății basarabene a naturaliştilor și a amatorilor de științe naturale. Vol. I și II» (1906-1902) și «Fauna meotică a Taracliei, județul Bender» (1911).

Atât în secția de cărți agricole, cât și în cea de literatură didactică, se afla un număr mare de ediții etnofrafice, care prezentau un interes deosebit pentru istorici. Dintre acestea pot fi amintite «Descrierea livezii primei școli ministeriale de o clasă din Chiriutnea (județul Bender)», «Raportul școlii agricole inferioare de categoria I din Cucuruzeni pentru anul 1894», «Raportul școlii din Grinăuți pentru anul 1894», «Raportul școlilor agricole din Purcari, Grinăuți și Cucuruzeni pe anul 1896», «Raportul școlii agricole inferioare de categoria I din Purcari pe anii 1893, 1894, 1895 și 1896», alcătuit de A. Șahnazarov, «Rezultatele activității și mijloacele de întreținere a școlii generale din Basarabia în perioada 1876-1886», «Raportul administrației guberniale a Basarabiei cu privire la învățământul public pe anul 1905», «Din dările de seamă și rapoartele

administrației guberniale din Basarabia cu privire la învățămîntul public pe anii 1895-1896», «Scurt raport despre situația învățămîntului public din orașul Chișinău pe anii școlari 1883-1884 și 1894-1895», alcătuit de F. Miller», «Învățămîntul public în județul Bender pe anul școlar 1897-1898», «Învățămîntul public în gubernia Herson», «Statistica școlilor publice din Basarabia pentru anul 1883» de M. V. Nerucev, «Limba moldovenească pentru autodidacți» de M. Ciachir, «Rețeaua de școli din județele Bender, Akkerman, Ismail, Chișinău, Orhei, Bălți, Soroca și Hotin» etc.

O altă categorie de literatură aflată în fondurile bibliotecii administrației locale județene din Bender și care prezenta un oarecare interes, avea ca tematică combaterea dăunătorilor și tratarea bolilor la culturile agricole. Dintre acestea putem numi «Musca de Hessen și alte insecte dăunătoare din Basarabia» de N. Widhalm, «Lăcustele din delta Dunării» de N. Krasilșcik (1886), «Despre principalele insecte care dăunează tutunul în Basarabia» de K. Linderman, «Protocolul ședinței convocate în luna mai 1893 la Chișinău în legătură cu măsurile de combatere a filoxerei», «Despre animalele și plantele dăunătoare existente în Basarabia în anul 1888», «Despre insectele dăunătoare din guberniile Basarabia și Herson» și «Bolile porumbului în Basarabia» de E. Rekalo, «Bolile plantelor de cultură din Basarabia» și «Ciupercile din Basarabia» de K. Dekenbah și multe altele. Tot aici se găsea o literatură bogată legată de viticultură, veterinarie, apicultură, creșterea viermilor de mătăsă, silvicultură etc. La această tematică se întâlneau ediții ca «Schiță despre situația agronomiei și viticulturii în gubernia Basarabiei» de V. G. Lomakin (1900), Rapoartele Secției basarabene a societății avicole săteti din Rusia pe anii 1900, 1901, 1902, 1905, 1906», «Raportul veterinar pe județul Tiraspol pe anul 1902», autor I. A. Slesarev, «Schiță despre apicultura din Basarabia» de N. V. Petrov, «Creșterea viermilor de mătase în guberniile Herson, Basarabia și Tavria» V. A. Bartenson (1894), «Despre situația creșterii viermilor de mătase în gubernia Basarabiei» de A. N. Korceaghin și F. F. Kovraiski, «Despre situația creșterii viermilor de mătase în

județul Bender» de F. M. Riodkovski (1888), «Date statistice despre pădurile ocolului silvic din Bender» de N. Nikolski.

În această bibliotecă era prezentă de asemenea și literatura de pomicultură și viticultură. De exemplu: «Rapoartele despre activitatea Secției din Akkerman a societății pomicole imperiale din Rusia pe ani 1889, 1895 și 1896-1897», «Scurt raport despre activitatea Secției din Chișinău a societății pomicole imperiale din Rusia pe anul 1909», «Raportul despre inspectarea plantațiilor de viță de vie din județul Tiraspol în anul 1888» alcătuit de I. M. Vidhalm, «Raportul despre studierea plantațiilor de viță de vie din județul Bender în anul 1887» alcătuit de G. Imșenețki, «Viile Basarabiei: obiect de studiu» de M. V. Nerucev, «Cum pot fi restabilite viile din regiunile Basarabia și Herson» de P. A. For și altele.

Toate aceste cărți au jucat un rol pozitiv la acea vreme și multe din ele își păstrează și astăzi actualitatea. Dar ele au fost editate în limba rusă, neînțeleasă de cea mai mare parte a populației autohtone. De regulă se tipăreau puține, prea puține cărți în limba română — cărți creștine, dicționare primitive, bucoavne și acelea la început de secolul XX cu litere chirilice.

Note

1. Каталог Кишинёвской городской общественной библиотеки для подписчиков I-го и 2-го разрядов. — Bender, 1904. — P. 93-95.
2. Ibidem. — P. 264.
3. Ibidem. — P. 304.
4. Ibidem. — P. 305.
5. Ibidem. — P. 327.
6. Систематический каталог Тираспольской общественной библиотеки (1901-1904 года.). — Tiraspol, 1905. — P. 16, 87, 94-95.
7. Каталог библиотеки Бендерской уездной земской управы. — Bender, 1913. — 178 p.
8. Каталог библиотеки Бендерской уездной земской управы. — Bender, 1913. — P. 11-14.
9. Ibidem. — P. 41-52.

15. Unele aspecte de solicitare a literaturii

Importanța și valoarea bibliotecilor din Moldova de pînă la 1918 consta nu numai în faptul că ele includeau în fondurile lor un număr considerabil de lucrări cu caracter progresist și de avangardă, ci și prin faptul că ele erau solicitate de cititori. În perioada mișcării democratice se constată o schimbare a mentalității cititorului, cu alte necesități și preferințe. În prefața Catalogului Bibliotecii din Soroca, editat în anul 1914, se remarcă faptul că «au trecut acele timpuri, cînd scriitorul mai scria cîte ceva, iar cititorul mai citea cîte ceva», iar acum se poate de spus că a apărut categoria de «cititor-prieten», la care atît de mult a visat cîndva Șcedrin; sîntem convinși că pentru omul cult cartea a devenit o necesitate organică, unul din însoțitorii necesari ai omului în drumul lui spre ideal și dreptate».¹

Din puținele dări de seamă ale bibliotecilor de pînă la 1918 care s-au mai păstrat, s-ar putea de reconstituit tabloul solicitării de către cititor a literaturii din acele timpuri. De exemplu, deja în al doilea an de funcționare a Bibliotecii publice din Akkerman (1895), fondul ei de carte a crescut pînă la 10.233 de exemplare de cărți, solicitate de către cititori de 16829 de ori.² Consiliul acelei biblioteci remarcă cu satisfacție că «numărul cititorilor într-un an de zile a crescut comparativ cu anul precedent, *fiind remarcată și o schimbare calitativă a lui...* (sublinierea îmi aparține — P. G). Faptul că au fost făcute donații considerabile de carte și bănești pentru bibliotecă, precum și contribuția personală, demonstrează spiritul de solidaritate a societății cu instituția dată».³ Necesitatea crescîndă pentru lectură a societății din Akkerman, interesul față de carte este demonstrat prin faptul că în anul următor, 1896, numărul solicitărilor de cărți și reviste a atins cifra de 28.184.⁴ Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, numărul lor a crescut pînă la 32.571 exemplare, iar numărul persoanelor care au vizitat sala de lectură a acestei biblioteci a atins cifra de 3.908

persoane. La începutul secolului al XX-lea, numărul de cărți împrumutate a ajuns la 59.949, iar în anii următori, îndeosebi în ajunul și în timpul primei revoluții ruse, s-a atestat o creștere constantă. Ar fi de remarcat și o schimbare în ceea ce privește lectura, atât în biblioteca din Akkerman, cât și alte biblioteci din Moldova. Într-o scrisoare din orașul Akkerman, publicată în «Bessarabskaia jizni», se spunea: «Cititorul se trezește. Uitînd de idolii de odinioară — Verbițkaia și alți scriitori de teapa ei, — el se asociază, treptat, cu lecturile de calitate. Anul precedent, conform datelor statistice din orașul nostru, precum și din altele, Verbițkaia era pe primul loc; astăzi ea a cedat lui Tolstoi locul de frunte. Nu mai puțin solicitați sunt Turgheniev și Goncearov, care au fost în umbră anul trecut»⁵. În al treilea an de existență a Bibliotecii publice din Akkerman, în dările ei de seamă, se remarcă o creștere considerabilă a veniturilor în urma taxei de împrumut și se mai sublinia faptul că «aceste date denotă necesitățile crescînde pentru lectură a locuitorilor Akkermanului. Pentru a păstra această stare de lucruri și în viitor, este nevoie de a completa în permanență fondul de carte și de reviste al bibliotecii»

Împrumutul de cărți și periodice la Biblioteca publică din Akkerman în anii 1896-1904

Titlul periodicelor, numele autorilor	Anul și numărul solicitărilor								
	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
Vestnik vospitania	18	56	58	58	24	31	77	81	101
Vestnik Evropî	320	342	315	365	458	543	603	422	397
Vestnik inostrannoi literaturî	287	174	109	200	231	193	302	152	272
Voshod	209	256	210	210	165	142	138	108	270
Jizni	-	-	-	164	-	516	95	35	-
Istoriceskii vestnik	135	207	242	284	337	305	279	139	222
Mir boji	504	442	590	726	733	662	750	552	522

Titlul periodicelor, numele autorilor	Anul și numărul solicitărilor								
	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904
Образование	-	-	27	50	65	68	164	374	403
Russkoe bogatstvo	340	472	717	754	768	760	873	422	477
Russkaia mîsli	443	570	65	478	565	557	703	495	428
Andreev	-	-	-	-	-	-	36	63	36
Belinski	-	113	99	95	69	-	68	-	37
Balzac	-	55	41	45	63	89	108	99	38
Veresaev	-	-	-	-	-	-	-	169	144
Garin	-	-	-	36	33	-	103	-	51
Gogol	-	86	114	113	201	492	220	273	235
Goncearov	-	184	143	149	206	192	182	120	102
Gorki	-	-	-	-	112	225	319	400	112
Hugo	-	125	131	113	253	215	192	221	317
Dostoevski	-	145	134	92	136	150	182	156	120
Dickens	-	120	133	80	71	278	367	324	306
Korolenko	-	46	48	-	21	-	69	75	84
Pisemski	-	-	-	-	134	208	106	147	40
Pușkin	-	77	54	45	35	150	399	271	286
Mamin-Sibereak	-	-	-	-	158	127	254	263	155
Zola	-	119	148	204	189	295	265	268	154
Salnikov-Șcedrin	-	58	102	101	67	73	49	61	34
Tolstoi, Lev	-	368	466	375	442	562	677	636	373
Herodot	12	9	-	-	-	-	-	-	-
Beecher-Stowe	33	85	20	82	122	118	126	126	234
Turgheniev	-	334	306	243	154	71	267	238	165
Cehov	-	60	76	80	285	401	508	275	119

Din tabelul de mai sus se vede clar care au fost cererile cititorilor Bibliotecii publice din Akkerman la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Analizînd tabelul de mai sus, putem afirma că oprele lui Lev Tolstoi se bucurau de cel mai mare succes. Dacă în anul 1897 cărțile lui Tolstoi au fost solicitate de 368 ori, atunci deja în anul 1898 — de 466 de ori; în 1901 — 562 ori, iar în anul 1903 cifra a crescut pînă la 636 de exemplare.

Cititorii Bibliotecii din Akkerman sunt tot mai mult interesați și de opera lui Anton Cehov. În anul 1897, cărțile lui Cehov au fost împrumutate de 60 de ori, iar în 1902 de 508 ori.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, printre scriitorii preferați ai cititorilor din Akkerman se înscrie și numele lui Gorki. În anul 1900 Biblioteca publică din Akkerman achiziționează oprele alese în 7 volume ale lui Gorki. Tot în acest an cărțile acestui autor sunt solicitate de 112 ori. În anul următor această cifră se dublează, iar în anul 1903 numărul de cărți ale scriitorului solicitate de cititori ajunge la 400 de exemplare. Cu fiecare an ce trecea cititorii solicitau tot mai mult și mai mult așa autori precum: Gonțearov, Saltikov-Șcedrin, Gogol, Dostoevski, Uspenski, Turgheniev, Hugo, Balzac, Pușkin, Lermontov, Mamin-Sibireak, Bunin, Serafimoviți, Andreev ș.a. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, popularitatea bibliotecii publice din Akkermen era în continuă ascensiune. Acest fapt ni-l demonstrează multitudinea de telegrame și felicitări, venite pe adresa bibliotecii cu ocazia celei de a X-a aniversări a ei. Într-o felicitare se spunea că «începîndu-și activitatea destul de modest și cu un fond nu prea mare de carte, timp de 10 ani, biblioteca a progresat mult, devenind un impunător depozit de carte al orașului Akkerman care, satisfăcînd pe larg necesitățile spirituale ale locuitorilor, a avut un rol considerabil în formarea și creșterea conștiinței și dezvoltării lor intelectuale... Realizîndu-și predestinația — de educator a cetățenilor — biblioteca a devenit un factor decisiv în ceea ce numim înnobilare a instinctelor, dezvoltînd

la cititorii săi tendința spre tot ce e frumos, blagorodnic și înălțător». ⁶

În una din luările de cuvînt la festivitatea jubiliară a bibliotecii s-a accentuat faptul că sporirea considerabilă a numărului de cititori și al celui de cărți împrumutate de artă, pe de o parte, cît de mult este solicitată cartea în orașul nostru, iar pe de altă parte, demonstrează că populația locală are nevoie hrană pentru minte». În altă luare de cuvînt s-a spus că «biblioteca noastră publică este o universitate prin funcția ei de iluminare».

Despre rolul și importanța Bibliotecii publice din Akkerman în viața socială a locuitorilor a vorbit, în cuvîntul de încheiere, președintele adunării jubiliare A. A. Iaroșevici: «Modestă, la prima vedere, această instituție socială (se are în vedere biblioteca — P. G.), fondată acum 10 ani, a avut un rol considerabil în viața societății locale. N-am să mă opresc la importanța tuturor manifestărilor ce țin de instruire și iluminare; n-am să recurg la cifre care ar arăta cît de mult a rămas în urmă țara noastră în acest sens. Lucrul acesta este bine cunoscut. Ignoranța poporului este, bineînțeles, cauza dezvoltării insuficiente a capacităților lui intelectuale și spirituale, la fel și a celor de producție — iată care este problema. În timpul de față, complicîndu-se raporturile dintre diferite grupuri sociale și simțindu-se necesitatea de a da un răspuns la multitudinea întrebărilor formulate de societatea rusă actuală, deci, în timpul de față toate manifestările ce țin de iluminismul public, indiferent de forma lor, ele reprezintă o valoare imensă și sunt de o importanță mare. Sărbătoarea de astăzi ne demonstrează cu prisosință acest lucru, cred eu».

În continuare, Iaroșevici a afirmat că importanța Bibliotecii publice din Akkerman ca instituție publică, nu se limitează doar la activitatea ei iluministă. «În procesul de instruire a poporului nu numai școlile, universitățile și academiile joacă un rol însemnat, — remarcă Iaroșevici, — ci și sistemul social în întregime, condițiile de trai și de muncă. Cred că toți vor fi de acord cu mine cînd voi

susține că aceste condiții sunt dificile astăzi. Nu în zadar intelectaulul de azi afirmă că s-a cufundat în mlaștina provincialismului, că nu mai poate respira în atmosfera sufocantă a realității înconjurătoare. Poate cineva îmi va replica că, probabil, în interiorul fiecăruia din noi sunt multe semne de întrebare, că fiecare dintre noi este vinovat de faptul că ne lăsăm atrași în mocirlă. Poate că e așa, dar cum putem cere de la majoritatea activiștilor sociali să dea dovadă de eroism și capacități spirituale remarcabile, pe care n-au avut posibilitate să le acumuleze în condițiile dificile ale trecutului istoric, cât și ale prezentului? De aici rezultă, după părerea mea, importanța unor astfel de instituții ale societății noastre, care susțin și dezvoltă în noi spiritul social, făcându-ne să ne unim în baza unei activități sociale cât de modeste, dar care nu ar fi lipsită de conținut ideinic. Cu cât mai mare va fi în voi tendința spre o astfel de unire și cu cât mai mult vom aspira spre aceste tendințe, valorificându-le într-un fel sau altul de organizații, cu atât mai intens va fi ritmul de creștere al conștiinței noastre sociale...».

Iaroșevici este optimist în ceea ce privește viitorul, considerînd că «va veni timpul cînd firavul pîrîiaș al conștiinței sociale a societății ruse, îmbogățit de forțele sociale ale provinciei, se va transforma într-un torent tumultuos». Iată de ce, în continuare, dînsul spune: «Să credem și să sperăm că următorul jubileu al Bibliotecii publice din Akkerman ne va găsi în condiții mai favorabile decît cele din zilele noastre, și atunci vom putea să ne alimentăm moralul pentru o activitate socială mai prodigioasă, lăsînd la o parte acele condiții externe care ne apasă și fac din noi niște burtă-verde; să sperăm că atmosfera sufocantă a realității ruse provinciale va dispărea și vom ajunge, în sfîrșit, la o dezvoltare liberă a forțelor sociale ale provinciei».

În tabelul de mai jos⁷ se vede nivelul de cerere a literaturii în Biblioteca publică din Akkerman la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Domenii	Anii și numărul solicitărilor						
	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
Beletristică	6934	7399	5810	7495	8021	8336	4584
Publicistică și critică literară	430	450	364	303	303	372	329
Filozosie, pedagogie, psihologie	181	118	178	196	233	246	93
Istorie	180	181	204	103	72	81	73
Dramaturgie	137	126	146	259	259	476	380
Drept, sociologie, economie politică și statistică	108	62	67	72	121	101	69
Științe ale naturii, medicină, fizică, matematică	100	63	104	118	132	95	79
Biografii	92	75	38	36	155	76	13
Geografie, etnografie, călătorii	56	42	41	47	46	13	19
Informații, diverse	27	40	-	12	-	45	-
Teologie, religie	-	49	32	25	44	10	2
Agricultură, tehnologie	-	2	3	2	25	-	-
Periodice	-	4765	4426	5164	5239	3866	4263

Din acest tabel aflăm că cele mai solicitate au fost cărțile de literatură artistică și social-politice, edițiile periodice. Deci, la începutul secolului al XIX-lea și sfârșitul secolului al XX-lea, Biblioteca publică din Akkerman a contribuit într-o oarecare măsură la aceea ca «literatura să fie pentru provincie nu numai un obiect de relaxare, ci și o necesitate imperioasă, care nu le-ar permite celor ce locuiesc acolo să se lase atrași de mocirla intențiilor și pasiunilor ne semnificative».

Cu ocazia celui de-al zecelea jubileu de la înființare, dînd o apreciere bibliotecii în cauză, șefa gimnaziului de fete din Akkerman A. Ponefidina spune următoarele în scrisoarea sa de felicitare: «Oferindu-ne cartea — această comoară de neprețuit -biblioteca a lărgit orizontul cititorului său, contribuind

mult la luminarea poporului și a devenit pentru noi, cei care trăim în provincie, o instituție mult îndrăgită».⁸

În acest scop, după cum afirmau organizatorii bibliotecii, fondurile ei au fost completate în permanență cu diferite ediții, «în afară de acelea care nu prezentau interes pentru publicul cititor sau nu aveau conținutul și direcțiile corespunzătoare instituției date». Chiar dacă era «tutelată» de jandarmerie, Biblioteca publică din Akkerman «a slujit cu devotament ideea luminării maselor largi și a contribuit la propagarea umanismului, dreptății și dragostei față de semenii, după cum afirmă chiar cititorii bibliotecii; biblioteca și-a păstrat tradițiile și nu și-a trădat principiile, datorită cărui fapt pe rafturile ei niciodată n-au apărut lucrări în care se propagă ura între oameni sau între popoare». Acest lucru a ținut să-l sublinieze în mesajul său de salut L. Avsadurov, fost membru al consiliului bibliotecii. El remarcă faptul că în condițiile acelor timpuri, «atît de propice dezvoltării urii între oameni și între popoare, Biblioteca publică din Akkerman a știut să se protejeze de spiritele malefice ale intoleranței naționale, fiind unica (dacă nu greșesc) instituție din oraș ferită de «mirosul cadaveric» al unor astfel de ediții cum ar fi «Znamea» și «Bessarabeț» (ziare cu idei reacționare ale Suteleor negre — P. G.).

Nu numai cărțile de pe rafturile bibliotecii erau selectate conform principiului caracterului lor progresiv, ci și servirea cititorilor se făcea la un nivel înalt, fapt care i-a bucurat pe cei care au stat la bazele acestei instituții publice. Direcțiile principale ale instituției date, stabilite încă de fondatorii ei, se rezumau la următoarele: «În primul rînd, de a pune la dispoziția oamenilor «hrana spirituală», de a contribui la educația acelor tineri care, absolvind gimnaziile locale, erau nevoiți, în virtutea împrejurărilor, să rămînă în orașelul nostru prăpădit, fiind lăsați în voia soartei, degradînd mental; în al doilea rînd, biblioteca trebuie să fie accesibilă tuturor, indiferent de apartenență socială și să fie capabilă să satisfacă cerințele și gusturile tuturor oamenilor, cu educație și studii diferite...». Cum se arată în una din

dărilor de seamă ale bibliotecii, cea mai mare grijă a consiliului ei colectiv «era orientată spre dezvoltarea și ameliorarea structurii interioare a bibliotecii». În acest scop consiliul selecta cele mai importante articole din ziarele și revistele din bibliotecă, edita un catalog pentru abonații de categoriile I și II, făcea sondaje printre cititori și a stabilit un program de lucru comod pentru ei ș.a.m.d. Este remarcabil faptul, că la una din ședințele generale ale membrilor Bibliotecii publice din Akkerman, în calitate de membri de onoare ai consiliului, au fost aleși K. T. Soldatenkov, editor renumit de carte din Moscova, care a făcut donații substanțiale bibliotecii, precum și scriitori cu popularitate printre cititorii bibliotecii: L. N. Tolstoi și V. G. Korolenko, care au fost anunțați despre acest lucru, în anul 1903, prin telegrame.

Era cu totul alt lucru când se marcau jubileele scriitorilor. Corespondentul de la «Bessarabskii iujnii krai» scria în numărul din 3 iulie 1914 că este revoltat că ziua lui Cehov n-a fost sărbătorită la Tighina: «Evreii s-au rugat pentru sufletul lui Gherțel. Ar fi putut și creștinii ortodocși să facă măcar o slujbă de pomenire pentru Cehov, dacă i-au organizat seri de creație. S-a presupus că direcția Bibliotecii «Pușkin» va organiza o seară în memoria lui Cehov, fiind cea mai potrivită instituție în acest sens. Dar direcția bibliotecii nu și-a onorat obligațiunile în fața orășenilor. Ea n-a făcut nici o iotă pentru ca ziua de comemorare a lui Cehov să fie organizată și la noi în mod festiv. Să ne fie rușine, domnilor. Se consideră că stați la cîrma vieții spirituale a orașului nostru. Cine altul dacă nu voi ar trebui să organizați o seară în memoria lui Cehov? Doar nu departamentul de accize sau cel naval?

Recent, la ședința generală a membrilor bibliotecii s-a constatat că biblioteca noastră ce poartă numele lui Pușkin nu are nici o popularitate. Vina nu e doar a bibliotecii, ci mai mult a conducătorilor ei, care nu se fac remarcați prin nimic. Funcția pe care o deține directorul bibliotecii nu este una simbolică, ci una care comportă mari responsabilități. E vorba

despre un efort în munca de propagare a culturii. Dar iată ce instituție de cultură avem, iată cum lucrează!

Lucrătorii noștri din domeniul culturii s-au acoperit de rușine. Ei ne-au demonstrat că nu fac nimic, munca lor am putea-o califica drept o lenevie! Repet: e o rușine!»⁹

Din cauză că nu dispunem de date, este imposibil să facem o evaluare a cititorilor, care au beneficiat de serviciile Bibliotecii publice din Akkerman. Cu toate acestea, putem presupune că printre rîndurile lor au fost, preponderent, intelectuali locali, deoarece țăranii și muncitorii nu prea știau carte. Abonații bibliotecii se clasificau în trei categorii. Inițial, ultima «era destinată poporului simplu, muncitorilor, pentru ei fiind stabilită și o taxă mai mică. În acest sens consiliul bibliotecii a rămas dezamăgit: nu era în Akkerman un public cititor al clasei muncitoare inteligente, din care motiv, după un an, categoria dată a fost trecută în categorie pentru copii...». Cu toate acestea, potrivit tabelului prezentat anterior, cererea pentru literatura progresistă creștea din an în an în această bibliotecă, ea ocupînd «un loc de cinste printre puținele instituții educative ale orașului Akkerman». În acest scop, administrația bibliotecii a ținut nu numai să completeze fondul de carte al bibliotecii cu literatură cu caracter democratic, dar chiar și «cărțile extrase din circulație din bibliotecile publice au fost catalogate separat și depozitate în lăzi». În fond, biblioteca a justificat pe deplin așteptările și urările cititorilor săi cu ocazia celei de-a 10-a aniversări, care se încheiau astfel: «Fie ca flacăra cunoașterii, aprinsă de ea, să ardă încă mulți ani, luminînd realitatea contemporană». Chiar și copiii, adică cititorii din categoria a III-a, salutînd biblioteca cu ocazia jubileului, în 1904, i-au mulțumit «pentru bucuria și folosul pe care le aduce oferindu-le cărți bune..., pentru faptul că ea a fost printre primele care i-a învățat să prețuiască și să îndrăgească cartea».

Din păcate, erau și alte situații. Corespondentul Ioric de la «Bessarabskii iujnîi krai» scria că a fost prezent la una din adunările generale ale membrilor Bibliotecii Publice

din Bender, unde s-a dat citire dării de seamă, în care se spune că în anul precedent au avut doar 75 membri ai bibliotecii (adică abonați — P. G.), iar în anul de față — doar 59. «Dacă situația va fi la fel și mai departe, atunci peste vreo cinci ani vor rămîne doar doi. Se împrăștie nu numai membrii bibliotecii, ci și cititorii ei. De ce oare? Biblioteca de la noi este una modernă, cum s-ar zice un focar al culturii, dar nu se bucură de popularitate din partea populației! Eu și tovarășii mei de idei explicăm aceasta stare tristă de lucruri prin aceea că biblioteca noastră este lipsită de caracteristici democratice, nu tinde să cunoască psihologia cititorului în formare și nu dă dovadă de creativitate. Mi s-a ripostat, după părerea mea, foarte slab. Îmi demonstrau că biblioteca nu este chiar atît de birocratică, dar n-au negat faptul că ea regresează în fiecare an.

Este atît de simplu: dacă va reuși biblioteca să atragă masele, ar crește și popularitatea ei o dată cu creșterea numărului de cititori. Căci aici vin numai cei aleși, dar dați să atrageți și oamenii de rînd... Apropo, la adunarea generală am ținut să remarc faptul că secțiunile de carte filozofică și politico-economică sunt foarte sărace».¹⁰

Un rol important în viața ținutului în perioada de dezvoltare a mișcării social-democratice la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, l-a avut și Biblioteca Publică din Chișinău, continuînd a fi cel mai mare depozit de carte din Moldova. Anterior s-a spus că biblioteca dată achiziționa aproape toate operele clasicii literaturii ruse și străine, editate în Rusia, precum și ediții de vază din diferite domenii ale științei. Administrația Bibliotecii publice din Chișinău, cerînd de la Duma orășenească fonduri suplimentare pentru achiziționarea literaturii, considera pe bună dreptate, în anul 1897, că Biblioteca Publică din Chișinău este «unicul izvor, capabil să satisfacă cerințele cititorilor».¹¹

Numărul solicitărilor din partea cititorilor Bibliotecii Publice din Chișinău pentru următorii autori:

Autorul și titlul cărții	Numărul buletinelor de cerere (comenzilor) după ani									
	1897	1898	1899	1903	1905	1906	1907	1908	1911	1912
Tolstoi, Lev	909	1109	1140	1067	413	460	1204	1576	3029	3490
Turgheniev	620	520	541	159	108	151	1113	1069	1257	1164
Gogol	432	751	356	180	245	408	588	537	477	448
Gončarov	500	589	648	203	-	300	341	586	714	734
Pisemski	455	606	414	351	114	166	133	210	439	202
Dostoievski	356	345	537	534	130	409	376	701	921	1048
Pușkin	143	443	658	377	217	341	558	668	701	591
Hugo	283	499	424	296	110	155	462	410	507	751
Zola	222	504	825	477	230	559	613	755	648	684
Byron	96	69	86	129	45	53	133	173	156	129
Goethe	119	83	120	-	31	24	68	227	94	156
Ostrovski, A.	147	212	261	198	68	-	129	238	81	386
Uspenski, G.	67	68	85	143	26	33	30	71	45	34
Reid, M.	209	852	1344	489	364	499	647	743	690	561
Scott, W.	162	464	290	281	225	325	291	458	480	540
Grigorovici	198	342	313	-	94	165	243	254	411	310
Nikitin	54	41	48	-	-	-	-	-	-	-
Belinski	116	122	197	52	287	290	366	460	382	291
Darwin	54	33	38	103	27	148	126	192	67	58
Lermontov	60	66	43	-	21	73	152	176	194	192
Shakespeare	111	130	162	184	54	237	309	332	280	299
Ușinski	41	19	22	140	10	-	13	-	-	15
Heine	67	101	100	-	20	-	-	42	82	54
S.-Șaedin	145	124	238	130	62	176	80	76	93	69
Dickens	235	778	836	402	294	309	459	616	658	179
Aksakov	102	120	158	147	36	13	2	15	86	129
Twain, M.	32	101	132	-	124	134	272	279	333	410
Platon	12	7	-	8	-	-	17	-	-	-
Herodot	12	9	-	-	-	-	-	-	-	-
Beecher-Stowe	33	85	20	-	82	122	118	126	126	234
Verne, J.	140	9	648	335	286	384	475	777	540	828
Danilevski	161	291	166	-	17	36	39	109	182	170
Sienkiewicz	107	555	178	347	110	243	325	437	517	853
Cooper, F.	93	515	350	-	140	218	198	208	259	361
Dumas, A.	87	150	204	292	163	384	446	488	749	1231
Sand, G.	74	132	215	-	109	147	144	224	349	425
Shiller	64	101	132	154	28	16	125	236	123	111
Leskov	59	93	82	-	15	-	29	47	59	72

Autorul și titlul cărții	Numărul buletinelor de cerere (comenzilor) după ani									
	1897	1898	1899	1903	1905	1906	1907	1908	1911	1912
Leskov	59	93	82	-	15	-	29	47	59	72
Balzac	46	68	54	-	34	-	24	40	78	73
Garșin	41	98	116	138	30	26	-	81	71	47
Stankevici	39	79	253	-	79	187	179	129	250	330
Avenarius	38	208	256	234	167	249	219	216	247	362
Karamzin	38	78	37	11	16	20	38	190	215	224
Cehov	34	148	204	574	65	187	219	237	479	544
Jukovski	37	162	213	-	121	106	120	215	199	310
Mickiewicz	29	17	29	-	-	-	40	-	-	10
Griboedov	23	16	23	-	16	10	64	55	60	67
Cervantes	22	41	30	-	-	-	19	16	40	72
Moliere	21	35	44	-	-	-	-	74	88	53
Andersen	20	175	194	189	321	278	375	410	625	771
Korolenko	19	89	92	114	40	148	124	122	232	198
Dante	18	44	23	-	-	-	-	77	50	40
Flaubert	18	32	22	-	-	-	-	26	16	19
Ibsen	12	13	54	123	46	28	248	182	103	87
Fonvinzin	12	15	15	-	-	-	13	64	27	23
Averbah	-	249	252	-	62	53	136	163	274	344
Andreev	-	13	10	303	23	122	91	212	394	436
Brockhaus (dict.)	117	494	812	1863	-	1157	1202	1227	1097	1281
Voltaire	-	14	-	-	-	-	-	-	31	20
Voynich, E.	-	148	36	194	13	95	104	80	15	40
Grimm	-	134	186	-	202	148	146	202	281	401
Giovagnoli	-	29	25	-	-	-	44	67	15	25
Davîdov	-	32	36	-	-	-	-	-	-	-
Zelinski	-	57	84	60	-	60	286	276	164	178
Ziber	-	30	21	61	-	37	-	-	-	-
Lomonosov	-	17	-	-	-	-	-	-	18	-
Mendeleev	-	7	17	-	-	-	29	26	54	10
Owen	-	13	5	-	-	-	-	-	-	-
Plutarh	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-
Rubakin	-	99	120	226	218	282	259	246	673	342
Rousseau	-	12	84	78	-	-	38	-	39	57
Spinoza	-	8	23	-	-	-	12	-	10	14

Autorul și titlul cărții	Numărul buletinelor de cerere (comenzilor) după ani									
	1897	1898	1899	1903	1905	1906	1907	1908	1911	1912
Smith, A.	-	7	14	-	-	-	11	-	-	-
Stendhal	-	17	11	71	-	-	29	12	12	-
Spilgagen	419	490	688	367	-	280	179	324	646	606
Shopenhauer	-	30	9	163	-	-	82	48	98	78
Bestujev	-	11	7	-	-	-	-	-	-	-
Butlearov	-	8	5	-	-	-	-	-	-	-
Defoe, D.	-	34	51	-	-	-	-	-	-	-
Kriľov	-	30	43	-	-	-	-	-	27	26
Kuno-Fisher	-	16	37	49	-	-	-	23	12	-
Kant	-	5	18	51	-	34	-	16	-	21
Bobcec, M.	-	18	27	-	-	-	-	23	-	38
Maupassant	-	5	9	-	-	-	-	234	-	549
Maikov	-	32	10	-	-	-	-	28	-	50
Nemirovici-Dancenko	-	61	81	532	-	-	-	271	-	609
Odoevski	-	26	17	-	-	-	-	-	-	46
Prus, B.	-	10	48	-	-	-	-	-	-	-
Pirogov	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Pascal, B.	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Sofocle	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-
Secenov	-	5	5	-	-	27	-	-	-	-
Tiutcev	-	6	23	-	-	-	-	-	-	-
Timireazev	-	6	19	118	-	65	36	16	15	20
Titus Liviu	-	5	-	-	-	-	-	-	-	13
Cernișevski	7	21	46	14	71	105	249	116	97	105
Anenkov	-	38	48	-	-	48	101	-	34	-
Bocle	-	114	76	-	54	43	-	24	-	-
Blanki	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-
Garin	-	127	198	-	1338	370	878	345	276	-
Lange	-	-	18	38	-	35	-	-	-	5
Mamin-Sibereak	-	165	295	212	223	221	241	309	250	-
Montesque	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-
Mecinikov	-	-	11	-	-	-	33	-	-	-
Pavlov	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-
Ovseaniko-Kulikovski	-	-	13	20	-	-	-	134	88	201
Tugan-Baranovski	-	-	5	44	-	36	12	-	-	18

Autorul și titlul cărții	Numărul buletinelor de cerere (comenzilor) după ani									
	1897	1898	1899	1903	1905	1906	1907	1908	1911	1912
Cicerin	-	-	4	7	-	-	-	-	-	-
Gorki	-	-	21	2395	85	602	465	350	366	362
Nietzsche	-	-	-	127	39	66	121	146	69	78
Hegel	-	-	-	44	-	-	-	-	-	-
Ricardo, D.	-	-	-	70	-	-	-	-	-	-
Tolstoi, A.	-	-	-	-	31	41	95	94	153	240
«Znamea»	-	-	-	-	178	1700	2501	3467	976	604
Beltov (Plehanov)	-	-	-	-	-	160	-	-	-	-
Veresaev	-	-	-	-	-	117	114	128	139	187
Kautski	-	-	-	-	-	354	108	17	-	26
Bogdanov	-	-	-	-	-	120	17	-	-	18
Bebel, A.	-	-	-	-	-	140	42	-	-	20
Bernstein, E.	-	-	-	-	-	32	-	-	-	-
Lunacearski	-	-	-	-	-	48	18	-	-	30
Kuprin	-	-	-	-	-	-	228	455	457	898
London, J.	-	-	-	-	-	-	55	-	-	23
Stasov	-	-	-	-	-	-	19	-	-	-
Serafimovici	-	-	-	-	-	-	50	194	65	10
Dobroliubov	-	-	-	-	-	-	-	35	34	50
L/N	-	-	-	-	-	-	7	86	-	-
France, A.	-	-	-	-	-	-	-	55	65	81
Herzen	-	-	-	-	-	-	-	-	50	67

Administrația bibliotecii ținea cont de contingentul de bază al bibliotecii: cei care făceau studii și persoanele care tindeau spre autoinstruire, procurând literatură de popularizare a științei, precum și de specialitate. În anul 1892 biblioteca a făcut un apel către specialiști din diferite domenii (învățători ai gimnaziilor locale, școlii reale și seminarului teologic) cu rugămintea de a întocmi liste ale principalelor lucrări care țin de specialitatea lor, de care a ținut cont atunci când urma să-și completeze fondurile în acea perioadă (1897).

Pînă în 1989 cititorii sălii de lectură notau în registru date referitoare la starea socială sau la genul de ocupație. Începînd cu anul 1898 aceste înregistrări se făceau în mod separat: starea socială și, separat, ocupația. Din luna septembrie 1891 a fost inaugurat împrumutul, în legătura cu acest fapt fiind necesară lărgirea statelor. Numărul cititorilor a crescut în comparație cu perioada cînd erau prestate servicii doar în sala de lectură. În anul 1892 în sala de lectură (fără împrumut) au fost oferite publicului cititor 19573 exemplare de carte, iar în 1896 și 1897 acest număr era de 15 mii și, respectiv, 16 mii exemplare. Numai în anul 1899 au fost înregistrați 2997 de cititori, din care 1743 de bărbați și 934 femei. Comparînd datele de dare de seamă al anului curent cu cel precedent, putem remarca o majorare considerabilă a numărului de cărți cu caracter științific (cu 919 mai mult), fapt care denotă o atitudine serioasă a cititorilor față de bibliotecă, ceea ce este oglindit și în însemnările făcute de solicitanți făcute în cartea de cereri. După numărul manualelor oferite publicului, al programelor, dicționarului Brokhauz și Efron și alte cărți, se poate de remarcat influența pe care o au programele asupra vizitatorilor și abonaților. Un rol deosebit l-au jucat și lecțiile tematice (Ibsen, Heine, situația economică în Franța la sfîrșitul secolului al XVIII-lea). Același lucru se poate spune cu referire la lecțiile de muzică, organizate de Societatea de muzică (a crescut oferta pentru biografiile muzicienilor), precum și la spectacolele populare ale Comitetului Orășenesc al abstinienților (a crescut oferta operelor lui Ostrovski). Zilele pușkiniene au contribuit la sporirea cererii la opera lui Belinski, iar întreprinderea Dreifus a sporit numărul solicitărilor pentru opera lui Zola.

Nu întotdeauna se făcea față cerințelor: deseori cartea solicitată era la alt cititor sau încă nu era adusă de la poștă, era la legat ori chiar nu era în fondul de carte al bibliotecii. Numărul de cereri pentru carte nesatisfăcute era de 1230, iar la edițiile periodice — de 1958.

În anul 1900 s-a luat decizia ca timp de o lună orice carte nouă primită de bibliotecă să fie pusă doar la dispoziția sălii de lectură, după care urma să fie oferită și abonaților, care o

puteau lua și acasă. Consiliul bibliotecii a atras atenția și la faptul că unele paragrafe din regulamentul abonamentului sunt incomode, cerînd modificări în favoarea cititorilor, care mai apoi au fost aprobate de către Dumă la 21 februarie 1901. Potrivit noilor condiții ale împrumutului, zălogul în bani a fost substituit cu un angajament în scris. Prețul pentru a doua carte a fost micșorat pînă la 15 copeici în lună.

«Biblioteca Publică din Chișinău în multe privințe corespunde celor două principii privitoare la destinația bibliotecilor publice: în primul rînd ea are funcția de depozit de carte, iar în rîndul doi — era accesibilă pentru toți. Ținînd cont că biblioteca dată este una de gubernie, ei îi revine sarcina să adune toată informația și lucrările ce țin de istoria, geografia acestui ținut, precum și alte materiale, fapt care pune în evidență importanța ei ca depozit de carte. Ceea ce ține de aspectul public: deoarece în oraș nu există biblioteci private cu acces nelimitat, iar cerința de carte este tot mai mare, biblioteca orășenească trebuie să facă față acestor solicitări, avînd grijă să completeze fondul său de carte cu literatură de popularizare a științei, îndrumare necesare pentru autoinstruire. În acest scop au fost întocmite listele cărților conform programei de lectură la domiciliu, avînd indicate numerele cărților conform catalogului. Aceste liste sunt afișate pe pereții sălii de lectură».

Biblioteca are grijă să ușureze căutarea, materialelor necesare solicitate de către cititori, fiind satisfăcute, de exemplu, cererile particulare ale elevilor, de a le găsi literatură pentru o anumită temă sau la rugămintea cititorilor începători de a-i îndruma cu «ce să înceapă» lecturile. Cititorii puțin inițiați (numărul cărora se mărește în fiecare an) au nevoie de astfel de îndrumări. Lipsa programelor accesibile este evidentă. Chiar dacă bibliotecile îi ajută în acest sens, oferind fiecărui cititor indicații, acest lucru este sporadic. Biblioteca însă nu are posibilitate, nici timp, să se ocupe de întocmirea programelor. Personalul bibliotecii în timpul programului de lucru (9-2, 5-8) reușește doar să-și îndeplinească obligațiile curente; întocmirea datelor statistice și efectuarea muncii care ține de

amenajarea bibliotecii se face după ora opt seara, adică după o zi de muncă, destul de grea.

Pentru confortul cititorilor și în scopul de a le oferi posibilitatea să poată lua cunoștință de noutățile editoriale, precum și de cărțile din fondul bibliotecii, s-a alcătuit un catalog special, în ordine alfabetică, fapt care exclude necesitatea de a apela la alte cataloage, ceea ce ar produce dificultăți la alegerea cărții necesare. Pentru abonații din categoria a III-a a fost tipărit (în anul 1901) un catalog sistematic, care include, în principal, cărți pentru copii și adolescenți. În anul 1902 a început să fie tipărit și un catalog pentru abonații din categoriile I și II.

În anul 1902 s-a efectuat transferul, timp de trei luni, într-o încăpere nouă. În acest scop, în incinta Casei orășenești a fost pusă la dispoziția bibliotecii 1/3 din etajul de sus, având 11 săli mari: un vestibul mare cu cuiere pentru 200 și mai mulți vizitatori, o sală mare pentru împrumutul cărților (la domiciliu), o sală mare pentru lectura ziarelor, alta — pentru lectura cărților, sală pentru depozitarea cărților, biroul bibliotecarului, camera pentru personal, două săli mari pentru depozitarea cărților. Pentru Biblioteca pentru copii «A. S. Pușkin» au fost rezervate două săli: de împrumut și sală de lectură. În afară de aceasta, la demisol au fost rezervate două săli pentru depozitarea ziarelor (biblioteca arhivează ziarele începând cu anii 30 ai secolului al XIX-lea).

Noua încăpere s-a dovedit a fi nu numai confortabilă și în deplină concordanță cu condițiile igienice (ventilație bună, încălzire cu aburi, electricitate, lumină și aer), ci chiar luxoasă. O dată cu trecerea în noua încăpere a fost necesar de a reînnoi și mobilierul. Mobila a fost comandată la Viena și era foarte confortabilă. În depozite au fost montate rafturi mobile în două niveluri, dând posibilitate de a ajunge cărțile fără a folosi scara. Faptul că depozitul principal era aproape de secția de împrumuturi a facilitat mult prestarea serviciilor.

Biblioteca era îngrijorată de faptul că secția Basarabiana se mărea tot mai mult, fiind cea mai necesară pentru un oraș

de gubernie, unde se concentrau interesele întregii Basarabii.¹² Adunarea materialelor pentru această secție este destul de anevoioasă, din care motiv biblioteca nu poate realiza cele propuse de sine stătător. În acest sens ea contează mult pe ajutorul populației și oamenilor de știință. În acest scop, biblioteca a făcut un apel către persoanele care dețin manuscrise sau ediții referitoare la geografia, etnografia, istoria, literatura, economia și modul de viață și legile ținutului de a oferi bibliotecii ajutor pentru a completa rafturile secției basarabene a bibliotecii. Știind că colecționarea relicvelor literare ale țării este un lucru de onoare a populației, biblioteca contează pe bunevoința populației Basarabiei. Totodată, biblioteca anunță că manuscrisele și cărțile care vor intra în posesia ei vor fi păstrate în condiții excelente și bine păzite, fiind considerate patrimoniu al țării. Unii donatori au trimis pe adresa bibliotecii lucrările sale referitoare la Basarabia, printre care sunt foarte valoroase documentele ce conțin informații privitoare la granițele orașului Chișinău, oferite de K. A. Șmidt. Aceste materiale au fost folosite de Comisia de arhivă la alcătuirea unui volum ce ține de acest domeniu. Printre cele mai însemnate donații ar fi de remarcat cele 627 cărți oferite de M. I. Abramova, care a susținut inaugurarea secției pentru copii «A. S. Pușkin». Moștenitorii lui Semașcu au donat 406 cărți de literatură străină și rusă. Din partea Arhivei centrale din Moscova au fost primite 93 volume din domeniu istoriei și arheologiei.

Regulile de înregistrare, aprobate în 1899, sunt utilizate și în 1900. La începutul anului 1900, în secția împrumuturi a fost introdus sistemul de plicuri, simplificat pînă la sfîrșitul anului și introdus în toate secțiile bibliotecii începînd cu anul 1901 (sala de lectură, sala de împrumuturi și secția de literatură pentru copii «A. S. Pușkin»). Valoarea acestui sistem constă în faptul că lucrătorul bibliotecii, fără a recurge la căutări îndelungate în depozit, poate da imediat informații referitoare la cartea solicitată: dacă este sau dacă a fost dată vreunui cititor, cui anume și cînd va fi restituită, dacă va fi plătită amenda în caz că se va depăși termenul de restituire a cărții. Dacă abonatul a pierdut cartea sau carnetul de abonament

(carnetul de cititor) sau a uitat numărul abonamentului, conform sistemului de fișe, se poate lesne de găsit cartea sau numărul abonatului. Sistemul constă în următoarele: fiecăre carte are o fișă-calendar, în care este notat numărul cărții, titlul și numele autorului. O astfel de fișă are fiecăre carte aflată pe rafturile depozitului de cărți.

Fișele în care sunt indicate numărul și categoria abonatului, numele, prenumele, adresa, profesia sunt păstrate într-o cutie specială a abonatului. Când cartea este oferită conform buletinului de cerere (se ștampilează zilnic data și luna), pe el cititorul scrie numărul abonamentului său și numerele cărților solicitate, lăsându-l în cutia pentru abonați în așa fel, ca lângă el să se afle cărticica de abonare a cititorului. Din cartea este extrasă fișă-calendar, în care se notează data restituirii, iar pe verso este notat numărul abonatului. Având notițele date, fișă-calendar se pune într-o lădiță specială, numită «împrumut», în care, spre sfârșitul zilei, toate fișele-calendar se pun în ordine numerică. În carnetul de împrumut al cititorului se notează numărul cărții eliberate și data de restituire. Când cititorul restituie cartea, lucrătorul bibliotecii este obligat să verifice, în primul rând, starea cărții (acest lucru se face repede), după care notează data când a fost restituită cartea, iar din cutia «împrumuturi» este extrasă fișă cărții și pusă în cartea, iar din lădița «abonați» se extrage buletinul de cerere făcut pentru cartea respectivă, care este pus într-o altă lădiță. Pentru a urgenta primirea și eliberarea cărților buletinele de cerere din lădița «abonatului» se extrag atunci când sunt puse buletinele de cerere ale cărților eliberate. În procesul dat, lucrătorul bibliotecii execută cinci înscrieri (trei în fișă de împrumut și două în fișă-calendar). Toate notițele se fac cu creionul.

Noul sistem de înregistrare a cititorilor oferă informații statistice ample, dar biblioteca nu este capabilă să cuprindă toate aspectele acestor date și de aceea oferă informații referitoare numai la următoarele întrebări:

1. Cine se folosește de serviciile bibliotecii (starea socială), numărul cititorilor (starea socială).

2. Cît de des apelează la serviciile bibliotecii, ce citesc, ce autori preferă, ce ziare sau reviste solicită.

3. Conform buletinelor de cerere ale cititorilor din sala de lectură și ale abonaților se alcătuiesc datele statistice referitoare la lecturile cititorilor.

4. Conform noului sistem de înregistrare se poate de făcut statistica lecturii fiecărui cititor în parte.

După solicitările altor biblioteci, Biblioteca Publică din Chișinău le-a trimis o descriere amănunțită a sistemului său de înregistrare și a statisticilor din toate secțiile.

Pentru comoditatea cititorilor, pe niște rafturi sunt puse toate ziarele și alte ediții periodice, fapt care facilitează alegerea și oferă posibilitatea de a afla cu ușurință care colecții sunt lipsă.

Cînd se făcea solicitarea cărților administrația utiliza îndrumările bibliografice ale unor reviste speciale, conform cererii cititorilor și avea grijă de a completa golurile din catalog. Dorind să faciliteze elevilor, studenților, cît și altor categorii de cititori regăsirea literaturii necesare, biblioteca a început să catalogheze lucrările de critică (pentru cititorii studiosi). În acest scop a adunat edițiile de referință din colecțiile bibliotecii, necesare pentru studierea operelor literare ale clasicilor literaturii mondiale.

În anul 1903, în afară de achiziționarea cărților noi, biblioteca a avut parte de donații, printre care menționăm cele 1290 de volume de carte, dăruite de Vasile Ștroescu, cuprinzînd cărți în limbile franceză, română, engleză, germană și poloneză. Cărțile au o valoare mare și reflectă diferite domenii: agricultură, istorie, geografie, literatură ș. a. Această donație a îmbogățit considerabil secția de literatură străină. Altă donație a oferit bibliotecii Ekaterina Siținskaia (600 de volume), cuprinzînd și ediții periodice, precum «Revue des deux mondes», «Russkii vestnik» etc.

Deoarece în ultimii 10 ani patrimoniul de carte al bibliotecii s-a completat cu 8.000 de titluri de carte (la 1 ianuarie 1913 cuprindea 62.894 exemplare), conducerea bibliotecii s-a adresat către organele de conducere orășenești cu cererea de finanțare

pentru editarea volumului II al catalogului (aceste cheltuieli sunt aprobate conform devizului pe anul 1913).

Avînd săli de lectură de 120-130 de locuri, biblioteca putea să servească nu mai mult de 2600 de cititori. În total, biblioteca avea 5613 abonați, dintre care erau 2618 vizitatori ai sălii de lectură, 1817 de abonați de categoria I și II și 1178 de abonați ai Bibliotecii pentru copii «A. S. Pușkin».

Un mare eveniment în viața bibliotecii a fost participarea la expoziția școlară, la care a fost prezentată literatură din secția «Basarabiana», cuprinzînd aproximativ 1000 de cărți, hărți și planuri din această secție cu 54 de documente (gramote) din secolele XVI, XVII, XVIII și începutul secolului al XIX-lea referitoare la Basarabia în limbile română, rusă, sîrbă și alte limbi. Tot aici a fost expus catalogul mobil de fișe al cărților și articolelor din presă.

Dorind să expună cît mai multe materiale referitoare la Basarabia, biblioteca a făcut un apel către toate organele de conducere orășenești și de zemstvă, alte biblioteci de a pune la dispoziție diferite materiale. În afară de secția respectivă, biblioteca a mai expus:

1) Un indice al literaturii (cărți și articole din reviste) despre A. S. Pușkin (opere alese ale lui Pușkin, materiale biografice, notițe și scrisori, caracterizare generală și detaliată a unor lucrări); bustul lui Pușkin, fotografii: casa lui Inzov, unde a locuit Pușkin, portretul generalului Inzov, planul orașului Chișinău de pe vremea lui Pușkin;

2) Un indice al literaturii referitoare la «Istoria Rusiei în timpul domniei țarului Aleksandr I»;

3) Mostre ale inventarului bibliotecar și 11 fotografii ale sălilor de bibliotecă;

4) Diagrame și cartograme.

Biblioteca a reușit să trezească interesul publicului atît de mult, încît în fiecare din cele 10 zile lucrătorii ei trebuiau să dea informații, mai ales referitoare la inventarul bibliotecii, formularul cărții, din care poți afla cărei secții îi aparține cartea dată, autorul ei, cît de des este solicitată într-un an de

zile și numele cititorului ei. La cererea celor interesați, biblioteca le oferea descrierea detaliată a inventarului.

Oferte asemănătoare erau făcute și din partea altor biblioteci. Astfel, conducerea bibliotecii orășenești din orașul Bender s-a adresat către Duma gubernială în vederea finanțării în scopul constituirii în biblioteca din Bender a unei secții speciale destinate Basarabiei.

Note

1. Каталог Сорокской еврейской общественной библиотеки-читальни. — Moghilev-Podolsk, 1914. — P. 2.
2. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за второй год её существования. — Akkerman, 1895. — P. 11.
3. Ibidem. — P. 12.
4. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за третий год её существования. — Akkerman, 1897. — P. 11.
5. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за 1901-1902 гг. — Akkerman, 1903. — P. 4.
6. Бессарабская жизнь. — 1911. — Nr. 251 (12 n).
7. Denumirile domeniilor științelor în tabel sunt date conform clasificării bibliotecare în vigoare la acea vreme. Numărul cerințelor se dau după clasa 1 și 2, adică primite de la adulți. Informațiile împrumutului literaturii după domeniile științelor pentru anul 1900 lipsesc.
8. Отчет Аккерманской общественной библиотеки за 1903-1904 гг. — Akkerman, 1904. — P. 5.
9. Бессарабский южный край. — 1914. — 3 iul.
10. Бессарабский южный край . — 1914. — 13 mai.
11. Отчет Кишинёвской общественной библиотеки за 1897 год. — Chișinău, 1898. — P. 12.
12. Отчет Кишинёвской общественной библиотеки за 1900-1902 годы. — Chișinău, 1904. — P. 6.

Sumar

INTRODUCERE	5
I. Din istoria bibliotecilor din Moldova pînă la începutul secolului al XIX-lea	15
1. Cultura scrisă	15
2. Primele biblioteci mănăstirești	21
3. Biblioteca publică a lui Iacob Eraclid (numit Despotul) .	33
4. Introducerea tiparului și bibliotecile din secolele XVII-XVIII	45
II. Bibliotecile Basarabiei în prima jumătate a sec. al XIX-lea	56
5. Ideile vin de la Asfințit	56
6. Primii pași în biblioteconomia Basarabiei	62
III. Bibliotecile Basarabiei și Transnistriei în a doua jumătate a sec. al XIX-lea	74
7. Instituirea bibliotecilor clandestine	74
8. Mișcarea pentru deschiderea bibliotecilor	79
9. Deschiderea sălilor de lectură și a bibliotecilor noi	86
10. Mijloacele de susținere a bibliotecilor	98
11. Începuturile biblioteconomiei progresiste	111
12. Pentru viitorii cititori	129
IV. Acumularea colecțiilor de publicații în bibliotecile Basarabiei și Transnistriei la sfîrșitul sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea	146
13. Literatura progresistă	146
14. Edițiile locale și etnografice	163
15. Unele aspecte de solicitare a literaturii!	174

C

O

L

O

F

O

N

Imprimare-legare:

Mihai Burdilă

Eudochia Tur

Lubov Volovețki

Ludmila Pisaniuc

Anastasia Corcimari

Serghei Udod

Bun de tipar: 31.07.01

Apărut 2001

Coli de tipar: 12,5

Tiraj: 200

Tiparul sub comanda nr. 8,
executat la Imprimeria BNRM,
str. 31 August 1989, 78 A,
Chișinău

Primele biblioteci domnești din istoria noastră au fost acelea ale lui Despot Vodă (1561-1563) cu unele încercări de activitate publică, creator de școală superioară la Cotnari, precum și a domnitorului Petru Șchiopul (1574-1591). Tot din secolul xvi datează și biblioteca personală a lui Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, care spre sfârșitul vieții și-a dăruit cărțile mănăstirii Dragomirna, alcătuind și un catalog.

În 1547 se înființează în Țara Românească și prima bibliotecă școlară - pe lângă gimnaziul luteran din Brașov.

Biblioteci particulare aveau în secolul xviii cea mai mare cărturări Trigore Ureche, Miron Costin, Udrizte Năsturel etc., volumele cărora s-au risipit în vâltoarea timpurilor. S-au păstrat mai multe exemplare din biblioteca de la mănăstirea Mărgăriti (Brakhova) a stolnicului Constantin Cantacuzino, una dintre cele mai mari biblioteci din Europa răsăriteană și cea a lui Constantin Brâncoveanu de la Horezu. La intrarea în ultimă era scris: „Biblioteca de hrană sufletului, această casă a cărților îmi ie înțelepciunea de prețuirea adunată, în anul 1708”.

R. G. G. G.